

ЦЕНТР
українсько-європейського
наукового співробітництва

**Науково-дослідний інститут публічного права
Видавництво «Юридика»
Центр українсько-європейського наукового співробітництва**

III Міжнародний пенітенціарний форум

ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ

м. Київ, 3 листопада 2023 р.

Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ ФОРУМУ

Голова організаційного комітету

Сергій Короед – доктор юридичних наук, професор, виконувач обов’язків президента Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);

заступники голови організаційного комітету:

Андрій Боровик – кандидат юридичних наук, доцент, відмінник освіти України, віцепрезидент із наукової роботи Науково-дослідного інституту публічного права (Україна);

Іван Богатирьов – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри права та правоохоронної діяльності Державного університету «Житомирська політехніка» (Україна);

Валерій Бужор – доктор юридичних наук, професор, президент Незалежної кримінологічної асоціації Республіки Молдова, ректор Інституту кримінального права та прикладної кримінології (Республіка Молдова);

Катерина Головко – доктор юридичних наук, професор, директор Видавництва «Юридика» (Україна);

Олексій Гумін – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу Національного університету «Львівська політехніка» (Україна);

Михайло Віхляєв – доктор юридичних наук, професор, директор Центру українсько-європейського наукового співробітництва (Україна);

Олександр Джужа – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ (Україна);

Властиміл Віцен – доктор права, професор, ректор Університету політичних та соціальних наук (Чеська Республіка);

Йозеф Затько – доктор юридичних наук, професор, президент Європейського інституту безперервної освіти (Словацька Республіка);

Валентин Коваленко – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, член-кореспондент Національної академії правових наук України (Україна);

Олександр Колб – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету (Україна);

Максим Корнієнко – доктор юридичних наук, професор, полковник поліції, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна);

Олена Рябчинська – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Класичного приватного університету (Україна);

Олег Шкута – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ (Україна);

Михайло Пузирьов – доктор юридичних наук, старший дослідник, професор кафедри правових дисциплін гуманітарного факультету Національної академії Національної гвардії України (Україна).

П 25 **Пенітенціарна система у глобальному вимірі: Матеріали**
III Міжнародного пенітенціарного форуму, м. Київ, 3 листопада
2023 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 200 с.

ISBN 978-966-397-327-2

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на III Міжнародному пенітенціарному форумі «Пенітенціарна система у глобальному вимірі», який відбувся 3 листопада 2023 р.

УДК 343.8(062.552)

ЗМІСТ

Звернення Андрій Боровик, Іван Богатирьов	9
В'ЯЗНИЦЯ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ (ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ)	
Місця несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України Богатирьов А. І.	11
Інноваційні підходи побудови в Україні нової в'язниці Богатирьов І. Г.	14
Чи є потреба у скороченні міжрегіональні територіальні органи Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань Богатирьова О. І.	18
Кримінальна субкультура у місцях несвободи Міністерства юстиції України: протидія та запобігання Боровик А. В., Віхляєв М. Ю.	21
Актуальні проблеми функціонування місць несвободи в умовах воєнного стану Дрозд О. Ю.	23
Модельна установа виконання покарань: від концепту до втілення в життя Кернякевич-Танасійчук Ю. В.	29
Роль міжнародних стандартів поведження із засудженими у в'язниці ХХІ століття Колодчин А. Л.	32
Створення ефективної системи покарань – запорука функціонування нової в'язниці Лаптінова О. К.	34
Використання терміну «кримінально-виконавчі засади» у дослідженнях вітчизняних вчених Литвиненко О. Ю.	37
Конструювання в'язниці майбутнього в історичній ретроспективі Сокальська О. В.	40
До питання про інноваційні підходи функціонування модельної пенітенціарної установи в Україні Ткаченко О. Г., Олефір Л. І.	44

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ Й ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Правове забезпечення заходів національно-патріотичного виховання в установах виконання покарань Александров М. Є.	48
Проблеми створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту в контексті євроінтеграційних зобов'язань України Веселовський Б. А.	51
Виконання виховною колонією державної кримінально-виконавчої служби судового рішення щодо неповнолітніх засуджених Гнатчук А. Ю.	55
Щодо досвіду Республіки Польща з питань потрапляння до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів Деревянко Н. З., Властиміл Віцен	58
Роль жертви у вчиненні кримінального правопорушення Джужа О. М.	60
Окремі питання визначення ступеня виправлення засуджених в місцях несвободи України Долгов А. Г.	63
Окремі аспекти становлення пенітенціарної системи України в умовах євроінтеграції Завітневич Р. Ю.	66
Універсальність Міжнародного кримінального суду щодо організації виконання на території України вироків та інших рішень Коваленко В. В.	69
Дискусійні питання щодо запобігання в місцях несвободи злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань Ковальчук А. Д., Белкіна Д. С.	72
Авантюризм чи гуманізм: роздуми щодо сучасних законодавчих підходів в Україні, які стосуються правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі? Колб О. Г., Колб Р. О.	75
Особливості призначення покарання за вчинення дезертирства в умовах воєнного стану в Україні Корнієнко М. В.	78

Питання оптимізації процесу виконання/відбування засудженими покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні Марчук В. Т.	80
Ув'язнення як вид покарання: кримінально-правовий та кримінально-виконавчий аспекти Мисливий В. А.	83
Насилля у в'язницях Міністерства юстиції України: актуальна проблема сьогодення Михайлик О. Г.	87
Проблеми соціальної адаптації та ресоціалізації військовослужбовців, які відбули покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні Нестеренко В. В.	90
Соціально-правова природа покарання у виді довічного позбавлення волі та правові наслідки його застосування до засуджених Новосад Ю. О., Дучимінська Л. М.	94
Кримінально-виконавча система України в умовах воєнного стану Подлегаєв К. М.	96
Проблеми контролю за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні Пузирний В. Ф., Єрмак О. В.	99
Пенітенціарна безпека як складова державної безпеки Пузирьов М. С., Батюк О. В.	103
Щодо вдосконалення методики оцінювання ступеня виправлення засуджених до позбавлення волі Рябчинська О. П.	107
Громадський вплив як засіб виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі Свинаренко Ю. П.	112
Забезпечення права на таємницю кореспонденції засуджених до позбавлення волі та осіб, взятих під варту Стоматов Е. Г.	115
Щодо права засуджених до довічного позбавлення волі на короткострокові виїзди за межі колонії Топчій В. В., Топчій О. В.	120

Праця засуджених до позбавлення волі, право чи обов'язок? Усатий О. О.	122
Ресоціалізація засуджених як складова мети покарання Шкута О. О.	124

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

Актуальні питання підвищення кваліфікації персоналу органів пробації в Україні в аспекті міжнародного досвіду Аніщенко В. О.	126
Поняття пробаційного нагляду та перспективи його впровадження в Україні Барахта В. В., Борко І. С.	129
Проблемні питання покарання за домашнє насилля та його виконання Буряк К. М.	133
Електронний моніторинг як елемент пробації Гракіна В. І.	135
Можливості відновного правосуддя як засобу протидії злочинності та захисту прав неповнолітніх осіб в Україні Долянська І. М.	138
Проблемні питання покладення судом обов'язку виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою Павлов В. Г.	142
Використання цифрових застосунків під час реалізації пробаційних програм Пивоваров В. В., Ворожбіт-Горбатюк В. В., Яковець І. С.	147
Пробація як дієвий механізм в системі виконання покарань Сіренко К. Ю.	150
Пробаційний нагляд як новий вид покарання і вплив його на рецидивну протиправність Телефанко Б. М.	154
Пенітенціарна пробація як інструмент запобігання рецидивній злочинності Ткаченко П. І.	157

Підвищення ефективності функціонування інституту пробації для запобігання злочинності в Україні	
Христич І. О.	160

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

Виправлення та ресоціалізація засуджених жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, як предмет наукових досліджень Т. А. Денисової	
Александренко О. В., Женунтій В. І.	164
Зарубіжний досвід морально-психологічного забезпечення запобігання самовільному залишенню військової частини або місця служби	
Висоцький С. О.	168
Використання службової собаки у місцях позбавлення волі як засобу запобігання та протидії злочинності	
Влад В. Ф.	170
Злочинність у пенітенціарній сфері: актуальна проблема сьогодення	
Колодчин Д. В.	174
Роль і місце кримінологічної інформації у запобіганні злочинам у сфері виконання покарань	
Конопельський В. Я., Дмитрієнко Ю. С.	177
Адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі, потребує удосконалення у контексті протидії так званім «злодіям у законі»	
Конопельський В. Я., Явтушенко А. М.	179
Детермінанти наркозлочинів, вчинених в установах виконання покарань	
Кубрак Р. М., Малишко М. Г.	181
Шляхи розвитку та вдосконалення кінологічного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби	
Матвійчук В. П., Доменюк А. М.	185
Недоліки правового регулювання третейських судів в Україні	
Махаринець Д. Є., Трофімчук Ю. О.	188

Подолання насильства щодо дитини в умовах воєнного стану через систему «Барнахус» Мицька О. І.	192
Проблема вчинення злочину засудженими або персоналом в'язниць Лержавної кримінально-виконавчої служби України Стрелюк Я. В.	195

ШАНОВНІ УЧАСНИКИ ІІ ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ФОРУМУ, ДОРОГІ ДРУЗІ, КОЛЕГИ!

Щиро вітаємо Вас серед учасників нашого щорічного наукового заходу. Тема яка винесена на обговорення на форум «В'язниця в Україні XXI (інноваційна модель). Варто наголосити, що це наш третій Пенітенціарний форум «Пенітенціарна система у глобальному вимірі». Він сьогодні кореспондується зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 грудня 2022р. № 1153, і показує зацікавленість громадянського суспільства у його проведенні.

На жаль, російсько-українська війна, не обійшла і таку вразливу державну інституцію, якою є кримінально-виконавча система України. Відтак насправду гостро постало питання про необхідність проведення нової наукової експертизи функціонування органів і установ виконання покарань Міністерства юстиції України.

Нової як за формою, так і за змістом. Оприлюднений робочою групою проєкт є доступним для аналізу та обговорення. Кожен науковець чи практик має можливість внести свою лепту у його створення та вдосконалення. Ми переконані, що власне навколо даної теми сьогодні буде точитися найбільше дискусій, оскільки Міністерство юстиції України з 2016 року законсервувало 22 установи виконання покарань, а побудувати сучасну європейську в'язницю не змогло.

Тому сьогодні перед науковою спільнотою стоїть важливе завдання пошуку найбільш ефективних та достатніх засобів та способів оновлення теорії кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінального процесу, впровадження її здобутків в правозастосовну практику, встановлення балансу між загальноvizнаними принципами й нормами міжнародного права, процесом євроінтеграції та збереженням самобутності, історичних здобутків вітчизняної науки, відповідності потребам української державності.

Ми впевнені, що за результатами нашої зустрічі в рамках роботи пенітенціарного форуму «В'язниця в Україні XXI (інноваційна модель), буде знайдено розуміння, а в деяких випадках і відповіді на багато актуальних питань функціонування пенітенціарної

системи України у глобальному вимірі, що дасть новий поштовх для розвитку кримінальної юстиції у сфері виконання/відбування кримінальних покарань.

Щиро бажаємо всім учасникам приємного спілкування, плідної дискусії та творчих успіхів! З шанобою та з найкращими побажаннями учасникам форуму, медіатори форуму:

Андрій БОРОВИК,

кандидат юридичних наук, доцент, академік,
Віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права

Іван БОГАТИРЬОВ,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»,
керівник наукової школи «Інтелект»

В'ЯЗНИЦЯ В УКРАЇНІ У ХХІ СТОЛІТТІ (ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-2>

МІСЦЯ НЕСВОБОДИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Богатирьов А. І.

*доктор юридичних наук,
прокурор Козелецької окружної прокуратури Чернігівської області
м. Чернігів, Україна*

Сьогодні на Пенітенціарному форумі мова йде про «В'язницю в Україні у ХХІ столітті». Чи може така в'язниця розглядатися як місце несвободи? Чи її варто розглядати, як місце позбавлення волі? Про це варто говорити, оскільки серед вітчизняних вчених немає єдиної думки щодо розуміння того, що таке місця несвободи Державної кримінально-виконавчої служби (далі ДКВС України).

До таких місць в Україні традиційно вчені відносять установи ДКВС України: виправні та виховні колонії, виправні центри, слідчі ізолятори. І дійсно, засуджені, які відбувають кримінальне покарання в місцях несвободи – це особи, які не завласним бажанням і не проти своєї волі, втратили свій побут, режим та зв'язок із зовнішнім світом. Вони вчинили кримінальне правопорушення, а тому держава вимушена була їх ізолювати від суспільства на той строк, який визначено у вирокі суду.

Оскільки режим відбування покарання у в'язниці суворо регламентований національним законодавством, то його критерії варто віднести до місць несвободи. В'язниця також є об'єктом контролю і нагляду з боку Міністерства юстиції України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокуратури, незалежного моніторингу, а це в свою чергу говорить, проте, що такі місця потребують особливої уваги.

Отож, постає питання. За якими ознаками можна визначити, що в'язниця де відбувають покарання засуджені є місцем несвободи? Відповідь на це запитання, на перший погляд, проста. Місця несвободи – це місця де людину за вчинене кримінальне правопорушення тимчасово або довічно ізолювали. Після вироку в законну

силу засуджений утримується в установі виконання покарання (виховна або виправна колонія, виправний центр, слідчий ізолятор) під охороною ДКВС України.

А з іншого боку, українське суспільство є свідком неприємних відкриттів, пов'язаних із тим, наскільки часом складна ситуація має місце у вітчизняних в'язницях ДКВС України. До речі, службові розслідування Міністерства юстиції України, розслідування журналістів і громадських активістів демонструють, що у в'язницях ДКВС України мають місце факти катування, насильства й неналежного поводження із засудженими під час відбування покарання, ненадання медичної допомоги, не належне матеріально-побутове забезпечення тощо.

І це при тому, що такі в'язниці підлягають постійному моніторингу з боку низки державних та не державних інститутів. Варто зазначити, що у вітчизній кримінально-виконавчій науці склалася практика розглядати не місця несвободи, а традиційно використовувати термін «місця позбавлення волі».

На наш погляд, це пов'язано з тим, що вітчизняний законодавець у ст. 63 Кримінального кодексу України, передбачив правову норму за якою позбавлення волі розглядається, як вид покарання. І як вид, з який засуджений проходить ізоляцію на певний строк в приміщенні кримінально-виконавчої установи закритого типу.

Відповідно, в'язниця, де засудженні відбувають саме цей вид покарання можна розглядати, як місця несвободи. Поряд з тим, щоб зрозуміти сутність цих двох термінів ми звернулися до норм процесуального права – Кримінального процесуального кодексу України. Так, ст. 183 КПК України передбачає особливості застосування такого запобіжного заходу, як тримання під вартою.

Тобто, тримання під вартою (арешт) – це винятковий запобіжний захід, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 Кримінального процесуального кодексу України.

Отож, термін «місця несвободи», який є не зовсім звичним для сучасної практики кримінальної юстиції, але дуже зручним для швидкого виокремлення предмета обговорення, а саме коли йдеться про моніторинг таких місць на предмет запобігання неналежному поводженню із затриманими або засудженими та покаранню.

Сім років тому, 21 липня 2006 року, держава Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (ОРСАТ), чим зобов'язала себе створити національний превентивний механізм (НПМ) – незалежний орган,

спрямований на моніторинг місць несвободи та протидію тортурам і жорстокому поводженню.

2 жовтня 2012 року Верховною Радою України були внесені зміни до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», які закріпили за Омбудсменом функції НПМ. Згідно закону, у Секретаріаті Уповноваженого був утворений окремий структурний підрозділ з питань недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання – Департамент з питань реалізації НПМ в Україні.

Завдяки діяльності даного департаменту та щорічні перевірки в'язниць ДКВС України показують, що серед порушень виконання/відбування покарань в місцях несвободи варто виділити:

1) порушення адміністрацією місць несвободи правил техніки безпеки та норм протипожежної безпеки;

2) недотримання норми площі в камері для однієї, взятої під варту особи, яка в окремих камерах менша 4 м² для засуджених та 2,5 м² для ув'язнених осіб;

3) не забезпеченість приміщень належним штучним освітленням;

4) розташування спальних місць впритул одне до одного тощо [3].

Отже, використання словосполучення «місця несвободи» ДКВС України більш виправдане та відповідає змістовному значенню терміна. Це обумовлено насамперед тим, що кримінальні правопорушення, що вчиняються в установах виконання/відбування покарань ДКВС України, цілеспрямовано зосереджені на досягненні власних цілей, які і є їхньою відмінною ознакою від інших кримінальних правопорушень [4, с. 53].

Література:

1. Кримінально процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 10.10.2023 р.)

2. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 10. 10. 2023 р.)

3. Місця несвободи в Україні / Кол. авт. Х.: «ХІСД», 2013. 224 с.

4. Пенітенціарна кримінологія: підручник / І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, О.М. Джу́жа та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464 с. С. 53.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ПОБУДОВИ В УКРАЇНІ НОВОЇ В'ЯЗНИЦІ

Богатирьов І. Г.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності
Державного університету «Житомирська політехніка»
м. Житомир, Україна*

Шановні учасники III – Пенітенціарного форуму. Сьогодні є унікальна можливість почути думки науковців, практиків, народних депутатів, журналістів, якою має бути сучасна в'язниця в Україні у XXI столітті. А також дати відповідь. А чому в Україні за роки незалежності так і не було побудовано нову в'язницю, яка б відповідала сучасним європейським стандартам?

Назагал, щорічно проводяться конференції, кругли столи, форуми, молитовні сніданки, залучаються міжнародні інвестори, реалізуються проекти, а парадигмальні зміни реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформація в пенітенціарну систему поки що проводиться не послідовно. Зокрема:

- закриття і консервація виправних центрів, виправних і виховних колоній показує, що в Україні іде суттєве скорочення засуджених в місцях несвободи, але злочинність навпаки зростає, особливо в період воєнного стану;

- впровадження в систему покарань нових видів, зокрема, і «Пробачійний нагляд», який розширює спектр діяльності Державної установи «Центр пробачії», але виключає арешт, як покарання і побудови нової в'язниці – арештного дому;

- модернізація та оптимізація навчальних закладів Міністерства юстиції України показує, щодо їх скорочення не завжди виправдане. Які кошти були вкладені інвесторами у Білоцерківське училище, його закриття зменшило обсяг первинної підготовки та перепідготовки персоналу місць несвободи і уповноважених органів з питань пробачії;

- розтастатація персоналу пробачії на певний час створила проблему не визначеності, зокрема, соціально-правового статусу та майбутніх гарантій;

- розвиток пенітенціарної науки не отримав свого потужного закріплення на рівні Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної

системи України на період до 2026 року, а тому всі ґрунтовні дослідження, які проводяться в ЗВО залишаються у виді монографій, підручників і навчальних посібників та публікацій у фахових журналах;

– повільно вирішується проблема насильства, субкультури, не належні умови відбування засудженими в місцях несвободи покарання, реінтеграції засуджених після звільнення тощо.

Всі надіялись, що нова служба ДДПВП, потім і ДПтС України, новий Кримінальний кодекс України 2001 року та Кримінально-виконавчий кодекс України 2003 року, трансформують парадигму кримінально-виконавчої системи України, нові навчальні заклади, які будуть готувати нову генерацію пенітенціарістів настільки гуманізують систему покарань, що до нас будуть їхати і вчитися закордонні фахівці у галузі пенітенціарної науки та освіти.

Але сталося так, як ми і прогнозували на початку повномасштабної реформи кримінально – виконавчої системи України у 1991 році. Кожен новий керівник, який приходив реформувати кримінально-виконавчу систему України розробляв власну концепцію реформування, але на жаль, так і не доводив її до кінця. Звільнявся зі служби, а новий який приходив на його місце, розробляв нову концепцію. Ви можете заперечити, що це не так?.

Згоден, за 32 роки незалежності в Україні, зроблене було дуже багато, зокрема поїздки за кордон закладали нові ідеї реформування кримінально-виконавчої системи, а пілотні проекти, за результатами яких покращувалося умов життя засуджених в місцях несвободи, персонал кримінально-виконавчої системи проходив навчання. у чинне законодавство вносились зміни і доповнення направлені на гуманізацію відбування засудженими покарання.

За нашими підрахунками було внесено більше 150 правок. У 2015 році Верховна Рада України приймає Закон України Про пробачення. У 2020 році була спроба прийняти Закон України Про пенітенціарну систему.

Можна цілком погодитися з Міністерством юстиції України, що реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему має вирішуватися через запровадження модульних установ, що дозволить засудженим за вчинені кримінальні правопорушення відбувати покарання в нових умовах.

Отож домінація нашої моделі «В'язниця в Україні у XXI столітті; інноваційна модель» є альтернативою Модельної установи (ДУ «Уманська виправна колонія»), яка запропонована Міністерством юстиції України у 2021 році. Безсумнівно кожна модель це результат напрацювання робочою групою відповідних нормативів, реалізація яких дозволить нарешті суспільству побачити нову в'язницю.

Проведений нами порівняльний аналіз двох моделей показав, що вони мають одну мету і направлені на реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему. Водночас, наша модель має деякі відмінності від моделі Міністерства юстиції.

Розпочнемо з головного.

Законодавча база. Осмислення впровадження в Україні нової в'язниці має базуватися на новій законодавчій базі. Такої бази я у моделі Міністерства юстиції України не побачив. Натомість, наша модель ґрунтується на Законі України про пенітенціарну систему та Пенітенціарному кодексі України, яка має бути розроблена і прийнята Верховною Радою України.

Архітектоніка. Якщо Міністерство юстиції пропонує пілотний проект в'язниці на базі «Уманської виправної колонії» то наш проект, це побудова нової в'язниці з нуля, і не як статистичний набір, а як форма реалізації трьох стадій виконання/відбування засудженими покарання.

В основі нашої моделі приваблює побудова 7 окремих будівель. Кожна з яких відповідає сучасним потребам виконання / відбування покарання.

Одиночне утримання засуджених. У моделі Міністерства юстиції передбачено блочне відбування по дві особи, як це прописано для осіб які відбувають довічне позбавлення волі. Конструктивний спір показує, що наша модель краща, оскільки вона повністю виключає різні види конфліктів, як серед засуджених особливо в нічний час так і між засудженими і персоналом в'язниці.

Одиночне утримання засудженим є способом розв'язання суто практичної проблеми зменшення вчинення засудженими нових злочинів в місцях несвободи, а також повне забезпечення права засудженого на фізичну, психологічну та динамічну безпеку у в'язниці.

Баланс інтересів. Впровадження у в'язниці рівноваги у правах і обов'язках персоналу і засуджених, поліпшить їх баланс інтересів під час виконання/відбування покарання. Це принципово нове рішення праворозуміння засудженими і персоналом функціонування даної в'язниці.

Нові пенітенціарні засади виконання / відбування покарання. Вони передбачають три стадії виконання/відбування покарання: соціалізація, ресоціалізація та реінтеграція. Ми виключаємо таку пенітенціарну засаду як виправлення.

Фінансування. Ми пропонуємо прискорити скорочення Міжрегіональних управлінь з питань виконання покарань шляхом створення умов прямої комунікації адміністрації в'язниці з іншими суб'єктами пенітенціарної діяльності.

Це зневолює дублювання оперативно-службової діяльності, збільшить обсяги фінансування персоналу в'язниці та створить передумови формування спеціального фонду для побудови нової в'язниці.

Продаж законсервованих установ виконання покарань позитивно вплине на поповнення спеціального фонду. Передбачаємо також і залучення міжнародних донорів для побудови нової в'язниці.

Комунікація засуджених. З урахуванням того, що законодавець дозволив засудженим користуватися у місцях несвободи телефонним зв'язок, ми пропонуємо у інноваційній моделі розширити таку комунікацію засуджених. Зокрема, збільшення кількості часу на розмову тим засудженим, у кого є діти, пристаріли батьки. Це дозволить засудженому більше часу поспілкуватися з рідними, прочитати дитині сказку або провести батьківську чи материнську бесіду із сином чи донькою, які потребують такої розмови.

Новий статус персоналу. У майбутній в'язниці персонал має статус державного службовця, і має працювати за контрактами та трудовими договорами. Зарахування на роботу до в'язниці здійснюється на підставах, що визначені законом і нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України. На робочому місці персонал в'язниці носить єдину уніформу.

Професійна компетентність персоналу. Не секрет, що робота в органах і установах виконання покарань є найменш оплачуваною серед інших правоохоронних органів. Потребує також соціальна захищеність персоналу в'язниці. Отже, працівник в'язниці повинен мати знання, уміння, навички та якості, необхідні для виконання завдань соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених після звільнення в суспільство.

Нові стандарти заохочування засуджених працювати у в'язниці. З метою заохочення засуджених до суспільно-корисної праці нами пропонується на строк виконання/відбування покарання:

- 1) зараховувати роботу засудженого на виробництві у трудовий стаж;
- 2) надати засудженому страховий полос для накопичуваної пенсії.

Це стимулятори для засудженого працювати. Накопичена пенсія це той інвестиційний ресурс який буде працювати щомісячно на засудженого після звільнення з місць несвободи [3, с. 38–40].

Висновок. Запропоновані нами інноваційні підхід щодо впровадження сучасної «В'язниці в Україні у XXI столітті» слід вважати, як нове фундаментальне рішення щодо реформування кримінально-виконавчої системи України та подальшу її трансформацію в пенітенціарну систему європейського зразка.

Водночас, дані інноваційні підходи розширюють спектр дії Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи України на період до 2026 року та є викликами для теоретиків і практиків щодо їх широкого обговорення не тільки серед вітчизняних науковців, а і залучення для її розуміння державних і не державних інституцій, правозахисних організацій та громадськості.

Література:

1. Богатирьов І.Г. Сучасна в'язниця в Україні: інноваційна модель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. № 2. 2023. С. 85–91.
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 5. 10.2023).
3. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні: інноваційна модель. Київ : ВД «Дакор», 2023. 44 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-4>

ЧИ Є ПОТРЕБА У СКОРОЧЕННІ МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОРГАНИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Богатирьова О. І.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Офіс Генерального прокурора
заступник начальника відділу документального забезпечення
управління правового забезпечення
Департаменту організаційно-контрольної діяльності,
правового та аналітичного забезпечення
м. Київ, Україна*

Коли мова йде про скорочення Міжрегіональних управлінь виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України, як територіальних органів Міністерства юстиції України, то варто підтримати позицію вітчизняного вченого І.Г. Богатирьова про те, що Міністерство юстиції України і Департамент з питань виконання покарань, спроможне сьогодні створити умови прямої комунікації з адміністрацією в'язниць з іншими суб'єктами пенітенціарної

діяльності. Це на думку вченого усуне дублювання оперативно-службової діяльності та збільшить обсяги фінансування персоналу в'язниці [1, с. 39–40].

На нашу думку скорочення Міжрегіональних управлінь виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України ґрунтується нами ще і на тому, що у взаємовідносинах між адміністрацією в'язниць і управлінням виконання кримінальних покарань є площадка для корупційних правопорушень, оскільки сама система підпорядкування не виключає зловживань.

Підтвердженням даної позиції можна навести наступний приклад. Екскерівник Західного міжрегіонального управління виконання покарань та пробачії Міністерства юстиції України Михайло Д., який у свій останній робочий день 11 березня 2020 року перебування на службі отримав 1000 доларів і був затриманий.

Два роки ішов судовий процес. У восени 2022 року Вищим антикорупційним судом він був визнаний винним у тому, що як керівник, він щомісяця отримував від підпорядкованих йому в'язниць грошові кошти вчиняючи злочин передбачений ч. 3 ст. 368 КК України. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою [2].

За отримані кошти перевірка в'язниць не проводилася, особливо це стосувалося господарської діяльності, режиму та соціально-виховної роботи із засудженими. До речі, Міністерство юстиції України також не звертали на це увагу. Отож, засуджений Михайло Д. мабуть, це не поодинокий випадок. От чому, і пропонується скоротити між регіональне управління.

Водночас, ми звернули увагу, як виконується Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках [3], і були здивовані, що серед показників роботи наприклад Західного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції було підписано меморандум про співпрацю між Національним лісотехнічним університетом України.

Зверніть увагу, що в рамках підписання меморандуму передбачено співпрацю шляхом організації та проведення спільних заходів, виконання завдань і проектів та обміну інформацією, зокрема:

- розвиток наукового та інноваційного потенціалу;
- підвищення та розширення кваліфікації персоналу, зокрема у сфері державного управління;
- проведення спільних заходів, наукових та соціальних досліджень;
- проходження стажування і практики студентів університету на базі органів і установ виконання покарань;

– покращення виробничих компетентностей у сфері деревообробки, як для працівників, так і для засуджених, які працюють на виробництві в установах виконання покарань ЗМУ МЮ;

– налагодження партнерських зв'язків між закладом вищої освіти та Державною кримінально-виконавчою службою України [4].

Можливо, і потрібно підписувати подібні меморандуму, оскільки – це вимоги Міністерства юстиції України, але на скільки вони впливають на стадії виконання/ відбування засудженими кримінальних покарань, про це суспільство ніколи не дізнається.

Більше того, інклюзивне опитування персоналу місць несвободи підтверджує нашу позицію, що подібні заходи Міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції ніяк не впливають на соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених після відбування покарання в суспільство.

Отож, на завершення після даного Пенітенціарного форуму є надія, що після нашої Перемоги над державою-агресором р.ф. Міністерство юстиції України поставить на порядок денний питання щодо скорочення Міжрегіональних територіальних управлінь з питань виконання кримінальних покарань, і сформує новий порядок комунікації із в'язницями України.

Література:

1. Богатирьов І.Г В'язниця в Україні: інноваційна модель. Київ : ВД «Дакор». 2023. 44 с. С. 39–40.

2. ВАКС засудив до 6 років колонії ексначальника Західного управління Мін'юсту. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/14/novyna/polityka/vaks-zasudyv-6-rokiv-koloniyi-eksnachalnyka-zaxidnoho-upravlinnya-minyustu> (дата звернення 10.10.2023 р.)

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 10.10 2023 р.)

4. Західне міжрегіональне управління з питань виконання кримінальних покарань. URL: https://www.facebook.com/ZMUMUpressservice?locale=ru_RU (дата звернення 19.10 2023 р.)

**КРИМІНАЛЬНА СУБКУЛЬТУРА
У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ
УКРАЇНИ: ПРОТИДІЯ ТА ЗАПОБІГАННЯ**

Боровик А. В.

*кандидат юридичних наук, професор, віце-президент з наукової роботи
Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Віхляєв М. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
директор Центру україно-європейського наукового співробітництва
м. Ужгород, Україна*

В умовах воєнного стану важливу роль у протидії та запобіганні субкультури у місцях несвободи Міністерства юстиції України відіграє інтегрований системний аналіз вчинення засудженими під час відбування покарання нових кримінальних правопорушень. Це дозволить простежити вплив кримінальної субкультури на тенденції й динаміку виконання/ відбування засудженими в місцях несвободи покарання. І водночас, довести, що субкультура у місцях несвободи Міністерства юстиції України є суспільно небезпечним явищем, оскільки вона носить сталий характер, має відносно визначену структуру, рівень та динаміку розвитку.

Як встановлено у ході дослідження, щорічно у місцях несвободи Міністерства юстиції України за участю засуджених, які заряджені субкультурою реєструється більше половини кримінальних правопорушень. У структурі злочинності переважаючими є злочини, що пов'язані зі злісною непокорю засуджених адміністрації виправної установи. Значною є питома вага злочинів у сфері правосуддя, а саме: втечі з виправних центрів, ухилення від відбування покарання тощо.

Проведений аналіз вчинення засудженими в місцях несвободи нових кримінальних правопорушень показує, що органи досудового розслідування не завжди дотримуються Кримінально процесуального законодавства (ст. ст. 23–23-2 КПК України) щодо виявлення причин і умов, котрі сприяли вчиненню таких кримінальних правопорушень у місцях несвободи, у зв'язку з чим останні виступають детермінантами рецидивної злочинності.

З іншого боку, зазначені тенденції показують, що адміністрація місць несвободи не проявляє зацікавленість довести роль окремих

категорій засуджених до причин і умов вчинення кримінального правопорушення, що породжує так названих «смотрящих» бути не покараними. Основні показники пенітенціарної злочинності збігаються з аналогічними характеристиками загальної злочинності в Україні, що є підтвердженням системного характеру розвитку даного кримінальної субкультури.

З цього випливає, що для вирішення проблеми протидії та запобігання кримінальної субкультури мають максимально залучатися всі можливості держави і суспільства. Такий само підхід має бути домінуючим і при організації виконання кримінальних покарань та реалізації інших завдань кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального законодавства України.

Водночас, при правильній організації адміністрацією місць несвободи заходів протидії та запобігання вчинення засудженими кримінальних правопорушень кримінальна субкультура як феномен соціального характеру, підлягає кореляції, контролю, блокуванню та нейтралізації.

Варто також наголосити, що існування кримінальної субкультури у місцях несвободи Міністерства юстиції України породжують та сприяють засудженим у вчиненні нових злочинів, а саме: соціально-економічні; соціально-правові; соціально-психологічні; організаційно-управлінські та технічні причини і умови, а також різноманітні протиріччя соціального буття засуджених до покарання у виді позбавлення волі.

Зокрема, саме кримінальна субкультура вимушує засуджених в місцях несвободи вести так званий «притосувальницький» спосіб життя в умовах відбування покарання, що веде не тільки до руйнації особи засудженого, а й до випадків вчинення останніми нових злочинів. Серед заходів протидії та запобігання кримінальної субкультури в місцях несвободи варто виділити такі:

- прорахунки в організації та проведенні оперативними підрозділами завдань конфіденційного співробітництва, внаслідок чого значна їх кількість тривалий час залишається без реалізації;

- не достатній практичний досвід оперативних працівників виправних колоній залучення до конфіденційного співробітництва засуджених щодо їх протидії та запобігання кримінальної субкультури, а також своєчасного і повного отримання інформації про обставини їх вчинення;

- неналежний рівень співпраці персоналу місць несвободи, що обумовлено відомчою зашореністю та підміною службових інтересів власними деякою частиною їх керівного складу;

– незацікавленість персоналу місць несвободи у силу своєї некомпетентності та великої завантаженості займатись проблемами кримінальної субкультури, у зв'язку з цим цей феномен так і залишається одною із детермінантів вчинення нових злочинів в місцях несвободи.

Насамкінець, для створення реальних механізмів протидії та запобігання кримінальній субкультурі у місцях несвободи варто під час службових занять відпрацьовувати питання кримінальної субкультури, ввести спеціальний модульний курс вивчення даного явища із використанням практичних кейсів набуття навичок протидії та запобігання кримінальній субкультурі.

У контексті обговорення запропонованої професором І.Г. Богатирьовим «В'язниця в Україні у XXI столітті (інноваційна модель) [1, с. 7] варто підтримати науково обґрунтовані пропозиції автора, оскільки приведення функціонування в'язниці у відповідність до міжнародних стандартів, вимог європейської світової спільноти щодо тримання засуджених на принципах верховенство права, диференціації та індивідуалізації покарання, гласності, справедливості, невідворотності покарання суттєво вплине на проблему кримінальної субкультури в місцях несвободи Міністерства юстиції України.

Література:

1. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у XXI столітті (інноваційна модель) Київ : ВД «Дакор», 2023. 44 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-6>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІСЦЬ НЕСВОБОДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дрозд О. Ю.,

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
керівник департаменту організації забезпечення діяльності
Бюро економічної безпеки України
м. Київ, Україна*

Повномасштабне воєнне вторгнення росії в Україну негативно вплинуло на всі сфери суспільно-політичного життя. У складних і небезпечних умовах опинилось більшість державних інституцій, а

функціонування деяких із них взагалі перебуває під загрозою. В першу чергу, мова йде про місця несвободи, які в умовах введення правового режиму воєнного стану по праву визнаються одними із найбільш уразливих режимних об'єктів. Деякі слідчі ізолятори (наприклад в Чернігові та Харкові) були пошкоджені артилерійськими обстрілами і бомбардуваннями, а деякі тюрми (наприклад в Маріуполі, Мелітополі, Бердянську) захоплені росіянами й використовуються ними для власних потреб. І якщо ще в перші дні окупації зв'язок з ними підтримувався, то наразі достеменно не відомо ані про долю їх співробітників, ані про місцез перебування осіб, що в них утримувались.

Слід зауважити, що із вказаними вище проблемами установи виконання покарань (далі – УВП) зіштовхнулися ще в 2014 році, коли російська федерація окупувала АРК та частину Донецької і Луганської областей України, на території яких функціонувала значна кількість місць несвободи. І хоча точні дані щодо кількості УВП, які опинились на анексованій території, у відкритих джерелах та офіційних статистичних зведеннях Міністерства юстиції України відсутні, однак за даними правозахисних організацій на початок воєнного вторгнення у Донецькій і Луганській областях знаходилось 36 УВП (25% від загальної кількості установ ДПтСУ), 29 з яких перебували в районах вірогідних військових зіткнень або на території, невідконтрольній Україні [1].

Оскільки органи державної влади загалом, та Міністерство юстиції України, до компетенції якого відноситься управління місцями несвободи, зокрема, не зробили належних висновків із досвіду 2014 року, з початком повномасштабного воєнного вторгнення російської федерації в Україну місця несвободи опинились у ще більш вразливому становищі. До існуючих проблем додалася ще ціла низка інших, які потребують негайного правового врегулювання та вжиття додаткових організаційних і управлінських заходів реагування.

Вивчення нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус і діяльність місць несвободи в Україні, а також узагальнення офіційних статистичних даних, аналітичних зведень і повідомлень в засобах масової інформації, дозволили нам визначити основні проблеми, які становлять загрозу для їх належного функціонування.

По-перше, *забезпечення своєчасної евакуації місць несвободи, які опинились в зоні бойових дій чи перебувають на лінії зіткнення.* Забезпечення безпеки громадян – основний обов'язок держави. При цьому не важливо, в якому статусі перебувають громадяни – ув'язнені, засуджені тощо, всі вони мають право на забезпечення безпечних умов життя. І хоча, як зазначає керівництво Департаменту виконання покарань, воно вживає «усіх можливих заходів

для переміщення УВП у зоні бойових дій та утримує при цьому керуваність та порядок в установах» [2], з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну лише десять УВП із в'язнями було евакуйовано до більш безпечних регіонів країни (що охоплює далеко не всі кримінально-виконавчі установи, які знаходяться в зоні ризику).

7 листопада 2018 р. Кабінет Міністрів України своєю Постановою № 934 затвердив «Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану», якою певною мірою було врегульовано питання евакуації та забезпечення безпеки осіб, які утримуються в місцях несвободи[3]. Однак ознайомлення із змістом зазначеного Порядку свідчить про декларативність визначеного у ньому механізму проведення обов'язкової евакуації у разі введення режиму воєнного стану.

Що стосується евакуації окремо взятих УВП, то порядки їх проведення розроблялись кілька десятків років тому, а відпрацювання їх реалізації не проводилось, відтак в умовах сучасної війни вони виявилися «морально застарілими». Ще однією проблемою є те, що рішення про евакуацію УВП приймається не лише Мінюстом, а й іншими органами, а тому його реалізація є ускладненою та не оперативною. Зокрема, Міноборони визначає (уточнює) райони, де ведуться бойові дії, та безпечні райони, придатні для розміщення засуджених та осіб, взятих під варту, Національна поліція, СБУ та Служба правопорядку визначають установи для попереднього ув'язнення та виконання покарань, з яких та до яких буде здійснюватися евакуація; питання проведення евакуації засуджених та осіб, взятих під варту, включаються у плани цивільного захисту на особливий період Мін'юсту, Міноборони, Національної поліції та відповідні документи з питань проведення евакуації осіб, які перебувають в ізоляторах тимчасового тримання СБУ; утворюються тимчасові органи з евакуації в цих органах тощо.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновку, що існуючий на сьогодні порядок не дозволяє провести оперативну та своєчасну евакуацію засуджених та ув'язнених. Для цього, як мінімум, необхідно мати добре продуманий та відпрацьований на спеціальних навчаннях план дій, який передбачає строки, порядок, маршрути, засоби та виконавців цих заходів, причому цей план повинен реалізовуватися заздалегідь. Також, зважаючи на масштабність завдання та громіздкість системи УВП, і те, що їх евакуація вимагає значних засобів і ресурсів, необхідно мати й інші адміністративні та інформаційні алгоритми дій у надзвичайних ситуаціях.

По-друге, *вжиття заходів щодо повернення з окупації осіб, які утримувались в місцях несвободи та персоналу таких установ.* Згідно

міжнародних норм, в умовах окупації УВП повинні працювати і їх не можна втягувати у військовий конфлікт. Однак, як свідчить дані правозахисних організацій, окупаційна влада не дотримується цих міжнародних стандартів. Проти персоналу місць несвободи ведуться репресії, погрози, залякування та психологічний тиск з метою залучення до співпраці з окупаційною владою. Осіб, які в них утримуються, або просто відпускають, або примушують брати участь у військових діях проти України в обмін на свободу. Зв'язок з цими установами відсутній або суттєво ускладнений. Ще одна важлива проблема – це недостатнє фінансування УВП, які перебувають в окупації. Ув'язнені не отримують належного харчування, не забезпечені відповідним одягом, ліками та іншими життєво необхідними засобами.

Україна вже має значний досвід ведення переговорної діяльності щодо повернення персоналу місць несвободи та утримуваних у них осіб (з 2014 року). Однак, у порівнянні із загальною кількістю осіб, які підлягають евакуації – це скоріше винятки, аніж системна практика. Більша частина УВП (з їх персоналом та ув'язненими), які знаходилися на окупованих чи анексованих територіях, залишилися там, не були евакуйовані та опинилися в ситуації правової невизначеності. Відтак, необхідність у розробці та впровадженні конкретних механізмів повернення з окупації персоналу місць несвободи та утримуваних у них осіб наразі є досить актуальною проблемою, яка потребує негайного вирішення із обов'язковим залученням до цього процесу представників міжнародних установ і організацій.

По-третє, *забезпечення правового режиму відбування покарання*. Всі місця несвободи є режимними об'єктами, відтак, у них діють особливі правила щодо пропускового режиму та режиму утримання ув'язнених. Персонал тих УВП, які опинились в зоні бойових дій чи перебувають на лінії зіткнення, власними силами не може в робочому порядку належним чином вирішувати питання, пов'язані із переміщенням засуджених, їх перевезенням або евакуацією. Охорона місць несвободи, а також забезпечення безпеки осіб, які в них утримуються, також потребує залучення додаткових матеріальних і людських ресурсів. Однак, не зважаючи на такі потреби та нагальність їх вирішення, керівництвом держави не вжито достатніх заходів (як правового, так і організаційного, фінансового і матеріально-технічного характеру), які б дозволили максимально мінімізувати ризики порушення правового режиму утримання ув'язнених і засуджених осіб.

По-четверте, *забезпечення безпеки осіб, які утримуються в місцях несвободи*. На відміну від УВП, які опинились в зоні бойових дій чи перебувають на лінії зіткнення, всі інші місця несвободи в Україні перебувають у відносній безпеці. Але така безпека є дійсно

«відносною» з огляду на постійні ракетні обстріли всієї території України. За даними різних правозахисних організацій, з моменту повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну більш як 30 УВП було зруйновано та пошкоджено, а серед персоналу, засуджених та ув'язнених є постраждалі. І хоча Мін'юст запевняє, що під час сигналу «Повітряна тривога» персонал УВП і всі ув'язнені перебувають в укриттях (які, до того ж, додатково обладнуються засобами відпочинку, обігріву, ємностями для питної води тощо), за даними правозахисних організацій ситуація складається кардинально протилежна [4].

Звісно, у всіх місцях несвободи, згідно нормативно визначених вимог, облаштовані належні укриття. Але в переважній більшості випадків особи, які в них утримуються, під час повітряної тривоги залишаються в камерах. Іноді причиною цього є недостатня чисельність персоналу установи, яка була б достатньою для здійснення контролю і нагляду за ув'язненими і засудженими, а іноді – досить нетривалі проміжки часу між оголошенням повітряної тривоги та ракетними чи артилерійськими обстрілами. Дану проблему можна було б відносно легко вирішити шляхом збільшення чисельності персоналу місць несвободи, а також облаштування додаткових укриттів та покращення їх технічних параметрів. Однак, в умовах браку фінансування та матеріально-ресурсного забезпечення, пріоритетність такого шляху є сумнівною.

По-п'яте, *позбавлення ув'язнених і засуджених можливості самостійно приймати рішення та обирати найбільш прийнятні для них варіанти дій*. Зокрема, вони не можуть самостійно покинути місце несвободи, в яких утримуються; обрати більш безпечне місце перебування під час загрози обстрілів та окупації; оперативно реагувати на рішення чи дії персоналу, які порушують їх права і законні інтереси. І якщо в умовах мирного часу такі обмеження визнаються цілком логічними і такими, що складають частину покладеного на особу покарання, то в умовах воєнної загрози повинен в повному обсязі діяти принцип взаємної відповідальності держави і засудженого перед суспільством (ст. 5 КВК України), що передбачає забезпечення максимальної державної опіки над тими, хто не має можливості самостійно приймати певні рішення і повністю контролюється державою.

Вище ми визначили лише п'ять основних проблем, які становлять найбільшу загрозу для належного функціонування місць несвободи в умовах воєнного стану. Але окрім них можна визначити ще цілу низку обставин, які потребують поглибленого вивчення з метою життя необхідних і достатніх заходів реагування. Зокрема це

ускладнення при звільненні засуджених та ув'язнених (місце постійного проживання яких знаходиться на окупованій території або зруйноване чи пошкоджене); розширення переліку осіб, які можуть бути звільнені з УВП з метою подальшої мобілізації; неналежне фінансування та неналежний стан УВП, до яких переміщуються евакуйовані засуджені та ув'язнені (непідготовленість приміщень, недостатність персоналу, незабезпечення прибулих речами та одягом тощо); відсутність інформаційної та управлінської підтримки та супроводу дій персоналу та ув'язнених, залишення персоналу та ув'язнених в небезпеці; необхідність оптимізації кількості осіб, які утримуються в місцях несвободи; забезпечення психологічного супроводу персоналу УВП та осіб, які в них утримуються; обмежене залучення інститутів громадянського суспільства для надання підтримки та допомоги пенітенціарній системі тощо. Вказані вище проблеми демонструють наявність серйозних прогалин, як в правовому регулюванні, так і у адміністративно-розпорядчій діяльності місць несвободи, які потребують негайного вирішення.

Література:

1. Права людини в Україні 2014. Узагальнена доповідь правозахисних організацій. URL: <https://khpg.org/852>.
2. Невидимі жертви війни: люди в місцях несвободи : Аналітичний звіт. Київ, 2023. URL: https://ffr.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Analitichnyj-zvit_Nevydymi-zhertvy-vijny_lyudy-v-mistsyah-nesvobody_web.pdf.
3. Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану / Кабінет Міністрів України від 7 листопада 2018 р. № 934.
4. Черниш О. Наче в пастці: як живуть українські тюрми під час війни. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60911658>; <https://www.bbc.com/ukrainian/features-60911658>

МОДЕЛЬНА УСТАНОВА ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ: ВІД КОНЦЕПТУ ДО ВТІЛЕННЯ В ЖИТТЯ

Кернякевич-Танасійчук Ю. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри судочинства*

*Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна*

Реформа кримінально-виконавчої системи, розпочата у 2016 році [1] набула ознак триваючого характеру, що обумовлюється передусім постійним недофінансуванням системи виконання покарань або іншими словами кажучи: фінансування її за «залишковим принципом». В умовах воєнного стану перед кримінально-виконавчою системою постали нові виклики та завдання, які раніше не були властивими для цієї інституції, до прикладу, утримання військовополонених, що потребує організаційних, технічних та матеріальних затрат; внаслідок бомбардувань та ракетних обстрілів було зруйновано 11 установ; зазнали пошкодження інфраструктури 14 установ Державної кримінально-виконавчої служби України, роботу яких сьогодні відновлено [2]. Тому, очевидно, що за існуючих умов воєнного часу сподіватися на збільшення державного фінансування органів та установ виконання покарань, вкрай складно, однак рухатися у напрямку гуманізації процесу виконання-відбування покарань потрібно, враховуючи незмінний поступальний євроінтегаційний курс України.

Відтак «створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту» – є однією з основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, яка передбачає «створення гуманного середовища, забезпечення безпечності тримання, прав засуджених та осіб, взятих під варту, приведення матеріально-технічного забезпечення установ виконання покарань та слідчих ізоляторів і умов тримання у відповідність з вимогами національного законодавства та міжнародно-правових актів» [3].

Водночас серед завдань з реалізації цієї стратегічної цілі передбачено «створення модельної пенітенціарної установи» [3]. З огляду на походження слова «модель» з латинської *modulus*, що тлумачиться як «міра, аналог, зразок, взірць» [4], модельною доцільно вважати взірцеву установу, яку варто брати за зразок при створенні інших чи приводити у відповідність до якої потрібно інші установи виконання покарань.

Як зазначає заступниця Міністра юстиції Олена Висоцька: «Мін'юстом розроблено концепт модельної в'язниці, яка передбачатиме апробовані кращі західноєвропейські практики та знайде свою реалізацію у проєкті «Модельна в'язниця». Об'єктом для його реалізації обрано Уманську виправну колонію № 129» [5].

Безперечно, таку ініціативу слід вітати. Водночас варто позитивно оцінити перехід від категорії «виправної колонії» до «в'язниці», відтак від покарань у вигляді: позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі до ув'язнення на певний строк, довічного ув'язнення, що також знайшло відображення у пп. 1, 2 ч. 1 ст. 3.2.1 проєкту Кримінального кодексу України [6].

Як слушно підкреслює А. Х. Степанюк: «Позбавлення волі слід розглядати як історичне явище, породжене і виплекане радянщиною, яке має піти у небуття слідом за Радянським Союзом. Замість позбавлення волі як витвору радянської влади необхідно застосовувати тюремне ув'язнення, яке має відбуватись у сучасних в'язницях, де на місце виконання-відбування покарання має прийти гуманне поводження з ув'язненими, як того вимагають Європейські тюремні правила (2006 р.), спрямоване на надання їм допомоги, наповнене піклуванням і турботою про цих членів суспільства, які опинились у скрутних життєвих обставинах, гарантування безпечних для здоров'я і життя умов перебування в установі відбування покарання. Для всього світу, в тому числі і для України, взірцем в'язниці має бути норвезька тюрма середнього рівня безпеки Халден, яка побудована як поселення» [7, с. 34–35].

На застосуванні норвезького досвіду наголошував і Міністр юстиції Денис Малюська. За його твердженням «концепцію модельної в'язниці готували канадські партнери, а більшу частину підходів і методик перейняли у Норвегії, де подібні в'язниці – норма» [8].

Відтак, запозичення передових зарубіжних практик роботи із засудженими з метою забезпечення безпеки та належних умов відбування покарань, пов'язаних з ізоляцією, створення сприятливих умов для їх подальшої ресоціалізації є добрим вектором руху на шляху удосконалення функціонування кримінально-виконавчої системи, її гуманізації. Тому, підтримуючи урядові інтенції щодо концепту створення «модельної в'язниці», сподіваємося на їх якомога швидше втілення у життя.

Література:

1. Наступного року в Україні розпочнеться реформа пенітенціарної служби, – Петренко. URL: <https://day.kyiv.ua/news/271221-nastupnoho-roku-v-ukrayini-rozpochnetsya-reforma-penitentsiarnoyi-sluzhby-petrenko> (дата звернення: 19.10.2023).
2. Олена Висоцька: 500 днів повномасштабної війни. Українська в'язнична система продовжує виконувати усі свої завдання, незважаючи на війну. URL: <https://kvs.gov.ua/new/note/13155/> (дата звернення: 19.10.2023).
3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 19.10.2023).
4. Модель / Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C> (дата звернення: 19.10.2023).
5. Олена Висоцька: оновлення інфраструктури пенітенціарної системи – це питання як безпеки суспільства, так й іміджу України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/olena-visotska-onovlennya-infrastrukturi-penitentsiarnoi-sistemi-tse-pitannya-yak-bezpeki-suspilstva-tak-y-imidju-ukraini> (дата звернення: 19.10.2023).
6. Контрольний проєкт нового Кримінального кодексу України станом на 14.10.2023 р. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).
7. Степанюк А. Х. Колонія чи в'язниця? Погляд на установи виконання покарань з позицій історичного ревізіонізму. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 20–37.
8. Міністр юстиції планує побудувати в Умані «модельну норвезьку в'язницю». URL: <https://procherk.info/news/7-cherkassy/90728-ministr-justitsiyi-planue-pobuduvati-v-umani-modelnu-norvezku-vjaznitsju> (дата звернення: 19.10.2023).

РОЛЬ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ У В'ЯЗНИЦІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Колодчин А. Л.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Важливим напрямом формування правової держави є забезпечення прав та свобод людини. І це не дивно, оскільки у статті 3 Конституції України життя та здоров'я людини проголошені найвищою соціальною цінністю. Тому, коли до особи, яка вчинила злочин, за рішенням суду застосовують покарання у виді примусу та певних правообмежень, існує високий ступінь ризику, що ця особа залишиться певним чином без захисту.

Отже, на сьогодні в Україні існує нагальна потреба у створенні нової в'язниці де баланс прав засуджених у місцях несвободи Міністерства юстиції України буде міжнародним стандартам поведження з ув'язненими і засудженими.

Варто також прописати у роботі в'язниці надання засудженим вільно користуватися соціальними благами під час відбування покарання, своєчасно звернутися за захистом свого суб'єктивного права до Міністерства юстиції України, а в крайньому випадку до Європейського суду з прав людини.

Саме ухвалення 10 грудня 1948 року Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) Загальної декларації прав людини, на нашу думку, започаткувало визначення способів забезпечення прав засуджених у місцях несвободи. У декларації містяться 30 статей, положення яких забороняють катування та жорстоке поведження із засудженими, наголошують на повазі до прав людини, надають можливість захищати свої права шляхом справедливого суду. Норми цієї Декларації видаються простими та звичайними, однак вони мають важливе значення як норми міжнародного права. Але треба зазначити, що попри свою важливість у сфері виконання кримінальних покарань, ця Декларація спочатку мала рекомендаційний характер й юридично визнавалася необов'язковою.

Через це за, дорученням Генеральної Асамблеї ООН (далі – ГА ООН), Комісія з прав людини повинна була розробити єдиний пакт

про права людини, який мав охоплювати широкий перелік основних прав і свобод. Як наслідок, у 1966 році ГА ООН ухвалила Пакт про громадянські та політичні права й Пакт про економічні, соціальні та культурні права. Чинності ці документи набрали у 1976 році.

Наголосимо, що стаття 10 Пакту про громадянські та політичні права є найважливішою для формування правового статусу засуджених, оскільки її положення активно застосовуються в практиці Комітету ООН з прав людини щодо захисту прав засуджених. У цій статті зазначено, що пенітенціарна система передбачає режим, який має на меті виправлення і соціальну реабілітацію. Себто особи, позбавлені волі, не повинні бути суб'єктами поведження або інших обмежень, крім результату обмеження їхньої волі, а також користуються усіма правами, закріпленими Пактом; вони є суб'єктами лише тих обмежень, що є неминучими у закритому середовищі [1].

Отже, можемо зазначити, що саме Загальна декларація прав людини й ухвалені для її розвитку Пакти започаткували створення міжнародно-правових засад у регулюванні прав засуджених до позбавлення волі. Та, судячи зі змісту зазначених актів, вони не мали достатньо ефективних засобів регулювання правового статусу засуджених. Необхідно було розробити акти, що містили б методи отримання засудженими засобів реалізовувати надані їм права. Варто звернути увагу на те, що саме завдяки засадничим принципам Загальної декларації прав людини набули подальшого розвитку міжнародні акти, що містили стандарти гуманістичних тенденцій поведження із засудженими.

Отож, виникла нагальна потреба розроблення таких нормативів, що визначили б мінімальні обов'язкові вимоги стосовно тримання, захисту і правового статусу засуджених. Так було сформульовано документ «Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями» (Правила Мандели). 30 серпня 1955 року у Женеві, на першому Конгресі ООН з профілактики злочинності і поведження з в'язнями, було одностайно затверджено нові правила. Конгрес також рекомендував Економічній і Соціальній Раді схвалити їх. Після додаткового обговорення Рада схвалила Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями (резолюція 663 СІ (XXIV) від 31 липня 1957 року), затверджені першим Конгресом [2].

До речі, у цих Правилах було сформульовано загальний принцип і основи практики поведження з в'язнями. Це – мінімальні умови, що розглядаються ООН як прийнятні і як такі, що покликані також забезпечувати захист в'язнів від поганого поведження, особливо в тому, що стосується підтримання дисципліни та застосування заходів щодо підтримання порядку в пенітенціарних установах.

Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями закріплюють права засуджених, але є граничними нормами, що припустимі для в'язнів. Пункт 1 встановлює, що Правила не мають на меті детально описувати взірцеву систему пенітенціарних установ, а призначені лише задля того, щоб на основі загальноновизнаних досягнень сучасної думки викласти те, що звичайно вважається правильним з принципового і практичного поглядів у галузі поведження з в'язнями та в управлінні установами [2].

Отже, аналізуючи Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями, можемо дійти висновку, що це є прогресивний акт стосовно гуманного поведження із засудженими до позбавлення волі, який містить фундаментальні принципи забезпечення прав в'язнів, як і будь-яких загальноновизнаних прав людини.

Література:

1. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Пакт. Міжнародний документ 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043. (дата звернення 20.10. 2023 р.).

2. Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями : Правила. Міжнар. док. від 30 серп. 1955 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_212. (дата звернення 20.10. 2023 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-9>

СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ПОКАРАНЬ – ЗАПОРУКА ФУНКЦІОНУВАННЯ НОВОЇ В'ЯЗНИЦІ

Лаптінова О. К.

*кандидат юридичних наук,
прокурор відділу Київської обласної прокуратури
м. Київ, Україна*

Наукові роздуми щодо поняття «система покарань» зазвичай зводяться до певної сукупності або переліку покарань, які закріплені у кримінальному кодексу України у 2001 році. З метою єдиного розуміння теоретичних і практичних положень застосування норм кримінального законодавства варто використовувати термін «система покарань». До ознак такої системи вчені відносять:

1) цілісність системи, яка не зводить систему покарань до простого об'єднання її складових; цілісність системи полягає у встановленні видів та розмірів покарань, які у подальшому деталізовано втіляться у конкретну кримінально-правову норму Особливої частини КК.

2) цілеспрямованість – система покарань має певну ціль існування, що виражається у її інструментальній цінності, виступаючи, хоч і непрямо засобом захисту суспільних інтересів від кримінальних правопорушень;

3) функціональність системи покарань, яка знаходить своє відображення у функціях покарання;

4) структурованість системи покарань, вона з по'явою нового виду покарання пробаційний нагляд складається з 13-ти видів покарань, кожен із яких володіє відповідними специфічними правообмежувальними властивостями, що відрізняються від інших елементів.

На нашу думку, законодавець у якості критерію побудови системи покарань обрав не суворість покарання засудженого за вчинене кримінальне правопорушення, а його альтернативу. Хоча, сприйняття покарання засудженим – це його індивідуальне бачення.

Отже, система кримінальних покарань в Україні – це встановлений кримінальним законом, обов'язковий для суду, соціально обумовлений, взаємопов'язаний, вичерпний перелік покарань, розташованих у певному порядку.

Вважається, що позбавлення волі є найбільш суворим покаранням серед покарань, передбачених Кримінальним кодексом України. При відбуванні цього покарання засуджені перебувають у суворій ізоляції і зазнають суттєвих правообмежень відповідно до вироку суду та режиму відбування покарання.

Доцільний обсяг правообмежень як кари за вчинений злочин, гарантії забезпечення прав, законних інтересів засуджених, недопущення суб'єктивізму у відносинах підпорядкування адміністрації пенітенціарної установи та засуджених – це основні складові ефективності виконання покарання у виді позбавлення волі, які мають забезпечити досягнення мети виправлення та ресоціалізації засуджених [1, с. 2].

Створення ефективної системи кримінальних покарань, яка б дозволила максимально диференціювати та індивідуалізувати кримінальну відповідальність з урахуванням принципів економії репресій, є актуальною проблемою в тій чи іншій мірі для всіх країн світу.

Не виключенням є і Україна. Події, які відбулися в Україні на перетині ХХ–ХХІ століття, зокрема, оновлення країною власної незалежності, прийняття нової Конституції, інтеграція до світової спільноти, зміна суспільних відносин у всіх сферах життя країни, воєнний стан у зв'язку з широкомасштабною «спецоперацією»

держави – агресора р.ф. визначили в тому числі, і нові погляди на зміст виконання / відбування покарань, на мету, завдання, принципи, функції і цілі соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції засуджених.

В'язниця в Україні – це новий формат дослідження діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України. Вона по суті має усунути усі порушення, які виявляють перевірки установ виконання покарань ДКВС України, зокрема:

- іноді жакливі умови перебування засуджених в місцях несвободи призводять до щоденних конфліктів, насильства, смертності, вчинення нових злочинів;

- катастрофічна недофінансованість (на рівні 65% від необхідного), спонукає персонал місць несвободи вишукувати нові види фінансування;

- неналежне медичне обслуговування й погані умови праці персоналу місць несвободи тощо. Усе це створює передумови для конфліктів усередині засуджених та жорстокого поведіння з боку адміністрації.

Отож, фундаментальна концепція, яка покладена в основу в'язниці запропонованої вітчизняним вченим І.Г. Богатирьовим – це не просто зміна назви – це, зокрема, і відповідь на Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, а також переорієнтація всієї суті діяльності кримінально-виконавчої служби з покарання злочинця на забезпечення суспільства шляхом створення умов для його соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції після звільнення у суспільство [2, с. 4].

Тобто рішення щодо оновлення назви виконання / відбування засудженими покарання в місцях несвободи передбачає відхід від каральної суті в'язниці та переорієнтацію на європейські стандарти організації соціальної роботи з засудженими на основі безумовного дотримання прав і свобод особистості, організацію корисності відбування покарання і ефективності підготовки засудженого до життя в суспільстві.

У першу чергу, важливо домогтись чіткого усвідомлення персоналом в'язниці нових визначених державою завдань, що в свою чергу потребує змін у підходах до організації роботи з персоналом, його професійній підготовці. Нова в'язниця покликана змінити вектор інформаційного забезпечення про порядок і умови відбування засудженими в місцях несвободи покарання за вчинене кримінальне правопорушення, на що і чекає суспільство.

Література:

1. Богатирьов І.Г. Пенітенціарні установи України (теорія і практика) : Наукове видання (на трьох мовах). Київ, 2013. 450 с. С. 2.
2. Богатирьов І.Г В'язниця в Україні: інноваційна модель. Київ : ВД «Дакор». 2023. 44 с. С. 4.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-10>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕРМІНУ «КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ ЗАСАДИ» У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ ВЧЕНИХ

Литвиненко О. Ю.

*здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

В наукових працях вітчизняних вчених часто використовується термін «кримінально-виконавчі засади» зміст якого тлумачиться по різному. У зв'язку з цим, ми проаналізували даний термін і дійшли висновку, що він по – перше, застосовується вченими відповідно до предмету дослідження, а по – друге, його використання має суцільно теоретико-прикладний характер, оскільки в нормі Кримінально-виконавчого кодексу (2003 р.) він не передбачений.

Отже з'ясування терміну «кримінально-виконавчі засади» має не тільки і не стільки теоретико-пізнавальний характер, оскільки як зауважує авторський колектив навчального посібника «Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві та шляхи їх подолання», він має нести також і прикладний характер [1, с. 38].

Варто наголосити, що кримінально-виконавчі засади не лише входить в структуру порядку і умов виконання/відбування засудженими покарання в місцях несвободи, вони також є частиною захисту прав і свобод засуджених, оскільки порушення адміністрацією установи виконання покарань (залежно від рівня безпеки) матеріально-побутові та медико-санітарні вимоги законодавства викликають у засуджених їх рідних регулярні скарги до Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та суду.

До речі, вітчизняний вчений В. Я. Конопельський у власному дослідженні, дійшов висновку, що в науковій літературі з питань кримінально-виконавчого права словосполучення типу «кримінально-виконавчі засади» є широко вживаними, проте їх автори досі

не визначили їхній зміст у вигляді окремого поняття. А тому, як зауважує дослідник вчені оперують поняттям «кримінально-виконавчі засади», проте не наводять їх дефініцію під час авторського пошуку з того або іншого предмета дослідження [2, с. 468–475].

З такою позицією автора варто не погодитися, оскільки як пише вітчизняна дослідниця у сфері пробації Л. І. Олефір, під кримінально-виконавчими засади варто розуміти виражені в кримінально-виконавчому праві або в інших законодавчих актах вихідні нормативно-керівні начала, які характеризують його зміст і закріплюють порядок та умови виконання та відбування кримінального покарання й застосування пробації [3, с. 23–24].

Інша вітчизняна вчена О.Т. Устюжанінова вивчаючи кримінально-виконавчі засади дійшла висновку, що вони розглядаються нею як вихідні нормативно-керівні положення, що забезпечують реалізацію завдань ДКВС України за різними функціональними напрямками шляхом застосування норм кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального законодавства, а також відомчих (міжвідомчих) нормативно-правових актів, що регулюють порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань і пробації [4, с. 128].

Вважаємо, що відповідні теоретичні положення прийнятно використовувати для виведення цілісної дефініції «кримінально-виконавчі засади». Переконані, що запровадження до наукового обігу відповідної правової категорії сприятиме усуненню прогалин у теоретичних та правових положеннях виконання/відбування покарання.

До речі, кримінально-виконавчі засади звернені, в першу чергу, до суб'єкта виконання кримінального покарання, кримінально-виконавчої установи максимального або середнього рівня безпеки, все залежить від статті засудженого, вимогами і дозволами, які закріплені в КК України, КВК України, наказах й інструкціях Міністерства юстиції України.

А тому їх безумовне дотримання (виконання) є необхідною умовою та важливою гарантією ефективного виконання/відбування покарання. Звичайно, було б неправильно стверджувати, що за обсягом змісту та сферою дії кримінально-виконавчі засади не можуть розрізнятися. Певна їх відмінність можлива на всіх трьох стадіях виконання/відбування покарання. Отож, кримінально-виконавчі засади ми не поділяємо на основні та другорядні. Будучи в тісній взаємодії, як пише вітчизняний вчений В.Т. Марчук одні засади сприяють реалізації інших й лише застосування всіх засад в їх сукупності, в системі, у взаємозв'язку та взаємодії може сприяти виконання/відбування покарання [5, с. 263].

Висновок. Узагальнюючи вищевикладене пропонуємо науковій спільноті наступне визначення кримінально – виконавчих засад – це взаємозалежна система законодавчих та відомчих нормативно – правових актів, які забезпечують належні умови виконання/відбування в місцях несвободи засудженими кримінального покарання.

Література:

1. Боровик А.В. Поняття та зміст прогалин і колізій у кримінально-виконавчому законодавстві та шляхи їх подолання : навч. посіб. / А.В. Боровик, Д.С. Белкіна, О.Г. Колба та ін.; за заг. ред д-ра юрид наук, проф. О.Г. Колба. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2021. 336 с. С 38.

2. Конопельський В. Я. Особливості кримінально-виконавчих засад протидії організованій злочинності в Україні. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 468–475.

3. Олефір Л. І. Кримінально-виконавчі засади застосування пробації в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 209 с.

4. Устюжанінова О. Т. Поняття та зміст кримінально-виконавчих засад функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2020. № 41. С. 46–50.

5. Марчук В.Т. Поняття кримінально-виконавчих засад виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі. *Проблеми реформування кримінальної юстиції України* : збірник за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції 23–24 травня 2019 р. Чернівці, 2019. 268 с. С. 263.

КОНСТРУЮВАННЯ В'ЯЗНИЦІ МАЙБУТНЬОГО В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ

Сокальська О. В.

кандидат юридичних

наук, доцент, стипендистка

Німецького історичного інституту у Варшаві

м. Варшава, Республіка Польща

Інституціонально в'язниця як місце відбування покарання у виді позбавлення волі з превентивною та виправною метою є продуктом модерної доби, а саме кінця XVIII ст. Начала й елементи пенітенціарних систем сягають корінням більш давніх часів, але у сучасному вигляді в'язниця утвердилася саме в цей час. І за останні 200 років не так вже й сильно змінилася. Теоретики-пенітенціаристи, а тим більше практики, з цим твердженням, очевидно, не погодяться. Але, якщо почитати проекти реформ чи інструкції виправних в'язниць початку XIX ст., то можна пересвідчитися, що вони регламентують питання, які й сьогодні актуальні для організації діяльності в'язниць.

Власне, це доводять і останні законодавчі ініціативи в Україні, зокрема про велогенератори енергії у в'язницях. Англійський інженер В. Кьюбітт у 1818 р. теж сподівався, що використання механічного бігового колеса («treadmill») не обмежиться подрібненням кукурудзи чи накачуванням води, а дозволить отримувати електричну напругу. У перших теоретичних працях з пенітенціаристики, зокрема Ч. Лукаса, Н. Юліуса, бігове колесо розглядалося як один із найсучасніших винаходів для виправних в'язниць. Еволюція його застосування, зокрема у філадельфійській Walnut Street Prison, де 1823 р. ухвалено рішення про встановлення механічного колеса для фізичного навантаження засуджених, замість продуктивної праці, може слугувати прикладом, яка доля з часом спіткала новаторські виправні карцеральні ідеї: те, що задумувалося як ефективна новація, яка дозволить зайняти працю засуджених, налагодити виробництво, пізніше стало використовуватися для фізичного виснаження.

Слід погодитися з М. Фуко, що історія модерної в'язниці – це історія перманентних реформ. Проекти виправних в'язниць кінця XVIII ст. – початку XIX ст. ґрунтувалися виключно на теоретичних концептах. Їх автори не мали жодного практичного досвіду у цій царині. Власне, такий досвід у «старій» в'язниці сприймався скоріше як негативний. Більшість в'язничних проектів (Дж. Бентама, Б. Раша,

С. Бексона, Е. Лівінгстона, пруський Генеральний план 1804 р., польський Устрій в'язниць крайових 1811 р.) так і залишилися на папері. Виняток, британський Пенітенціарний акт 1779 р., який хоча і не був реалізований безпосередньо, але значно вплинув на практику: його норми взято за основу правил виправних тюрем графств, які зводилися на хвилі руху за покращення умов утримання засуджених. І саме цей акт заклав ґрунт для формування англійської карцеральної моделі виправного покарання, що слугувала взірцем для в'язничних реформ в Європі та Північній Америці до 20-х років XIX ст.

Невдачі виправної тюрми, створеної за концептами теоретиків XVIII ст., породили наприкінці 20-х років XIX ст. новий реформаторський дискурс. Розробка організаційних та режимних засад виправних в'язниць на цьому етапі була пов'язана, у першу чергу, з усуненням вад попередніх закладів. У Пенсильванії зробили ставку на сегрегацію та суворе одиночне утримання, у Нью-Йорку – на дисципліну й працю.

У цей період до розробки проєктів реформ, окрім теоретиків-філантропів, долучаються законодавці й практики. Останні не лише привносять прагматизм у реформаторський рух (як, наприклад, інспектори Західного пенітенціарію), але й наважуються критикувати авторитетних тюрмознавців. Управитель в'язниці в м. Оберн капітан Ліндс, коли йому закидали, що він не визнає систему, яку відстоюють усі теоретики, зазначав, що вони обманюють самі себе, оскільки мало знають тих, про кого пишуть; якби містеру Лівінгстону довелося реалізувати його концепт пенітенціарних закладів щодо осіб, які, як і він сам, походили б з класу інтелігентних, високоморальних людей, думаю, йому би вдалося досягнути чудових результатів, але в'язниці наповнені засудженими, які не отримали жодної освіти, вони часом насилу сприймають прості відчуття, і саме про це він забуває [1, р. 202].

У 50–60-х роках XIX ст. у Пенсильванії адміністраторам Східного державного пенітенціарію вдалося закріпити свою першість щодо професійної компетентності й домогтися права формувати пенітенціарну політику, посунувши у цьому членів Філадельфійського тюремного товариства. Інспектори й очільники пенітенціарних закладів відмовились виконувати *Акт про тюремну дисципліну*, ініційований членами товариства задля впровадження процедури дострокового звільнення, на підставі того, що він був ухвалений без будь-яких попередніх консультацій з ними. Управителі Східного пенітенціарію звинуватили членів товариства у дилетантстві, зазначивши, що у них, як і в законодавців, немає повноважень вносити зміни у діяльність в'язниці, що це належить виключно до компетенції інспекторів. Верховний суд Пенсильванії погодився з рішенням

адміністраторів і навіть дорікнув законодавчому органу за втручання в роботу спеціалістів-практиків [2, p. 264–265].

Отже, з кінця 20-х років XIX ст. у пенітенціарному реформаторському дискурсі присутні три актори: теоретики (на зламі століть у США та Британії це переважно одночасно і представники благодійних тюремних громадських організацій), законодавці та практики. З формуванням у другій половині XIX ст. пенітенціарної науки теоретики виступали як окрема впливова група (прикладом чого слугують міжнародні тюремні конгреси), а громадський елемент вийшов за межі тюремних товариств.

Не маючи на меті окреслити всі проєкти новаторських в'язниць XIX ст., зупинимося на загальних рисах, притаманних більшості з них, та проблемах, з якими найчастіше стикалися реформатори при їх реалізації. Як і нині, у проєктах (пруський Генеральний план, польські проєкти початку XIX ст.) часто зазначалося, що їх впровадження не потребує додаткового фінансування. Але це було самообманом, оскільки навіть, якщо і не збиралися будувати нові в'язниці, то якісно новий режим утримання вимагав би коштів. Самоокупність в'язниці упродовж XIX ст. завжди залишалася під питанням. Якщо вдавалося покрити видатки на утримання в'язнів, то видатки на будівництво масштабних пенітенціаріїв було нереально компенсувати за рахунок в'язничної праці. Автори реформаторських концептів зазначали, що такі витрати з бюджету держави будуть виправдані з огляду на зменшення злочинності, рецидиву та виправлення злочинців.

Невдачі на певному етапі у реалізації проєктів реформ (часто причиною ставала переповненість в'язниці і, як наслідок, неможливість підтримки дисципліни і модельного режиму), призводили до пошуку нових методик («механізмів») виправлення та дисциплінарних засобів. Інспектори і директори в'язниць часто пропонували рішення засновані на практичному досвіді, але їм досить важко було опиратися загальним «новаторським» наративам. У 40–60-х роках XIX ст. європейські теоретики-пенітенціаристи й управлінці розділилися на два табори: прихильників системи суворого одиночного утримання та розділення у нічний час і загальних робіт у повній тиші вдень. Одним із небагатьох, хто критикував європейських тюремознавців за відсутність широкої дискусії, безальтернативну зосередженість лише на двох в'язничних системах: пенсильванській та обернській, був польський тюремознавець М. Накваскі. На його думку, обидві системи були невдалими, краще було б розглянути можливість запровадження якісно іншої системи, зокрема різничих колоній [3, s. 252].

Ситуація в європейській пенітенціаристиці у другій половині XIX ст. довела, що зарубіжний досвід потребує не лише всебічного вивчення, але й критичного аналізу. Оскільки в той час, як тюремні реформатори в Європі палко відстоювали ту чи іншу пенітенціарну систему (часто не визнаючи очевидні її вади), у США вона була визнана недієвою або значно трансформувалася.

Ретроспективний погляд на еволюцію модерної тюрми, засвідчує, що вона формувалася й видозмінювалася у XVIII–XIX ст. за безпосередньої участі трьох основних акторів: науковців, законодавців і практиків. Громадський філантропічний елемент, який на початку виступив ініціатором реформ, інституціонувався у благодійні тюремні товариства, але поступово втратив монополію на формування пенітенціарної політики.

Література:

1. De Beaumont G. De Tocqueville A. On the Penitentiary System in the United States. Philadelphia, Carey, Lea & Blanchard, 1833.
2. Rubin A. T. The Deviant Prison: Philadelphia's Eastern State Penitentiary and the Origins of America's Modern Penal System, 1829–1913. Cambridge University Press, 2021.
3. Haytler J. Mirosław Henryk Nakwaski jako penitencjarysta (1800–1876). *Przegląd Więziennictwa Polskiego*. 1937. № 2. Z. 2. S. 246–270.

ДО ПИТАННЯ ПРО ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛЬНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ УСТАНОВИ В УКРАЇНІ

Ткаченко О. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри формування та розвитку професійних компетентностей
персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Олефір Л. І.

*кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника кафедри
формування та розвитку професійних компетентностей персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Дана робота містить особисте бачення авторів, щодо утворення та функціонування модельної пенітенціарної установи.

Перш за все, необхідно звернути увагу на те що «Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» [1] (далі – Стратегія) є програмним документом, що визначає напрями подальшого реформування і функціонування пенітенціарної системи. Метою стратегії є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, взятих під варту.

Однією з основних цілей Стратегії є створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту. В свою чергу одним із завдань з реалізації даного напрямку Стратегії є створення модельної пенітенціарної установи.

Таким чином модельна пенітенціарна установа є особливим видом установи виконання покарань, яка є пілотним проектом для тестування нових програм та методів виконання покарань, забезпеченням ресоціалізації засуджених та зменшенням повторності кримінальних правопорушень. Дана пенітенціарна установа як правило маж працювати на основі співпраці між урядом, громадськістю та науковцями.

Модельна пенітенціарна установа є важливою складовою майбутнього розвитку всієї системи Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України. Одним з головних завдань даної установи є зменшення повторності злочинності. Актуальність

наявності модельної пенітенціарної установи полягає в її можливості забезпечити ефективне та справедливе виконання покарань, зменшення рецидиву кримінальних правопорушень та забезпечення реабілітації засуджених, зменшення навантаження на систему установ виконання покарань.

Модельна пенітенціарна установа може включати в себе різні методи виконання покарань, такі як програми реабілітації, підтримки та навчання, спрямовані на зменшення повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень [2] та забезпечення готовності засуджених до самокерованої правослухняної поведінки та свідомого відновлення засуджених в соціальному статусі повноправного члена суспільства [3].

Оскільки модельна установа виконання покарань є пілотним проектом, вона дозволяє випробовувати нові програми та методи виконання покарань, перевіряти їх ефективність та досліджувати можливість їх впровадження в систему виконання покарань в цілому.

Всі ці завдання поставлені перш за все персоналу який буде проходити службу в даній установі. Тому персонал модельної пенітенціарної установи повинен не лише відповідати вимогам, які встановлені законодавством та відомчими нормативними актами, а також мати необхідні кваліфікації та професійні навички. До персоналу модельних пенітенціарних установ, на нашу думку, можуть входити такі фахівці: психологи та соціальні працівники, які займаються розробкою та впровадженням програм реабілітації та підтримки засуджених; спеціалісти з безпеки, які забезпечують контроль за діями засуджених та забезпечують безпеку персоналу та громади; медичний персонал, який здійснює санітарний нагляд та проведення профілактичних, протиепідеміологічних заходів в установах і підрозділах місць позбавлення волі [4, с. 119] та надає невідкладну медичну допомогу в разі потреби; юристи, які забезпечують правовий захист засуджених та займаються вирішенням правових питань в рамках виконання покарань; персонал з адміністративних питань, який забезпечує організацію та управління модельною установою виконання покарань; відділи з нагляду, безпеки та охорони.

При відборі персоналу до модельної установи виконання покарань слід дотримуватися принципу різноманітності, тобто залучати фахівців з різними спеціалізаціями та досвідом роботи в галузі виконання покарань. Крім того, важливим є надання персоналу необхідної підготовки та навчання для роботи в модельній установі виконання покарань, а також забезпечення високої моральної та етичної культури серед персоналу.

Налагодження ефективної системи підготовки персоналу модельної установи виконання покарань є ключовим елементом успішного функціонування таких установ. Основні кроки для досягнення цієї мети можуть включати наступне:

1) розробка робочих (освітніх) програм: необхідно створити план навчання, який охоплює необхідні знання та навички, щоб працювати в модельній установі виконання покарань. Ця програма повинна включати навчання персоналу щодо правил та процедур установи, психології засуджених, спілкування з ними та розробки навичок управління конфліктами.

2) тренінг: крім теоретичної підготовки, персонал установи повинен отримати практичний досвід у вирішенні різних ситуацій, які можуть виникнути під час роботи з засудженими. Тренінг повинен забезпечити можливість навчатися на конкретних випадках та вирішувати проблеми в реальному часі.

3) підготовка до екстрених ситуацій: персонал установи повинен бути готовим до різних непередбачуваних ситуацій, таких як бунти, пожежі, медичні екстрені випадки та інші. Підготовка до екстрених ситуацій повинна бути обов'язковою частиною програми навчання та тренінгу.

4) курси підвищення кваліфікації: персонал установи повинен постійно оновлювати свої знання та навички. Регулярні курси підвищення кваліфікації допоможуть забезпечити високий рівень професійної підготовки персоналу та забезпечити відповідність змінам у законодавстві та практиках виконання покарань.

Також одним із механізмів, створених державою з метою підвищення професійного рівня та професійної компетентності осіб рядового і начальницького складу органів, установ, слідчих ізоляторів, є службова підготовка, яка забезпечує безперервне навчання осіб рядового і начальницького ДКВС України. Для осіб, вперше прийнятих на службу до ДКВС України, система службової підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України посідає важливе місце у системі професійної підготовки пенітенціарного персоналу, та є необхідною для швидкої адаптації до нових умов праці новоприйнятого персоналу, підвищення рівня фізичної підготовленості, а також для належного та у повному обсязі виконання ними своїх службових та посадових обов'язків. Також великого значення система службової підготовки осіб рядового і начальницького складу ДКВС України набуває для осіб, які раніше проходили службу в правоохоронних органах України, та відновились на службі в ДКВС України, так як допомагає таким особам оновити систему спеціальних знань та відновити необхідні уміння та навички з урахування змін у чинному

законодавстві та оперативної обстановки в органах, установах виконання покарання та слідчих ізоляторах ДКВС України [5, с. 417].

Також важливо мати навички комунікації та вміння працювати зі зв'язками з громадськістю, оскільки установи виконання покарань повинні підтримувати відкриті взаємовідносини з громадськістю та сприяти відновленню засуджених у суспільстві.

Загалом, персонал модельної установи виконання покарань повинен мати високі моральні та етичні стандарти, а також бути готовим до постійного професійного розвитку та підвищення кваліфікації, щоб забезпечити ефективну та безпечну роботу модельної установи.

В цілому, модельна установа виконання покарань є складним та багатограним процесом, який має на меті забезпечити виконання покарань та захист прав засуджених.

Загалом, модельна установа виконання покарань має на меті забезпечити справедливе та ефективне виконання покарань, яке допомагає зберегти безпеку та сприяє виправленню та ресоціалізації засуджених.

Усі вище зазначені програми використовуються для досягнення головної мети модельної пенітенціарної установи – забезпечення безпеки суспільства та реабілітації засуджених для їх повернення до нормального способу життя після відбуття покарання.

Література:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 12.09.2023).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верхов. Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

4. Дем'яненко Ю.О., Олефір Л.І., Михайлова Т.С. Перспективи вдосконалення надання медичних послуг в установах виконання покарань. *Кримінально-виконавча система: Вчора, сьогодні, завтра*. 2018 № 1 (3) С. 117–125.

5. Ткаченко О. Г., Залуговська Г. П. Вплив службової підготовки на компетентність персоналу установ виконання покарань державної кримінально-виконавчої служби України. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10, 2022 С. 415–418.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ Й ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-13>

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХОДІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Александров М. Є.

*кандидат юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник відділу розроблення та вдосконалення
форми одягу науково-дослідної лабораторії спеціального транспорту
та форменого одягу Державного науково-дослідного інституту
Міністерства внутрішніх справ України
м. Київ, Україна*

Завданням функціонування пенітенціарної системи в Україні є, зокрема, створення умов для виправлення та ресоціалізації засуджених, вжиття інших заходів, передбачених законом, щоб засуджені в майбутньому мали можливість жити, не вчиняючи кримінальних правопорушень [1]. З метою виконання цих завдань на засуджених здійснюється виховний вплив шляхом проведення соціально-виховної роботи, що передбачено Кримінально-виконавчим кодексом України [2].

Зауважимо, що одним із завдань Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року є запобігання та профілактика негативних проявів поведінки та злочинності [3]. Виправлення та ресоціалізація засуджених також своєю кінцевою метою має профілактику злочинності. Таким чином, закономірним буде інтегрування заходів національно-патріотичного виховання в процес ресоціалізації засуджених. Враховуючи особливу ситуацію, яка склалася в нашій державі після початку повномасштабної агресії РФ, така інтеграція набуває особливо важливого значення.

На сьогодні Кримінально-виконавчим кодексом України передбачено проведення морального, правового, трудового, естетичного, фізичного, санітарно-гігієнічного, а також інших видів виховання засуджених, які сприяють становленню їх на життєву

позицію, що відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності [2]. На нашу думку, національно-патріотичне виховання, яке визначено як наскрізний виховний процес, спрямований на утвердження української національної та громадянської ідентичності, формування оборонної свідомості на основі суспільно-державних (національних) цінностей України, соціальної активності та відповідальності, готовності до дієвого виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності і територіальної цілісності України [4], має бути також включено в Кримінально-виконавчий кодекс як окремий самостійний вид соціально-виховної роботи серед засуджених.

Така наша думка пояснюється наступними факторами:

1. Для проведення заходів національно-патріотичного виховання необхідною умовою є відповідна підготовка фахівців з виховної роботи. Відповідно, персонал пенітенціарної системи, який проводить соціально-виховну роботу із засудженими, необхідно вивчати особливостям проведення національно-патріотичного виховання, яке спрямоване на певні вікові й соціальні групи;

2. Відсіч повномасштабної агресії РФ проти України є каталізатором процесів національного об'єднання, утвердження національної та громадянської самоідентичності громадян нашої держави. Отже, доцільно використовувати пробудження національної самосвідомості серед засуджених для організації роботи з їх виправлення та ресоціалізації.

Слід також зауважити, що засуджені – доволі складна соціальна категорія через різний віковий склад, соціально-культурний рівень, матеріальне становище тощо. Отже, організація національно-патріотичного виховання в установах виконання покарань має враховувати усі особливості контингенту засуджених, які відбувають покарання в тій чи іншій установі. Серед загальних пропозицій щодо організації національно-патріотичного виховання серед засуджених на сьогоднішній день актуальними вбачаються наступні:

– перегляд й оновлення бібліотечних фондів установ виконання покарань, наповнення їх творами класиків української літератури, працями з історії та культурології України, творами патріотичного спрямування;

– відзначення в установах виконання покарань державних свят та пам'ятних дат, пов'язаних з видатними подіями в історії України або з життям видатних діячів української історії і культури; організація в такі дні демонстрації для засуджених фільмів патріотичного спрямування;

– заохочення самодіяльності серед засуджених, допомога в організації самодіяльними гуртами засуджених культурно-просвітницьких заходів;

– організація процесу трудового виховання таким чином, щоб засуджені мали змогу виробляти товари для потреб сил безпеки і оборони України; організація процесу відправлення таких товарів у військові частини й підрозділи;

– проведення заходів щодо вшанування пам'яті захисників України, які віддали своє життя для захисту територіальної цілісності та суверенітету держави; поширення інформації про приклади участі колишніх ув'язнених у бойових діях.

Також вважаємо, що з огляду на суспільну небезпечність діянь, вчинених в минулому засудженими, а також через наявність осіб, які вчинювали кримінальні правопорушення неодноразово, або вчинювали тяжкі й особливо тяжкі злочини, недоцільно проводити серед засуджених заходи військово-патріотичного виховання, пов'язані з поясненням тактики дій військових підрозділів, особливостей використання зброї тощо.

Таким чином, питання впровадження заходів національно-патріотичного виховання серед засуджених залишається на сьогодні актуальним питанням. Для реалізації цього питання необхідний комплекс заходів, який має здійснюватись як у законодавчому полі, так і в організації діяльності підрозділів пенітенціарної системи України, зокрема Державної кримінально-виконавчої служби. Також необхідним є проведення наукових пошуків щодо розроблення методик впровадження національно-патріотичного виховання в установах виконання покарання різного типу.

Література:

1. Проект Закону про пенітенціарну систему: Верховна Рада України. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71498 (дата звернення: 20.10.2023).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 року № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 30 червня 2021 року № 673. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-14>

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ НАЛЕЖНИХ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ТА ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ВАРТУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ УКРАЇНИ

Веселовський Б. А.

*доктор філософії (міжнародне право),
керівник експертної групи з євроінтеграції та координації політик
Директорату стратегічного планування та європейської інтеграції
Міністерства юстиції України, доцент кафедри порівняльного
і європейського права*

*Навчально-наукового інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

В'язниці та умови утримання в'язнів в них часто залишаються поза належною увагою на фоні інших проблем держави. Тим не менш, постійні недоліки в'язниць країн Європи привертають все більшу увагу Європейського суду з прав людини, а також і Суду Європейського Союзу. Це не тільки порушують права, гарантовані Хартією ЄС про основоположні права, але й виявляється серйозною перешкодою для нормального функціонування взаємного визнання, наріжного каменю судової співпраці в кримінальних справах. Після численних закликів Європейського парламенту до спільних дій, 8 грудня 2022 року Європейська комісія запустила перший інструмент, що встановлює загальні мінімальні (хоча і необов'язкові) стандарти щодо умов утримання.

6 лютого 2023 року Комітет Європейського парламенту з громадянських свобод, юстиції та внутрішніх справ (LIBE) ухвалив висновок для Комітету з конституційних питань, який готує підсумковий звіт щодо «Пропозиції Європейського парламенту щодо внесення змін до Договорів ЄС». Комітет LIBE у пункті 27 свого висновку «закликає запровадити компетенцію Союзу в статті 82 ДФЄС щодо встановлення мінімальних стандартів досудового затримання та умов тримання під вартою» [1].

Наразі на рівні ЄС немає заходів гармонізації, які б встановлювали мінімальні стандарти умов тримання під вартою. Хоча питання тримання під вартою є відповідальністю держав-членів, на додаток до того факту, що багато стандартів щодо умов ув'язнення існують завдяки Раді Європи та практиці ЄСПЛ, ЄС також відіграє певну роль у цій сфері, оскільки погані умови тримання під вартою суперечать його цінностям та основним принципам, що лежать в основі судової співпраці у кримінальних справах.

Можливість і бажаність для ЄС вжити заходів у сфері затримання, в тому числі шляхом прийняття мінімальних стандартів, вже давно є частиною міжінституційних дискусій щодо того, як зробити принцип взаємного визнання більш ефективним. Це питання знову привернуло увагу після нещодавнього прецедентного права Суду Європейського Союзу, яке виявило, що одна з найгостріших проблем серед держав-членів стосується відмінностей між матеріальними умовами тримання під вартою. Це призвело до підвищення обізнаності про необхідність зміцнення взаємної довіри у сфері затримання, зокрема за допомогою заходів, які сприяють більшій конвергенції у застосуванні загальноєвропейських мінімальних стандартів затримання.

Покращення умов утримання у в'язницях є одним з індикаторів в переговорному розділі 23 «Судова влада та фундаментальні права», зокрема, у звіті про скринінг національного законодавства Сербії, Боснії та Герцеговини, а також Чорногорії, Європейська комісія вказувала на обов'язок як країни-кандидата виконати рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням та стандартам ЄС щодо умов утримання у в'язницях.

Однозначно, що, окрім загальних документів на рівні Союзу, Україні слід враховувати досвід передових держав-членів ЄС. Зокрема, О.Романцова пише про те, що «у більшості європейських країн досить тривалий час діють нормативні акти, що регулюють важливі напрями не тільки адміністративно-юрисдикційного процесу, а й позитивної діяльності органів влади щодо здійснення різних питань управління (Австрія, Угорщина, Болгарія, Польща, Чехія, Румунія). Міжнародні стандарти, що стосуються поводження з ув'язненими, мають переважно рекомендаційне значення. Значна частина норм і принципів, що містяться в Європейських пенітенціарних правилах, щодо захисту прав і свобод відносяться до загальновизнаних, обов'язкових до виконання норм» [2, с.389].

З огляду на необхідність запровадження комплексних довгострокових змін та з метою визначення напрямків розвитку національної системи виконання кримінальних покарань відповідно до стандартів Ради Європи продовжується реформування пенітенціарної

системи, незважаючи на широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України. Україна має стратегічне бачення розвитку та реформування цієї сфери: 16 грудня 2022 року було прийнято Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року. Метою Стратегії є створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, яка гарантуватиме безпеку суспільства та забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, узятих під варту [3].

Очевидно, що Україна опиниться перед необхідністю виконання зобов'язань з покращення умов тримання в'язнів та осіб, які знаходяться під вартою в контексті наших майбутніх перемовин з ЄС.

Однак, як вказано в Стратегії, моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування та пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень та обладнання) внаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань та пробації. Україна отримала велику кількість рішень по справах ЄСПЛ щодо неналежних умов тримання, що, як наслідок, привезло до збільшення навантаження на бюджет щодо виконання таких рішень.

Одним з рішень цієї проблеми може бути побудова нових закладів виконання покарань, та ремонт вже існуючих. Однак це дуже дороговартісні проекти, які в умовах збройної агресії росії, нереально реалізувати виключно за кошти Державного бюджету України. Враховуючи досвід балканських країн, одним з донорів може виступити Банк розвитку Ради Європи.

Банк розвитку Ради Європи є багатосторонньою фінансовою установою, яка має виключно соціальну спрямованість. БРРС був створений у 1956 році з метою вирішення європейськими країнами питань, пов'язаних із соціально-спрямованою реінтеграцією біженців, переміщених осіб та мігрантів. У червні 2023 року Україна завершила процес вступу та стала 43-ю країною-членом Банку розвитку Ради Європи (БРРС). Саме Банк розвитку Ради Європи в 2022 році надав 17 мільйонів євро Сербії для побудови нової тюрми в Крагуєваці. Вартість проекту становила 40 мільйонів євро, іншу частину суму було виділено інвесторами з країн Великої сімки [4].

З 2009 року за підтримки ЄС, донорів Великої сімки і Банку розвитку Ради Європи (СЕВ) Сербія розпочала програму модернізації своїх пенітенціарних установ відповідно до Європейських пенітенціарних правил. У рамках програми було запущено проект WBIF, який стосується будівництва та оснащення двох нових

пенітенціарних установ у Панчево та Крагуєваці. В'язницю в Панчево, яка розрахована на 500 ув'язнених, було завершено в 2018 році.

За допомогою Банку Ради Європи, умови тримання для понад 2500 затриманих значно покращилась завдяки будівництву трьох закладів в Північній Македонії: виправної колонії Куманово, виправної колонії Ідрізово та виховної колонії для неповнолітніх Тетово.

Офіційно в своїх правилах, Банк зазначає, що «проекти повинні стосуватися виключно будівель, призначених для національних, регіональних або місцевих урядів, або для технічних установ, у яких такі органи мають більшість інтересів, а також відповідної інфраструктури. Дане визначення може включати такі об'єкти, як пенітенціарна інфраструктура, пожежні/поліцейські станції та навчальні центри або будівлі, пов'язані з муніципальними/місцевими/регіональними адміністраціями» (пункт 28).

Що стосується пенітенціарної інфраструктури, проекти, що фінансуються Банком, повинні відповідати принципам Рекомендаціям Комітету міністрів Ради Європи щодо Європейських пенітенціарних правил [1]. Особлива увага приділяється допоміжним структурам і заходам, спрямованим на посилення реінтеграції колишніх ув'язнених у їхні громади (пункт 29) [6].

Співпраця з Банком розвитку Ради Європи, а також долучення інших донорів серед країн Великої сімки видається найбільш оптимальним варіантом в актуальних умовах для нашої держави.

Література:

1. Prisons and detention conditions in the EU. LIBE committee. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOLE_STU\(2023\)741374_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/741374/IPOLE_STU(2023)741374_EN.pdf) (date of access: 14.10.2023).

2. Romantsova S. The experience of the countries of the European Union regarding the protection of the rights and freedoms of citizens in penitentiary institutions. *Analytical and comparative jurisprudence*. 2023. No. 4. P. 387–393. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.62> (date of access: 14.10.2023).

3. European Prison Rules. Council of Europe. URL: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> (date of access: 21.10.2023).

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року та затвердження плану заходів на 2022–2024 роки щодо її реалізації: Міністерство юстиції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>

5. Completion of works on the state-of-the-art prison in Kragujevac, Serbia News | WeBalkans. WeBalkans | EU Projects in the Western Balkans. URL: <https://webalkans.eu/en/news/completion-of-works-on-the-state-of-the-art-prison-in-kragujevac-serbia/> (date of access: 21.10.2023).

6. Handbook for the Preparation and Implementation of Projects. CEB. URL: https://zaneq.bg/wp-content/uploads/2022/06/Handbook_for_the_Preparation_and_Implementati_on_of_Projects_April_2022.pdf (date of access: 21.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-15>

ВИКОНАННЯ ВИХОВНОЮ КОЛОНІЄЮ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ СУДОВОГО РІШЕННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ

Гнатчук А. Ю.

*аспірантка кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Одним із найбільш пріоритетних напрямів реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформації в пенітенціарну систему є діяльність виховної колонії щодо виконання судового рішень щодо засуджених неповнолітніх.

Адже саме в цьому процесі забезпечується одночасно принцип невідворотності покарання неповнолітнього за вчинене кримінальне правопорушення, а також неухильне дотримання засудженим прав та законних інтересів під час відбування покарання у виховній колонії Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України).

Такий підхід до виконання судового рішення щодо неповнолітнього вбачається також із положення Основного закону держави – Конституції України, зокрема ст. 3, в якій закріплено головний обов'язок держави – утвердження й забезпечення прав і свобод людини [1].

Оскільки людина, а засуджений в апорі залишається людиною то його права і свободи становлять у правовій державі найвищу соціальну цінність. саме на їхнє забезпечення й найповнішу реалізацію

у суспільному житті має бути спрямована вся діяльність виховної колонії ДКВС України. Традиційно в науці кримінально-виконавчого права вважається, що завдання виховної колонії ДКВС України є виконаними судового рішення з моменту набрання його законної сили.

Тому процес виконання кримінальних покарань виступає основним об'єктом, центральною категорією, як теорії кримінально-виконавчого права, так і практичної діяльності відповідних органів і установ, оскільки саме він є тим фрагментом об'єктивної реальності, на який врешті-решт спрямовується пізнавальна діяльність саме процесу виконання кримінальних покарань [2, с. 22].

Відповідно неповнолітній – засуджений після вступу рішення щодо його покарання в законну силу направляється у виховну колонію для проходження виправної концепції, яка на думку вітчизняної вченої І.С. Яковець містить кілька основних напрямків (ідей) щодо виконання кримінальних покарань, які по суті являють собою намагання безпідставного розширення предмета кримінально-виконавчого права шляхом в включення до нього квазінаукових категорій або категорій, запозичених з інших наук [3, с. 11]. Після цього часто залишаються поза увагою три стадії виконання судового рішення: соціалізація, ресоціалізація та реінтеграція.

Проте, виходячи із аналізу положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 6), виконання судового рішення є невід'ємною частиною права на справедливий судовий розгляд. Європейський суд з прав людини на звернення засуджених місць несвободи щодо не належного виконання судового рішення неодноразово зазначав, що правова система держави не може допускати, щоб судові рішення, що набрало чинності, не виконувалося належним чином.

Отже, виконання судових рішень щодо неповнолітніх – засуджених займає важливе місце в діяльності виховних колоній ДКВС України, оскільки своєчасне та повного його виконання забезпечує надійний захист прав та законних інтересів не тільки засуджених, а також і персоналом місць несвободи.

Відповідно всі три стадії виконання/відбування покарання не будуть ефективними, якщо відповідне рішення, винесене судом, не буде звернене до виконання та своєчасно і в повному обсязі виконане. Проаналізувавши основні проблеми виконання судових рішень щодо неповнолітніх-засуджених нами встановлено, що персонал виховних колоній ДКВС України має вирішити, зокрема такі проблеми:

– дотримання засудженими неповнолітніми режиму відбування покарання;

- застосування засобів виправлення та ресоціалізації засуджених неповнолітніх;
- залучення засуджених неповнолітніх до процесу навчання та суспільно-корисної праці;
- порядок накладення стягнень та застосування заохочень до неповнолітніх засуджених;
- забезпечення прав неповнолітніх в умовах виховної колонії.

Насамкінець. Враховуючи, що основним засобом соціального контролю злочинної поведінки неповнолітніх виступає покарання, ми дійшли висновку, що своєчасне виконання виправною колонією ДКВС України судового рішення щодо неповнолітнього – засудженого в місцях несвободи відповідає загальному принципу, який був проголошений у Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), а саме в п. 19: «Поміщення неповнолітнього у виправний заклад завжди повинно бути крайнім заходом, що застосовується протягом мінімально необхідного терміну» [4].

Отже, вітчизняний законодавець, закріпивши в ст. 98 КК України, систему видів покарань, що можуть бути застосовані до неповнолітніх, не даремно на останнє місце поставив саме позбавлення волі на певний строк, адже судового рішення щодо позбавлення волі є найбільш суворим видом покарання, що може бути застосоване до цієї категорії осіб, а тому його виконання потребує особливого правового і практичного забезпечення.

Література:

1. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення 12.10 2023р)
2. Степанюк А.Ф. Принцип законності і діяльності органів і установ виконання покарань [Текст]. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. / відп. Ре. В.Я. Тацій. Х. : Нац. юрид. акад. України. 1999. № 40. С. 172–179.
3. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Х. : Право, 2013. 392 с. С. 11.
4. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»): Правила, Міжнародний документ від 29.11.1985 / ООН. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211/page2 (дата звернення. 12.10. 2023 р.)

**ЩОДО ДОСВІДУ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА
З ПИТАНЬ ПОТРАПЛЯННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ,
ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ, ЗАБОРОНЕНИХ ПРЕДМЕТІВ**

Дерев'янко Н. З.

*доктор філософії в галузі права, доцент,
академік Академії адміністративно-правових наук,
Почесний професор Baltic Research Institute
of Information Economic Area (Латвія),
завідувач кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових
дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Властиміл Віцен

*доктор права, професор,
ректор Університету політичних та соціальних наук
Чехія*

З метою реалізації нашої державою завдань щодо адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу [1], нами детально опрацьовано досвід Республіки Польща щодо запобігання потрапляння до засуджених, позбавлених волі, заборонених предметів.

Варто зазначити, що окремі положення КВК Республіки Польща доцільно застосовувати і у нашій державі. Так, у § 1 ст. 73 КВК РП закріплено положення про те, що у кожному закладі підтримується дисципліна і порядок з метою гарантування безпеки та реалізації завдань покарання у виді позбавлення волі, в тому числі охорони суспільства перед злочинністю [2, с. 25], що без сумніву має пряме відношення до питань, які визначають заборони для засуджених до позбавлення волі в Україні.

Окремо слід звернути увагу на положення п. 5 ст. 90 КВК Республіки Польща, а саме – засуджені можуть користуватися власною білизною та взуттям, а з дозволу директора карного закладу – також одягом, чого немає ні в КВК України (ст. 107) [3], ні в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (розділ II, додатки 3 та 5) [4].

У той самий час, слід звернути увагу на те, що на відміну від кримінально-виконавчого законодавства України у відділі 4 КВК Республіки Польща «Право і обов'язки засудженого» відсутні

положення щодо права особи, яка відбуває покарання зберігати і використовувати речі, які не заборонені для них.

Варті уваги положення § 1 ст. 106 КВК Республіки Польща щодо права засудженого користуватися релігійними послугами та володіти необхідними для цього книжками, записками та предметами. Зазначені норми відсутні в ст. 107 КВК України [3], яка визначає право засуджених, позбавлених волі в Україні. Водночас така норма міститься у додатках 5 до Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань [4], чим з незрозумілих причин розширено права зазначених осіб з питань релігійної діяльності. Звертаємо увагу, що зроблено це не на рівні закону, а на рівні відомчого нормативно-правового акту.

Спільним у КВК України (ст. 102), так і в КВК Польщі (п. 6 ст. 116) зазначено, що засуджений, позбавлений волі, може піддаватись, у випадках і на засадах, передбачених окремими правилами, особистому контролю, обшуку, здійснюваному за допомогою особи тої самої статі, під час відсутності осіб протилежної статі та фотографуванню з метою ідентифікації, що має практичне значення з огляду реалізації заходів по запобіганню потрапляння до засуджених заборонених предметів.

Однією з підстав дисциплінарної відповідальності засуджених в карних закладах Польщі є порушення ними заборон, які виникають із закону, статуту чи інших документів, виданих на їх підставі, або існуючого в карному закладі чи місці роботи порядку (§ 1 ст. 142 КВК Республіки Польща), що не тільки відображає підхід, який закріплений у нормотворчій діяльності сфери виконання покарань України (заборони встановлюються у підзаконних нормативно-правових актах, але й встановлюють додатковий порядок введення заборон на рівні директора карного закладу.

У загальних рисах про предмети, речі і вироби, які тимчасово може зберігати директор карного закладу чи СІЗО, мова ведеться й у § 1 ст. 247 КВК Республіки Польща (це випадки режиму особливих умов у місцях позбавлення волі), чого немає, зокрема, в ст. 105 КВК України.

Отже, слід констатувати, що в КВК Польщі відсутнє поняття «заборонені предмети» та не визначений перелік виробів і речовин, які не вправі засуджені тримати при собі та використовувати у ході відбування покарання у виді позбавлення волі – всі ці питання регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

Література:

1. Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV. *Урядовий кур'єр*. 2004. 20 квітня С. 2–3.
2. Юхим'юк О. М., Колб О. Г., Косило А. Б. Кримінально-правова характеристика Кримінально-виконавчого кодексу Польщі : метод. рекомендації для студ. юрид. факультету. Луцьк : РВВ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 90 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення 19.10.2023).
4. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-18#Text> (дата звернення 19.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-17>

РОЛЬ ЖЕРТВИ У ВЧИНЕННІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Джу́жа О. М.

доктор юридичних наук, професор,

заслужений юрист України,

головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності

та захисту прав інтелектуальної власності

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Різні аспекти вивчення особи та поведінки жертви злочину професор Л. В. Франк визначав за трьома основними параметрами: статусу, позиції та ролі жертви [1, с. 58–59].

Під статусом жертви слід розуміти сукупність її прав, обов'язків та форм діяльності.

Визначення статусу жертви має велике практичне значення. Так, у ряді статей Закону про кримінальну відповідальність як кваліфікуючі зазначені ознаки, що дозволяють судити про статус жертви (щодо вагітної жінки; малолітньої, безпорадної особи або особи, яка перебуває в залежності від винного; скоєння насильницьких злочинів щодо особи або її близьких у зв'язку з виконанням ними своїх

службових обов'язків, професійного чи громадського обов'язку). При цьому кримінальний закон розглядає відповідні ознаки статусу жертви як обставини, що обтяжують відповідальність винного та покарання.

Встановлення специфічних ознак статусу жертви може мати значення виявлення потенційних жертв, тобто осіб, які володіють підвищеними віктимними властивостями через свою приналежність до певної професії чи виконання певних соціальних ролей.

Позиція жертви визначається особливостями її поведінки та відносин між учасниками кримінальних правопорушень, головним чином між жертвою та злочинцем.

Проблема поведінки жертви до, під час, а іноді після вчинення злочину одна із ключових віктимологічних проблем.

Роль жертви злочину – найскладніша складова віктимологічного потенціалу, оскільки визначається статусом жертви та її поведінкою в сукупності.

Роль жертви може бути відкритою та прихованою. Під відкритими слід розуміти жертви вчинених та виявлених кримінальних правопорушень, визнаних суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності. Прихована роль жертви породжує такі поняття, як потенційна, випадкова, латентна жертва.

Латентна жертва, на відміну від потенційної, характеризується реально заподіяними їй внаслідок скоєного злочину шкодою, хоча факт цього кримінального правопорушення через різні причини залишається не виявленим.

Практика показує, що особливо високий відсоток латентності серед жертв звалтування, домашнього (побутового) насильства, кишенькових крадіжок, вуличних пограбувань тощо [2, с. 133–134].

У Законі про кримінальну відповідальність в окремих складах злочинів відображено деякі елементи криміногенної ситуації, пов'язані з роллю жертви (наприклад, перевищення меж необхідної оборони, скоєння вбивства або заподіяння шкоди здоров'ю у стані ефекту).

Так, серед загальної кількості кримінальних правопорушень можна назвати такі:

а) злочини, жертва яких пасивно податлива. Така жертва відрізняється наївністю чи довірливістю, психічною хворобою чи розумовою недорозвиненістю, «багатим» зовнішнім виглядом, екстравагантністю, природною фізичною слабкістю чи безпорадним станом, спричиненим вживанням алкоголю, наркотиків тощо;

б) злочини, які виникають внаслідок конфлікту між злочинцем та жертвою. Тобто формується негативний мотив помсти, який породжений конфліктом, що раніше мав місце;

в) злочини, які мають на меті викликати певну поведінку жертви. Такі злочини відбуваються із застосуванням насильства або загрози його застосування з метою примусу жертви до певної поведінки, особливо у військових конфліктах, що супроводжуються викраденням людей, захоплення заручників, незаконним позбавленням волі, мародерством тощо;

г) злочини складного віктимологічного характеру. До них слід віднести кримінальні правопорушення, які на початку їх вчинення не дозволяють визначити, хто є жертвою, а хто є зазіхачем.

Конфлікт розвивається таким чином, що жертва з об'єкту кримінального посягання, що перебуває під загрозою, може перетворитися на суб'єкт злочину або навпаки (так звана інверсія жертви).

Посткримінальний вплив на потерпілих є досить поширеним явищем, що має тенденцію до зростання.

Вплив на потерпілих має: злочинець (81%); їхні родичі (15,8%); друзі заподіювача шкоди (3,5%).

Як засоби впливу на потерпілих виступають: фізичне насильство, завжди пов'язане з психічним, – щодо 3–5 %; психічне насильство – 77%; умовляння, прохання – 19 %, підкуп від осіб, які зазнають посткримінальної дії, –3–5 %.

Залежно від досягнутих після впливу результатів, потерпілі від злочину поділяються на стійких і нестійких і вживають різних заходів, спрямованих на протидію розслідуванню.

Серед жертв першої групи «стійких» – 55% чоловіків та 45% жінок, другої групи «нестійких» – 61,5% чоловіків та 38,5% жінок.

Причинами прийняття жертвою рішення про протидію органам досудового слідства та суду є:

– 51% – уникнути помсти з боку родичів винного, влаштувати особисте життя, зберегти близькі, сімейні, інтимні та дружні стосунки;

– 34% – страх, страх подальшого переслідування з боку злочинця, що звільнився;

– 7,5% – матеріальна зацікавленість жертв кримінальних правопорушень;

– 6,5% – бажання приховати власну антигромадську поведінку;

– 3,5% – бажання помститися злочинцеві за заподіяну шкоду (як матеріальні збитки, так і фізичні страждання).

У сучасних умовах суб'єктами посткримінального впливу дедалі частіше стали виступати члени злочинних угруповань та організованих злочинних груп, корумповані представники влади; правоохоронних органів.

Причетність жертви до злочину вивчається головним чином з метою відшукування необхідних віктимологічних заходів запобігання

кримінальним правопорушенням [3, с. 48], тобто з метою розвитку спеціального напрямку в кримінології – віктимологічного запобігання окремим видам кримінальних правопорушень.

Література

1. Франк Л. В. Віктимологія и віктимність. Душанбе : Ирфон, 1972. 126 с.
2. Джужа О. Віктимологія на захисті прав і законних інтересів жертви злочину. *Право України*. 2002. № 2. С. 133–134.
3. Косенко С. С. Віктимологічна профілактика в системі запобігання злочинів. Підприємство, господарство і право. 2006. № 12. С. 48–52.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-18>

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТУПЕНЯ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ УКРАЇНИ

Долгов А. Г.

*здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Вивчення практики діяльності кримінально-виконавчих та детермінантів рецидивної злочинності, переконливо показує, що значна кількість помилок робиться під час оцінювання ступеня виправлення засуджених в місцях несвободи України, оскільки в основі застосування всіх заохочувальних заходів на першому місці повинні перебувати показники їх виправлення, а не період відбутого засудженими покарання, чи інші формальні умови.

Застосування до засуджених заохочувальних заходів без вдумливого, ретельного аналізу всіх показників і даних про його виправлення, без глибокого вивчення особистості засудженого за нашим глибоким переконанням є передчасним, а ефективність діяльності установ виконання покарань залежить від якісного виконання своїх завдань, що багато в чому залежить від кількості засуджених, що стали на шлях виправлення.

В науці пенітенціарного права доведено, що об'єктивним критерієм, за допомогою якого визначається ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи держави, є стан рецидивної

злочинності, який, на сьогоднішній день, в Україні наждаь являється досить критичним, що в першу чергу пояснюється, економічними, політичними та соціальними проблемами в нашій державі.

Окремо слід зауважити, що рецидивна злочинність, до певної міри, являється і результатом неефективної виправної дії кримінально-виконавчих установ, які всупереч своїм завданням не змогли повернути засудженого в суспільство повноцінним, законослухняним громадянином. Як слушно зауважує В.С. Батиргарєєва, філософія виправлення засуджених, які відбували покарання і повертаються в суспільство, все більше і більше переглядається та переоцінюється. І навіть не завжди наявний результат їхнього юридичного виправлення [1, с. 91].

До основних критеріїв, які мають враховувати під час оцінювання ступеня виправлення засуджених в місцях несвободи, слід віднести відомості про їх стягнення та заохочення. Від кількості, характеру стягнень та заохочень залежить ефективність процесу виконання кримінального покарання, адже поведінка засуджених багато в чому свідчить про їх ставлення до відбування покарання, правильності застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації [1, с. 107]¹.

Відповідно до статті 130 КВК України за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених цим Кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення:

- подяка;
- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- нагородження похвальною грамотою;
- присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності» тощо;
- виплата грошової премії;
- нагородження подарунком;
- переведення на поліпшені умови тримання;
- надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки;
- надання додаткового короткострокового або тривалого побачення;

¹ Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута Олег Олегович ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д., 2011. 237 арк.

– дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати;

– збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [1].

Наявні у засуджених заохочення юридично показують їх позитивне ставлення до засвоєння основних засобів виправлення і ресоціалізації.

Основою, підґрунтям оцінки ступеня виправлення засуджених у місцях несвободи України, є аксіологічна інтерпретація явищ, подій або дій, а використання під час цього оцінювання системи заздалегідь визначених критеріїв [2, с. 113].

Оцінка ступеня виправлення засуджених є віддзеркаленням аксіологічних переконань у кримінально-виконавчому праві, згідно з якими пізнання спрямованості засуджених у період відбуття покарання побудовано на системі соціально-значущих цінностей, тобто на певній сукупності критеріїв. Таким чином, ступінь виправлення засуджених являється сукупністю критеріїв оцінки ефективності комплексного застосування до засуджених основних засобів виправлення і ресоціалізації, необхідних для досягнення мети покарання.

Література:

1. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : [монографія]. Харків : Право, 2009. 576 с.

2. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута Олег Олегович ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д., 2011. 237 арк.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Завітневич Р. Ю.

*аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Майже 30-річне прагнення України приєднатись до європейських інституцій наразі набуло ознак не тільки стратегічної аксіоми, а й геополітичної необхідності.

Революція гідності 2013-2014 років відіграла визначальну роль у підписанні Угоди про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) у вересні 2014 року.

Зміни, внесені до Конституції України у 2019 році, закріпили цивілізаційний вибір та незворотний стратегічний курс нашої держави до європейської спільноти.

Історичне рішення ухвалене Європейською радою 23 червня 2022 року про надання Україні статусу кандидата на членство в ЄС відкрило перед нашою державою широке вікно можливостей, водночас покладаючи на владу додаткові зобов'язання щодо адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС, проведення ряду реальних глобальних реформ у різних сферах, включно з правоохоронним сектором.

Положеннями статті 14 Розділу III «Юстиція, свобода та безпека» Угоди про асоціацію визначено багато напрямів та завдань євроінтеграції [1]. В рамках Угоди про асоціацію та покладених на Україну міжнародно-правових зобов'язань, розроблено проект Закону України «Про пенітенціарну систему» (реєстр. № 5293 від 22.03.2021 р.) [2]. В цілому проект Закону отримав позитивний висновок від Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до ЄС, хоча потребує певного доопрацювання.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (далі – Стратегія) та затверджено операційний план її реалізації протягом 2022–2024 років [3].

Першочерговими пріоритетними напрямками Стратегії визначено наступні: 1) забезпечення засуджених та осіб узятих під варту належними умовами тримання; 2) створення дієвого механізму запобігання та протидії катуванням, жорстокому, що принижує людську гідність поводженню чи покаранню; 3) забезпечення належного рівня медичного обслуговування в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; 4) пріоритетність у застосуванні покарань та запобіжних заходів без ізоляції від суспільства; 5) удосконалення інструментів і методів виправлення й ресоціалізації засуджених; 6) забезпечення належного рівня безпеки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах; 7) створення ефективної моделі підготовки персоналу органів і установ кримінально-виконавчої системи; 8) подальша цифровізація пенітенціарної системи.

Історичний аналіз становлення і розвитку пенітенціарної системи нашої держави, засвідчує наслідування сучасною Україною радянської моделі поводження із в'язнями побудовану на авторитарності й тоталітаризмі. Повага до людської гідності являється однією з ключових цінностей ЄС. Європейські пенітенціарні правила в оновленій редакції від 01 липня 2020 року (далі – ЄПП) наголошують на необхідності забезпечення належних умов утримання ув'язнених, не порушуючи при цьому людської гідності [4].

Частина I ЄПП визначає основоположні принципи для побудови цивілізованої пенітенціарної системи: 1) дотримання прав людини для всіх осіб позбавлених волі; 2) збереження усіх прав особи, окрім позбавлених за рішенням суду; 3) накладені на осіб до позбавлення волі обмеження, повинні бути мінімально необхідними та відповідати тій обгрунтованій меті, з якої вони накладалися; 4) нестача ресурсів не може бути виправданням для утримання ув'язнених в умовах, які порушують права людини; 5) перебування осіб у місцях позбавлення волі має бути максимально наближеним до позитивних аспектів життя у суспільстві; 6) утримання осіб позбавлених волі під вартою має відбуватись в умовах сприяння їх поверненню до суспільства; 7) необхідність залучення зовнішніх соціальних служб та громадськості для вирішення питань в'язничного життя; 8) забезпечення належної професійної підготовки та набору персоналу пенітенціарних установ для надання їм можливості підтримувати високі стандарти у поводженні з ув'язненими; 9) проведення регулярної інспекції всіх пенітенціарних установ державними органами.

В умовах євроінтеграції, пенітенціарна система України потребує глибокого переосмислення та пошуку нових векторів її розвитку.

Вивчення та аналіз сучасних теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних вчених сприятиме формулюванню конкретних пропозицій

для подальшого вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства України.

Проведення порівняльно-правового дослідження у сфері функціонування пенітенціарних систем країн ЄС та України може значно прискорити та виявити найбільш ефективні шляхи для розбудови цивілізованої пенітенціарної системи нашої держави.

Література:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Міжнародний документ від 27.06.2014 / Міністерство юстиції України. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75, том 1. стор. 83. ст. 2125.

2. Проект Закону «Про пенітенціарну систему» (реєстр. № 5293 від 22.03.2021 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/628053> (дата звернення: 09.10.2023)

3. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 271.

4. Recommendation Rec(2006)2-rev of the Committee of Ministers to member States on the European Prison Rules (Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006, at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies and revised and amended by the Committee of Ministers on 1 July 2020 at the 1380th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/09000016809ee581> (дата звернення: 07.10.2023)

УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ВИРОКІВ ТА ІНШИХ РІШЕНЬ

Коваленко В. В.

*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент
Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

У зв'язку із оголошеним воєнним станом у державі, особливої актуальності набуває подальша співпраця з Міжнародним кримінальним судом (МКС), виконання на території України вироків та інших рішень, у цьому контексті також – ратифікації Україною Римського статуту.

Парламентська асамблея Ради Європи, ПАРС (Parliamentary Assembly of the Council of Europe, PACE) – один із двох основних статутних органів Ради Європи, ще більше десяти років тому, прийняла Резолюцію 1644 (2009). У ній, зокрема, зазначається: «Парламентська асамблея знову підтверджує свої тверді зобов'язання перед Міжнародним кримінальним судом (МКС).

МКС – це перша постійно діюча незалежна судова установа з юрисдикцією щодо осіб, які обвинувачуються у геноциді, злочинах проти людяності та воєнних злочинах. МКС ґрунтується на взаємодоповнюваності, намагаючись надавати національним державам право на розслідування та переслідування за здійснення таких злочинів, виходячи з своєї юрисдикції тільки як останньої інстанції. Асамблея знову висловлює свої переконання у тому, що універсальна ратифікація Римського статуту і його ефективне впровадження у національні системи, а також тісна співпраця державних та недержавних сторін у запровадженні практичної та юридичної допомоги МКС мають ключове значення у боротьбі проти безкарності. Асамблея вітає той факт, що з часу його прийняття у 1998 році, Римський статут МКС був ратифікований 108 державами з усього світу. На жаль, окремі держави ще не ратифікували Римський статут, серед яких – Україна [1].

Показово, що Кримінальний процесуальний кодекс України, вже доповнено окремим Розділ IX² «Особливості співробітництва з Міжнародним кримінальним судом». Дія розділу поширюється винятково на співробітництво з Міжнародним кримінальним судом, з метою поширення його юрисдикції на осіб (громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства), які на момент вчинення

злочину, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, були підпорядковані та/або діяли, з метою здійснення збройної агресії проти України, та/або на підставі рішень (наказів, розпоряджень тощо) посадових осіб, військового командування, або органів державної влади Російської Федерації або іншої країни, що здійснювала агресію, або сприяла її здійсненню проти України [2].

У статтях 617–618, 632, 636 КПК України «Обсяг і порядок співробітництва з Міжнародним кримінальним судом» є пряме посилення на Римський статут Міжнародного кримінального суду [2; 3].

Разом з тим, існує Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України, щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут), від 11 липня 2001 року: «Визнати Римський Статут Міжнародного кримінального суду, підписаний від імені України 20 січня 2000 року, який вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість, таким, що не відповідає Конституції України ...» [4].

Україна, як зазначав глава МЗС Дмитро Кулеба, зараз повністю взаємодіє з МКС і без ратифікації Римського статуту. У пункті 3 статті 12 Римського статуту, йдеться про визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду державою, яка не ратифікувала Римський статут. Україна скористалася цим механізмом двічі і подала дві заяви від імені ВРУ про визнання юрисдикції МКС.

Перша заява від 17 квітня 2014 року – про визнання юрисдикції МКС щодо можливого вчинення злочинів проти людяності під час Майдану з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

Друга – від 8 вересня 2015 року – про визнання юрисдикції МКС щодо можливого вчинення злочинів проти людяності та воєнних злочинів на всій території України (включно з Кримом і Донбасом) з 20 лютого 2014 року по теперішній час (без фінальної дати).

Отже, Україна вже взяла на себе всі зобов'язання співпрацювати з Міжнародним кримінальним судом та виконувати всі його рішення [5].

Особливого значення такі відносини набувають у контексті передавання кримінального провадження в рамках співробітництва з МКС, виконання прохання МКС про надання допомоги, забезпечення збереження доказів, тимчасової передачі особи до МКС для проведення процесуальних дій, про тимчасовий арешт або про арешт і передачу.

Виконання на території України вироків та інших рішень МКС. Відповідно до ч. 3 статті статті 618 КПК України «Центральні органи України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом», Міністерство юстиції України: 1) організовує виконання на території України вироків та інших рішень Міжнародного кримінального суду;

2) повідомляє Міжнародному кримінальному суду про готовність прийняття засуджених осіб для відбування покарання у виді позбавлення волі та узгоджує з Міжнародним кримінальним судом умови такого прийняття; 3) організовує прийом-передачу осіб, стосовно яких винесено вирок Міжнародного кримінального суду, для відбування покарання [2].

Виконання в Україні рішень МКС, здійснюється згідно з КПК України, іншими законами України та на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду [2].

Виконання в Україні покарання у виді позбавлення волі або довічного позбавлення волі, призначеного особі Міжнародним кримінальним судом, здійснюється згідно з правилами Кодексу на підставі Римського статуту Міжнародного кримінального суду та на умовах, визначених відповідним міжнародним договором, укладеним між Україною та Міжнародним кримінальним судом, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України [2].

Рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію, центральний орган України надсилає до суду за місцем проживання особи, місцем відбування покарання особою або місцезнаходженням майна для звернення до виконання у тридцятиденний строк у порядку, визначеному статтею 535 КПК України.

Виконання рішення Міжнародного кримінального суду про штраф та/або конфіскацію здійснюється без шкоди для прав добросовісних (*bona fide*) третіх сторін [2].

Стверджуємо, що ефективність, дієвість та результативність виконання на території України вироків та інших рішень МКС, безпосередньо залежить від як найшвидшої ратифікації Верховною Радою України Римського статуту.

Література:

1. Співпраця з Міжнародним кримінальним судом (МКС) та його універсальність. Резолюція 1644 (2009). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/892_rez_1644.htm.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651>.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (справа про Римський Статут) від 11 липня

2001 року. Справа № 1-35/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.

5. Україна та Римський статут: чому треба ратифікувати цей договір? URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3691045-ukraina-ta-rimskij-statut-comu-treba-ratifikovati-cej-dogovir.html>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-21>

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ ЗЛІСНОЇ НЕПОКОРИ ВИМОГАМ АДМІНІСТРАЦІЇ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Ковальчук А. Д.

*керівник Закарпатської обласної прокуратури
м. Ужгород, Україна*

Бєлкіна Д. С.

*кандидат юридичних наук,
голова Баранівського районного суду Житомирської області
м. Житомир, Україна*

На думку вітчизняних вчених вивчення правових засад злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань та її соціальна обумовленість ґрунтується на трьох стадіях: історико-правовий, методологічний і на працях вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології [1, с. 6].

Розвиток будь-якого суспільства зумовлює гостру необхідність формування відповідного типу суспільних відносин, а також їхнього регулювання й впорядкування. Це можливо здійснити за допомогою правової форми його організації, основним змістом якої буде комплексне поєднання правових важелів, а також внутрішніх й зовнішніх факторів.

Завдяки цьому поєднанню суспільство функціонує як організована система, має свою динаміку та перспективи подальшого розвитку, характеризується внутрішньою стабільністю. Дане положення стосується й сфери кримінальної відповідальності за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України), яка є складовою частиною кримінальної політики держави.

Отже, запобігання вчиненню засудженими у місцях несвободи злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань ДКВС України залежить від рівня соціально-правової обумовленості невідворотності кримінально-правового реагування за вчинений засудженими злочин.

Вітчизняні вчені під запобігання злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань розуміють такий різновид соціально-профілактичної діяльності, яка здійснюється щодо засуджених до позбавлення волі на різних рівнях, обсягах, спрямованістю та видами, відповідними суб'єктами та згідно чинного законодавства України і спрямована на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення даного виду злочину, а також на перешкоджання дії детермінант цієї злочинності та її прояв, через обмеження їх впливу, нейтралізацію або усунення в цілому [2, с. 55].

Згідно з чинним законодавством України засуджені, перебуваючи в спеціально створених умовах, зобов'язані дотримуватися встановленого законом порядку та умов відбування покарання. У разі ж порушення ними нормальної діяльності установ виконання покарань законодавець використовує засоби її захисту. Одним із них є ст. 391 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установ виконання покарання.

Суспільна небезпека цього виду злочину полягає в тому, що кримінально каране діяння вчиняється засудженими повторно в процесі відбування кримінального покарання за попередні злочини, в умовах їх ізоляції від суспільства, посиленого нагляду та застосування передбачених законом засобів виправлення і ресоціалізації з боку адміністрації установи виконання покарання, що свідчать про вперте ігнорування останніми кримінально – правових заборон та підвищену суспільну небезпеку таких діянь

Як вбачається, допущення засудженими систематичних порушень порядку відбування покарання, вчинення нових злочинів, зокрема злісної непокори вимогам адміністрації УВП, вказує на неналежне виконання своїх обов'язків керівництвом як УВП, так і ДКВС щодо здійснення управління та контролю у сфері виконання кримінальних покарань.

Серед дискусійних питань, які варто винести на обговорення варто виділити, зокрема:

- виключення із диспозиції ст. 391 КК України другої форми злочинної поведінки засуджених (інша протидія адміністрації у здійсненні її функцій);

- чи варто відносити комісію, яка створена в установі виконання покарань ДКВС України до представника адміністрації, у зв'язку

з тим, що її рішення є обов'язковим при порушенні кримінального провадження за ст. 391 КК України;

– наскільки особистісні зміни засудженого в наслідок застосування до нього засобів виправлення і ресоціалізації можна відображати у його кримінально-виконавчій характеристиці;

– чи можна вважати дії засудженого під час вчинення кримінального правопорушення за ст. 391 КК України як кримінальний проступок.

Насамкінець, робимо висновок, що покарання, в тому числі позбавлення волі, відповідно до чинного законодавства має на меті не тільки кару, а й виправлення засудженого та запобігання нових кримінальних правопорушень. Однак аналіз діяльності вітчизняної системи виконання покарань доводить наявність значної різниці між законодавчо визначеним та реальним станом практики діяльності органів і установ виконання покарань ДКВС України, що природно породжує недовіру суспільств до діяльності кримінально-виконавчої системи. Найгірше це те, що засуджений перебуваючи в місцях несвободи вчиняє новий злочин, тим самим дає виклик суспільству про його не бажання стати на шлях соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Література:

1. Богатирьов І.Г., Бондарева К.В. Кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань навчальний посібник. Чернігів. Десна Поліграф, 2019. 200 с. С. 6.

2. Боровик А.В. Запобігання злісній непокорі вимогам адміністрації установи виконання покарань: навч. посіб. / Боровик А.В., Колб О.Г., Копотун І.М. та ін. Луцьк : СПД Гадак Ж.В. друкарня «Волинь-поліграф», 2020. 320 с. С. 55.

**АВАНТЮРИЗМ ЧИ ГУМАНІЗМ: РОЗДУМИ
ЩОДО СУЧАСНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ПІДХОДІВ В УКРАЇНІ,
ЯКІ СТОСУЮТЬСЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНИХ
ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ?**

Колб О. Г.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
професор кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Колб Р. О.

*кандидат юридичних наук,
провідний спеціаліст АТ КБ «Приватбанк»
м. Луцьк, Україна*

Як показує практика, останнім часом на законодавчому та доктринальному [1] рівнях все частіше предметом розгляду та дискусій в Україні виступає правовий статус засуджених до довічного позбавлення волі. Зокрема, на сьогодні у провадженні Конституційного Суду України перебуває справа за конституційною справою засудженого до вказаного виду покарання А. О. Лужинецького, який вважає, що він має право на короткостроковий виїзд з виправної колонії у винятковий випадках, як це передбачено ст. 111 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) для інших категорій засуджених [2].

Без сумніву, що особи, які відбувають покарання, мають конституційне та передбачене законом право на звернення у будь-який державний орган (ст. 40 Конституції України, та ст. ст. 8, 107, 113 КВК), включаючи й Конституційний Суд України (ст. 56). Поряд з цим, враховуючи існуючі на сьогодні потенційні та реальні загрози, що посягають на національну безпеку України, варто досить виважено на всіх рівнях підійти до вирішення тих нагальних проблем, що стосуються не тільки і не стільки засуджених до довічного позбавлення волі, скільки до національних інтересів держави, одним із яких є забезпечення ефективного виконання покарань, та максимального досягнення його цілей з метою захисту інтересів потерпілих від злочину, суспільства та держави в цілому (ч. 1 ст. 1 КВК).

Саме з цих міркувань досить важливо питання надання для засуджених до довічного позбавлення волі короткострокових виїздів за межі колоній у виняткових випадках більш детально та всебічно

дослідити на науковому рівні, враховуючи актуальність та прикладне значення вказаної тематики.

Як видається, для того, щоб дати кваліфіковану відповідь на досліджуване у цій роботі питання, слід всебічно та системно підійти до з'ясування змісту таких ключових для кримінально-виконавчого законодавства України понять, як: правовий статус особи та, зокрема, засудженого; мета і завдання кримінального покарання; правообмеження, які визначаються для певних категорій осіб, які відбувають покарання; режим виконання – відбування покарання. Зокрема, загальні засади правового статусу засуджених, включаючи й осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, визначені в Конституції України (ст. ст. 24, 27, 28, 63, п. 1 ст. 92) та КВК (ст. ст. 7–10). При цьому в жодній із правових норм не ведеться мова про виключне права засуджених на короткочасні виїзди за межі виправних і виховних колоній. Таке право, як це витікає з положень ст. 111 КВК, надається лише для певних категорій осіб, засуджених до позбавлення волі.

Отже, з огляду вимог Основного закону України та міжнародно-правових джерел, які є частиною національного законодавства (наприклад, Конвенції про захист прав і основоположних свобод [3]), юридичних підстав для надання права засудженим до довічного позбавлення волі на короткострокові виїзди за межі колонії, навіть у виняткових випадках, на сьогодні не передбачено.

Не визначені вказані підстави і в спеціальних (локальних) законодавчих актах України, які встановлюють права засуджених до покарань, пов'язаних з позбавленням волі, включаючи й довічне. Такий висновок витікає, зокрема, з таких положень КВК:

1. Відповідно до змісту ч. 2 ст. 151 вказаного Кодексу, на осіб, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, поширюються права засуджених до позбавлення волі, передбачені ст. 107 цього законодавчого акту. Поряд з цим, остання ні для перших, ні для других суб'єктів кримінально-виконавчих правовідносин не передбачає їх право на короткочасні виїзди за межі колоній, тобто вимоги засуджених до довічного позбавлення волі на сьогодні є необґрунтованими та явно незаконними.

2. Згідно положень ч. 1 ст. 111 даного Кодексу, зазначене право визначено лише для засуджених, які тримаються у:

а) виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання (ч. 2 ст. 18 КВК);

б) дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання (ст. 98 КВК);

в) дільницях соціальної реабілітації виправних колоній середнього рівня безпеки та виховних колоніях (ст. 98 КВК).

Таким чином, не дивлячись на вимоги принципу рівності засуджених перед законом (ст. 24 Конституції України та ст. 5 КВК), не всі категорії цих осіб мають право на короткочасні виїзди за межі колоній, позаяк їх правовий статус визначається тими правообмеженнями (карою та режимом виконання – відбування покарання), які встановлені для інших рівнів безпеки, що передбачено для них у вказаних кримінально-виконавчих установах закритого типу (ч. 3 ст. 11, ст. 17, 19, 94, 96–98 КВК), що, знову ж таки, не суперечить ні нормам Конституції України, ні тим міжнародно-правовим актам, які є частиною національного законодавства (ст. 9 Основного Закону України), тобто розширення на законодавчому рівні правового статусу засуджених до довічного позбавлення волі з означених питань не тільки порушує встановлений порядок виконання-відбування покарань і немає ніякого відношення до принципу гуманізму, але є й небезпечним з огляду законних інтересів потерпілих від злочинів та у цілому суспільства і держави.

Література:

1. Пісоцька О. «Право на надію» : заміна покарання у вигляді довічного позбавлення волі в українських реаліях. URL: <https://iurica.ligazakon.net>>2050.
2. Звернення А. О. Лужинського до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення статті 24 Конституції України. URL: <https://ccu.gov.ua/index.php>
3. Конвенція про захист прав і основоположних свобод : Закон України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ ДЕЗЕРТИРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Корнієнко М. В.

*доктор юридичних наук, професор,
проректор Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Відповідно до ст. 50 КК України, «покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність» [1].

Кримінальним кодексом України за вчинення дезертирства передбачено покарання «позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, за його вчинення із зброєю або за попередньою змовою групою осіб, а також вчинене в умовах особливого періоду, крім воєнного стану, – позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років, а в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці – позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років» (ст. 408 КК України) [1].

За період воєнного стану (24 лютого – 31 грудня 2022 р.) в Україні за вчинення дезертирства було засуджено 154 особи, з яких за ч. 1 ст. 408 КК України – 11 осіб; за ч. 3 ст. 408 КК України – 124 особи; за ч. 4 ст. 408 КК України – 19 осіб. З них покарання у виді позбавлення волі призначено 15 особам (2/9/4 відповідно), тримання в дисциплінарному батальйоні – 7 особам (-/-/7 відповідно), арешту – 2 особам (-/-/2 відповідно); штраф – 1 особі (-/1/- відповідно), звільнено від відбування покарання з випробуванням – 129 осіб (9/114/6 відповідно).

Як бачимо, з 154 засуджених у 2022 р. осіб, які вчинили дезертирство, лише 9,7% отримали покарання у виді позбавлення волі; 83,7% було звільнено від відбування покарання з випробуванням, з них засуджених: за вчинення дезертирства (ч. 1 ст. 408 КК України) – 81,8%, за вчинення дезертирства в умовах особливого періоду (ч. 3 ст. 408 КК України) – 91,9% та за його вчинення в умовах воєнного стану (ч. 4 ст. 408 КК України) – 31,5%, з них 6 особам призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України.

Однією з проблем протидії військовій злочинності визнаємо недосконалість законодавчої бази в цій сфері та лояльність судової практики. Незважаючи на високу суспільну небезпечність дезертирства (ч. 3 та ч. 4 КК України) та положення чинного кримінального законодавства, яким закріплено, що «засуджена за тяжкий чи особливо тяжкий злочин особа, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу» (ст. 54 КК України), за результатами нашого дослідження встановлено, що до 2021 р. жодний військовослужбовець, який вчинив дезертирство, не був позбавлений військового звання [2, с. 334].

Лише з 2021 р. у судовій статистиці було 10 вироків, якими до військовослужбовців, що вчинили дезертирство в умовах особливого періоду, крім основного покарання було застосовано додаткове – позбавлено військового звання.

Незважаючи на проголошений воєнний стан в Україні та стрімке зростання у 2022 р. кількості вчинення дезертирств, що у 27,5 разів перевищило показники 2021 р. (з 117 у 2021 р. до 3214 у 2022 р.), їх високу суспільну небезпечність, у зв'язку з вчиненням в умовах воєнного стану, військового звання було позбавлено лише 6 військово-службовців.

Під час аналізу санкцій ст. 408 КК України виникає враження, що законодавець штучно в ч. 2–4 встановив мінімальний розмір санкції за їх вчинення в п'ять років для забезпечення можливості звільнення засуджених від відбування тяжкого та особливо тяжкого злочину з випробуванням.

Як показало наше дослідження, кримінальне покарання за вчинення дезертирства як один з основних загальносоціальних засобів боротьби з відхиленнями в правомірній поведінці військовослужбовців не доводить свою ефективність, а особливо в умовах воєнного стану, у зв'язку із чим з урахуванням міжнародного досвіду призначення покарання за вчинення дезертирства та враховуючи особливо високу суспільну небезпечність його вчинення в особливий період та в умовах воєнного стану, пропонуємо збільшити розмір санкцій ч. 3 та ч. 4 ст. 408 КК України, що, у свою чергу, виключить можливість застосування ст. 75 КК України, проте залишить можливість застосування судами ст. 69 КК України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-ІІ.І URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

ПИТАННЯ ОПТИМІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ ВИКОНАННЯ/ВІДБУВАННЯ ЗАСУДЖЕНИМИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ В УКРАЇНІ

Марчук В. Т.

*доцент кафедри професійних та спеціально правових дисциплін
юридичного факультету Буковинського університету
м. Київ, Україна*

Безумовна важливість, актуальність та складність теоретичних і прикладних проблем виконання і відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, а також необхідність розроблення практично спрямованих пропозицій і рекомендацій для їхнього вирішення, зумовили потребу прийняти участь у III – Міжнародному форумі «Пенітенціарна система у глобальному вимірі»

Питання оптимізації процесу виконання/відбування покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні є одним із стратегічних завдань пенітенціарної системи, оскільки проведені упродовж останніх років реформи кримінально-виконавчої системи і її трансформація в пенітенціарну систему, спрямовані на забезпечення дотримання прав і свобод засуджених/ ув'язнених в місцях несвободи та впровадження в законодавчий і виконавчий процес міжнародних стандартів функціонування органів і установ виконання кримінальних покарань.

Наразі в Україні діє Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, яка була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України 16 грудня 2022 року. Даним розпорядженням одночасно було затверджено операційний план її реалізації у 2022–2024 роках [1]. На жаль, російсько-українська війна певним чином вплинула на реалізацію стратегії реформування пенітенціарної системи, і створила ряд не передбачених прецедентів, зокрема:

- евакуація засуджених з колоній, які тимчасово попали в перші дні війни в окупацію;
- відсутність відповідних наказів з боку керівництва Міністерства юстиції України, як діяти в умовах воєнного стану, що породило не однозначність прийняття начальниками виправних колоній рішень;
- перехід певної кількості персоналу місць несвободи на бік ворога на окупованих територіях;

– реальне знищення або пошкодження в'язничної інфраструктури збройними силами російської федерації, що призвело до її закриття і переведення засуджених у більш небезпечне місце;

– повільна робота над створенням у виправних і виховних колоніях, слідчих ізоляторах, завдання яких забезпечити належні умови тримання засуджених та осіб, узятих під варту;

– не належна система запобігання катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими і ув'язненими;

– забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист, як засуджених так і персоналу місць несвободи.

Ці та інші питання негативно впливають на оптимізацію процесу виконання/відбування покарання в Україні взагалі, і такого виду покарання, як довічне позбавлення волі, зокрема. Отже, покарання у виді довічного позбавлення волі не можна розглядати як новий вид покарання, оскільки пройшло майже 22 роки з моменту його введення у Кримінальний кодекс України, і він став дієвим інститутом заміни на смертну кара.

З урахуванням викладеного головне призначення судом покарання у виді довічного позбавлення волі полягає не лише в тому, що він кореспондується з реформуванням кримінально-виконавчої системи та її трансформації в пенітенціарну систему, а й тією ознакою, яка визначає одну із цілей стратегічних завдань пенітенціарної системи.

Як самостійний предмет розгляду оптимізації процесу виконання/відбування покарання у виді довічного позбавлення волі в Україні виокремлюється у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. дослідження оптимізації процесу виконання/відбування покарання у виді Найчастіше зазначений вид покарання розглядається разом з позбавленням волі на певний строк і саме в рамках кримінально-правових досліджень, а не кримінально-виконавчих розробок.

Проведене нами поглиблене дослідження покарання у виді довічного позбавлення волі показує, що за своєю сутністю цей вид покарання є найсуворішою мірою державного примусу, а його зміст полягає в істотному обмеженні громадянських прав і свобод засудженого, що виражається у найвищому ступені ізоляції, триманні переважно у приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, а тому його оптимізація до міжнародних стандартів потребує удосконалення правової бази [2, с. 15].

З урахуванням того, що в кримінально-виконавчій науці оптимізація процесу виконання кримінальних покарань розглядається, як особлива діяльність [3, с. 51] ми вважаємо, що для суб'єкта виконання покарання у виді довічного позбавлення волі має свою

складність, оскільки утримання засуджених у виправних колоніях максимального рівня безпеки потребує окремої процедури.

Щодо особливостей оптимізації процесу утримання засуджених до довічного позбавлення волі варто наголосити, що цей процес передбачає:

- обов'язкову сувору ізоляцію засуджених;
- у кримінально-виконавчій установі закритого типу розташовуються ДІЗО, ОК (одиночна камера), камери для праці засуджених, карцер;
- окремо передбачаються дворики для прогулянки засуджених до довічного позбавлення волі;
- в обов'язковому порядку камери обладнуються квартирками для зняття та одягання наручників на засуджених;
- у ПКТ обладнуються спеціальні ізольовані приміщення для проведення соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими, надання їм телефонних розмов, побачень з адвокатами, іншими особами та здійснення особистого приймання засуджених;
- для надання медичної допомоги засудженим до довічного позбавлення волі додатково обладнуються палати-камери для ізоляції та лікування таких засуджених, а також палати для проведення маніпуляцій, перев'язок та стаціонарного лікування.

Висновок. Оскільки кримінально-виконавча система України в умовах воєнного стану проходить трансформаційні процеси реформування, оптимізація процесу виконання/відбування покарання у виді довічного позбавлення волі має на якісно новій основі відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством забезпечити виконання вказаного виду покарання.

Література:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 14.10.2023).

2. Марчук В.Т., Богатирьова О.І. Довічне позбавлення волі в Україні : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., заслуженого діяча науки і техніки України І.Г. Богатирьова. Київ : ВД «Дакор» 2021. 288 с. С. 15.

3. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : монографія. Х. : Право, 2013. 392 с. С. 51.

УВ'ЯЗНЕННЯ ЯК ВИД ПОКАРАННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТИ

Мисливий В. А.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри інформаційного, господарського та
адміністративного права Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
м. Київ, Україна*

Яким має бути ув'язнення як вид кримінального покарання в новому кримінальному законодавстві? Якою має бути нова сучасна в'язниця в Україні у XXI столітті? Які у зв'язку з цим постають питання перед пенітенціарною системою України? Відповіді на ці питання залишаються важливими для української держави.

З початку доби незалежності України понад тридцять років її розбудови закладалися нові ідеї реформування кримінально-виконавчої системи, вживалися заходи щодо покращення умов відбування покарання засудженими в місцях позбавлення волі, вдосконалювалися шляхи підготовки персоналу кримінально-виконавчої системи, відбувалися зміни у галузевому законодавстві, спрямовані на гуманізацію відбування засудженими цього виду покарання.

Разом з цим, не дивлячись на певні позитивні зміни, пошук та впровадження окремих оригінальних і нетрадиційних ідей у цій сфері, орієнтованих на побудову нової сучасної моделі кримінально-виконавчої системи України та її кримінально-виконавчих установ, спрямованих на реформування пенітенціарної системи, цей процес не можна вважати завершеним.

Названі вище питання набувають особливої актуальності, виходячи із потреб розвитку національної системи виконання кримінальних покарань, наближення її до кращих європейських стандартів, вирішення галузевих завдань центральними органами виконавчої влади та відповідними службами, діяльність яких пов'язана зі сферою кримінальної юстиції, й значною мірою обумовлені процесом реформуванням вітчизняного кримінального законодавства, створенням його нової інноваційної парадигми, що може суттєво вплинути на кримінально-виконавчу та пенітенціарну політику.

Реформування кримінального законодавства, що відбувається відповідно до Указу Президента України «Питання Комісії з питань

правової реформи» від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 [1], в сегменті розвитку кримінального права та кримінального законодавства передбачає необхідність розвію законотворчого процесу у векторі ефективної реалізації його результатів у майбутній правозастосовній діяльності.

У свою чергу, вказаний процес об'єктивно обумовлює необхідність пошуку, вироблення та здійснення комплексу організаційних, соціальних, економічних, фінансових, технічних, кадрових, правових та інших заходів на державному рівні. Практика показує, що неврахування уповноваженими суб'єктами вказаних факторів, відсутність планової, координованої роботи призводить до прорахунків у цій сфері.

З цього приводу нагадаємо передбачення в Кримінальному кодексі України 2001 року нового на той час виду покарання, як арешт – короткострокового, але досить суворого тримання засудженого в умовах ізоляції, для повної реалізації якого в Україні не було забезпечено належних місць відбування цього виду покарання – арештних домів.

Принагідно, можна згадати проблеми, пов'язані із відтермінуванням дії законодавства про впровадження кримінальних проступків у зв'язку з відсутністю органів дізнання, які повинні були їх розслідувати, випадки прийняття законодавцем правових норм, що створювали колізію кримінальної та адміністративної відповідальності у сфері дорожнього руху тощо.

Отже, системність у реалізації положень щодо розвитку кримінального права передбачає координованість, узгодження та взаємодію законотворчого процесу із діяльністю, пов'язаною з переглядом та вдосконаленням відповідних інститутів кримінально-виконавчого права, прогнозуванням їх трансформацій, усунення та запобігання прогалинам, суперечностям, колізіям та іншим недолікам, що можуть гальмувати процес правової реформи.

Сьогодні за результатами діяльності робочої групи, створеної на підставі згаданого вище Указу Президента, протягом 2019–2023 років розроблена модель майбутнього Кримінального кодексу України [2], у межах якої вбачається концептуально нове бачення інституту покарання, підходи, пов'язані з переглядом видів покарання, визначення типових санкцій за злочини різних видів та ступенів тяжкості; розроблення типових і співрозмірних між собою окремих видів покарань, винесення всіх санкцій за вчинення злочинів у Загальну частину кодексу та інші.

Виходячи з предмета вказаних тез відзначимо, що покарання у своїй новій інтерпретації виступає в якості одного із видів кримінально-правових засобів, яке за вчинення злочинів, зокрема,

у виді основних покарань, передбачає ув'язнення на певний строк та довічне ув'язнення. При цьому за вчинення кримінальних проступків може призначатися такий вид покарання, як арешт.

Принагідно відзначимо, що проєктом пропонується широкий комплекс засобів кримінально-правового характеру, який містить значну кількість новел: пробація; засоби безпеки; реституція чи компенсація; конфіскація майна чи вилучення речі; судимість; кримінально-правові засоби щодо юридичної особи, що також вимагає певної уваги з огляду на їх доктринальні та практичні проблеми реалізації.

Звертаючись до покарань, пов'язаних із ув'язнення на певний строк та довічним ув'язненням, залишимо поза розглядом герменевтичні підходи до визначення їх видів на відміну від «позбавлення волі» та «довічного позбавлення волі», які вимагають окремого з'ясування.

Натомість відзначимо, що на сьогодні в місцях позбавлення волі на певний строк відбуває покарання 42726 осіб, що ж стосується довічного позбавлення волі, то цей вид покарання відбуває 1500 засуджених. Разом з цим, на відміну від існуючих у чинному КК строків ув'язнення, в проєкті КК України передбачається його встановлення на строк від 3 місяців до 20 років, а за злочин геноциду, злочин агресії, а також злочини пов'язані з умисним позбавленням життя людини, злочини проти людяності і воєнні злочини – до 30 років. Отже, в будь-якому разі знижується нижча межа та підвищується верхня межа строків цього виду ув'язнення на певний строк.

Що стосується довічного ув'язнення – це обмеження у реалізації права на особисту свободу шляхом безстрокового тримання засудженої особи в місці ув'язнення, то воно встановлюється і призначається лише за злочини 9 ступеня тяжкості.

Санкції за злочини у виді ув'язнення встановлюються залежно від ступеня їхньої тяжкості (9 ступенів), а саме ув'язнення на строк: 1) від 3 місяців до 2 років; 2) від 2 до 3 років; 3) від 3 до 4 років; 4) від 4 до 6 років; 5) від 6 до 8 років; 6) від 8 до 10 років; 7) від 10 до 13 років; 8) від 13 до 16 років; 9) від 16 до 20 років або довічне ув'язнення.

При цьому за злочин 9 ступеня тяжкості, який є злочином геноциду, злочином агресії, злочином проти людяності або воєнним злочином, встановлюється санкція у виді ув'язнення на строк від 16 до 30 років або довічного ув'язнення. Усвідомлюючи, що вказані підходи в процесі законотворення можуть отримати певне коригування, вони, на наш погляд, можуть слугувати певними орієнтирами для визначення потреб кримінально-виконавчої та пенітенціарної політики в державі.

У зв'язку із триваючим процесом правової реформи в Україні, враховуючи необхідність запровадження нових напрямів і заходів щодо розвитку національної системи виконання кримінальних покарань, її наближення до європейських стандартів, реформування пенітенціарної системи, вдосконалення кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, незважаючи на широкомасштабну збройну агресію РФ проти України, уявляється необхідним:

– у межах подальшої реалізації заходів Стратегії реформування (розвитку) пенітенціарної системи України на період до 2026 року [3] здійснювати постійний моніторинг рівня, структури та динаміки злочинності, а також прогнозування тенденцій її розвитку;

– з урахуванням триваючого процесу реформування кримінального законодавства здійснювати скоординовані заходи, що слугуватимуть діяльності з уніфікації майбутньої законодавчої та нормативно-правової бази галузей кримінально-правового спрямування, для забезпечення реалізації завдань виконання кримінального покарання;

– визначення з урахуванням інноваційних підходів розбудови нового кримінального законодавства майбутніх потреб розвитку пенітенціарної системи держави, зокрема щодо видів, оптимальної кількості та розташування установ для утримання відповідних категорій ув'язнених;

– розв'язання проблеми створення та реалізації сучасної нової найбільш сприятливої для забезпечення людини, суспільства та держави моделі місця тримання ув'язнених (в'язниці) для осіб, які відбувають ув'язнення на певний строк, а також довічне ув'язнення [4];

– сприяти більш широкому залученню вчених, практиків, представників правозахисних організацій та громадськості до визначення, дослідження та обговорення інноваційних підходів, спрямованих на вироблення подальших заходів реформування пенітенціарної системи України з метою створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку людини, суспільства та держави.

Література:

1. Питання Комісії з питань правової реформи від 7 серпня 2019 р. № 584/2019 : Указ Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

2. Проект нового Кримінального кодексу України. Контрольний текст проекту (станом на 14.10.2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf>.

3. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Тех>.

4. Богатирьов І. Г Сучасна в'язниця в Україні: інноваційна модель. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2023. № 2. С. 85–91. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2023/2/15.pdf> (дата звернення 20.10.2023 р.)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-26>

НАСИЛЛЯ У В'ЯЗНИЦЯХ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Михайлик О. Г.

*доктор юридичних наук, професор кафедри управління безпеки,
правоохоронної та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Проблема насилля у в'язницях місць несвободи Міністерства юстиції України є актуальною і не достатньо дослідженою проблемою. З огляду на проблематику варто наголосити, що насилля в місцях несвободи є доволі розповсюдженим явищем. До речі, воно проявляється як серед засуджених так, і персоналу місць несвободи до засуджених.

Вже не кажучи про випадки, коли персонал місць несвободи свідомо примушують засуджених страждати, аби досягти своїх цілей. Це моменти повної вразливості засудженого, коли він не може себе захистити, але потребує особливо медичної допомоги. Серед видів насилля, що характерні для в'язниці, варто виділити:

1) **фізичне насилля**, яке часто супроводжується тілесними ушкодженнями різних ступенів. Проте, коли йдеться про надання медичної допомоги, неважливо ким було завдано ушкодження, коли і як – працівники місць несвободи зобов'язані зреагувати. Проте доволі розповсюдженим явищем є те, коли засудженого в місці несвободи лишають в тому стані та не надають допомогу.

З цього приводу ми можемо говорити, що в місцях несвободи порушується ст. 3 Конвенції про захист прав людини та

основоположних свобод щодо заборони катування, як таку, яка також стосується ненадання медичної допомоги в місцях несвободи [1].

Отже, коли засуджений отримав фізичне насилля і страждає від нього, а адміністрація виправної чи виховної колонії, слідчого ізолятора не надає йому медичну або іншу допомогу вчені називають – це катування. Зокрема, засуджений може отримати фізичне насилля, ще до прибуття до місця відбування покарання. Наприклад, під час моніторингового візиту в Бердянську виправну колонію було виявлено, що до контролю за засудженими залучені інші засуджені.

Більше того, попри початок повномасштабної війни р.ф та окупацію Бердянську, слідчі ДБР, за сприяння СБУ та під керівництвом Офісу генерального прокурора продовжили розслідування і змогли довести причетність керівництва колонії до катувань.

Було встановлено, що з моменту прибуття до колонії кожен із засуджених проходив жорстку процедуру приймання, під час якої до них застосовувалися витончені види катувань, фізичний та психологічний тиск, основною метою яких було зламати волю людини й примусити беззаперечно виконувати будь-які вказівки.

Надалі засуджений потрапляв до рук інших засуджених, але тих, що пішли на співпрацю з адміністрацією установи виконання покарань. Вони продовжували протиправні дії щодо новоприбулих. У ДБР повідомили, що за планом керівників колонії до засуджених протягом перших 14 днів перебування в дільниці карантину та розподілу щоденно застосовувалися такі катування як:

- завдання ударів пластиковою або дерев'яною палицею по стопах, внаслідок чого подальше ходіння особи було болісним та ускладненим;
- завдання ударів кулаком в область хребців шиї, від яких потерпіла особа на мить втрачала координацію або взагалі свідомість (так звана «черепаха»);
- болісне викручування рук за спиною, що супроводжувалося укладеним процесом дихання (так звані «ластівка» або «заплив»);
- завдання численних ударів палицею по сідничній області, відбивання фаланги пальців рук пластиковою або дерев'яною палицею;
- занесення під нігті грибкових інфекцій забрудненою швейною голкою, зв'язування або іммобілізація особи на тривалий час;
- довготривале стояння в одному положенні протягом декількох годин, присідання понад 500 і більше раз, безпідставне миття підлоги протягом цілого світлового дня тощо [2].

2) психологічне насилля. Психологічне насилля – це маніпуляції, словесні образи, приниження та шантаж, як з боку засуджених так і

персоналу в'язниці. Всі хто причетний у місцях несвободи до психологічного насильства чинить його умисно з метою викликати в останнього емоційну реакцію та завдати шкоди.

За нашим дослідженням більшість конфліктних ситуацій в місцях несвободи, виникає під час психологічного насильства, довести яке не завжди можна. А тому, засуджені відносно яких було вчинено психологічне насильство можуть розповісти про нього за певних обставин, оскільки реакція переслідування в реальному житті засудженого в місцях несвободи не виключається.

Важливою ознакою психологічного насилля з боку персоналу місць несвободи є намагання адміністрації встановити контроль над поведінкою засудженого. Особливого поширення психологічне насилля набуває відносно тих хто вперше прибув у в'язницю для відбування покарання.

Сексуальне насилля – це примусове оголення, неналежна поведінка персоналу при проведенні обшуків і надмірно грубі особисті огляди з проникненням в порожнини тіла.

Також до форм сексуального приниження відносяться спостереження за ув'язненими під час прийняття ними душу, образи сексуального характеру, а також непристойні зауваження і жести, наприклад, свист. Вкрай важко уникнути приниження та утисків за ознакою сексуальної орієнтації або гендерної ідентичності, зокрема в місцях несвободи.

Персонал місць несвободи можуть бути співучасниками таких дій – наприклад, проводячи надмірно грубі особисті огляди або обстеження, на проведення яких не отримано згоду ув'язненого. Не слід оминати увагою той факт, що вони також можуть бути співучасниками насильства у тому разі, якщо з їхнього боку відсутня реакція на вчинення подібного насильства ув'язненими.

Сексуальне насилля може бути навмисним з метою отримання інформації або визнання, з метою покарання, залякування чи примусу або ж з будь-яких причин, пов'язаних з дискримінацією будь-якого характеру.

Отже, ми не можемо виключати, що в деяких в'язницях Міністерства юстиції України ще існує субкультура, фізичне, психологічне та сексуальне насилля. А тому, реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформація в пенітенціарну систему вкрай потрібне.

Оскільки типовий проект нової в'язниці передбачає одиночне утримання засуджених, а тому ми підтримуємо вітчизняного вченого І.Г. Богатирьова, що саме система одиночного утримання засуджених спрямована на унеможливлення спілкуватися їх у нічний час,

виникнення конфліктних ситуацій, формування у засуджених субкультури, зменшення можливостей учинити новий злочин в місцях несвободи [3, с. 17].

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 15.10.2023 р).

2. ДБР затримало екскерівників виправної колонії Бердянська, які вибивали з ув'язнених гроші. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zatrimalo-kolishnih-kerivnikiv-vipravnoi-kolonii-berdyanska-yaki-zhorstokimi-katuvannyami-vibivali-z-uvyaznenih-groshi> (дата звернення 15.10.2023 р.)

3. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у XXI столітті (інноваційна модель). Київ : ВД «Дакор», 2023. 44 с. С. 17.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-27>

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ВІДБУЛИ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ТРИМАННЯ В ДИСЦИПЛІНАРНОМУ БАТАЛЬЙОНІ

Нестеренко В. В.

*аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Процес соціальної адаптації та ресоціалізації засуджених військовослужбовців є критично важливим у забезпеченні справедливості щодо ставлення до їх суспільно-корисної діяльності, гуманного підходу до їх соціального захисту та їхнього успішного відновлення як у військовому соціумі так і в суспільстві, після завершення періоду проходження військової служби. В будь якому разі, військовослужбовці засуджені до відбування покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, зазнають соціально-психологічних змін, у зв'язку з їх засудженням та знаходженням у спеціфичній установі відбуванням покарання, що обмежує їх особисту свободу, права та законні інтереси. Під час примусової

ізоляції від суспільства, в особистості засудженого військово-службовця відбуваються певні зміни, внаслідок яких вагомої значущості набувають індивідуальні цінності позасоціального існування, що можуть змусити прийняти рішення щодо завершення проходження військової служби засудженими військовослужбовцями та негативно вплинути на соціум після звільнення з військової служби. В умовах воєнного стану, проблема соціальної адаптації та ресоціалізації засуджених військовослужбовців є актуальною та вкрай важливою як для суспільства так і для військової спільноти, а отже і для держави та її оборони. У кримінологічному плані питанням ресоціалізації засуджених різних категорій досліджували такі вчені як: В. Голина [1], О. Джужа [2], Н. Кузнецова, Є. Моїсєєв, О. Міхлін, В. Панасевич, а у аспекті злочинності серед військовослужбовців: О. Артеменко, В. Бодаєвський [3], В. Бугаєв [4], А. Мухамеджанова, Т. Ніколаєнко, Ю. Сокоринський.

У ст.6 Кримінально-виконавчого кодексу України, визначені поняття «виправлення засудженого» та «ресоціалізація», а також у ч. 4 цієї ж статті наведені умови застосування того чи іншого засоби виправлення і ресоціалізації [5]. Наша увага в даній доповіді буде зосереджена саме на особистості засудженого, оскільки військово-службовці є спеціальними суб'єктами кримінальних правопорушень [6], а отже і засоби соціальної адаптації та ресоціалізації мають відповідати цій категорії. Найбільша проблема ресоціалізації даної категорії засуджених полягає в неоднорідності видів військової служби, оскільки відповідно до ч. 6 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці можуть її проходити у порядку призову на строкову військову службу, призову під час мобілізації на особливий період, а також в добровільному порядку – військову службу за контрактом [7], яка в свою чергу також поділяється на військову службу за контрактом курсантів, військову службу за контрактом осіб рядового складу, військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу, військову службу за контрактом осіб офіцерського складу. Попри їх розмежування за видами контрактів, на нашу думку, головне розмежувати військовослужбовців за підставою проходження служби (строковик, контрактник, мобілізований).

Авжеж, для більш детального визначення засобів ресоціалізації буде доцільно розглянути кожну категорію військовослужбовців за призовом та за контрактом окремо, проте, саме розмежування за підставою проходження військової служби надасть нам загальні уявлення про особистість засудженого військовослужбовця та зможе бути висвітлено в рамках нашої доповіді.

Отже, аналіз вироків судів впродовж 2017-2022 років та звітів Офісу Генерального прокурора [8], свідчать проте, що військово-службовці за контрактом менш схильні до протиправних дій та зацікавлені в продовженні проходження військової служби після звільнення від покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні, в той час як військовослужбовці призвані на військову службу, здебільшого, не зацікавлені в подальшому проходженні військової служби і планують повернутися до свого цивільного життя та професії. Зважаючи на це, варто диференціювати засоби виправлення, ресоціалізації та соціальної адаптації, що можуть бути до них застосовані. Для кожної категорії засуджених військовослужбовців, що відбувають покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні пропонуємо узагальнити та встановити основні напрямки їх ресоціалізації, що мають бути розмежовані відповідно до результатів вивчення особистості військовослужбовця та підстав проходження ним військової служби, а саме: 1) **забезпечення психологічної підтримки та консультування**, оскільки один з перших етапів реабілітації – це забезпечення доступу до психологічної допомоги. Засуджені військовослужбовці можуть мати травматичний досвід, який впливає на їх психологічний стан. Проведення психологічних консультацій та терапій допомагає виправити та забезпечити адаптацію особи; 2) доступ до **навчання та професійної підготовки**, оскільки програми навчання та формування корисних навичок для засуджених військовослужбовців допомагають їм відновити професійні навички та підготуватися до успішного повернення у суспільство. Це може включати навчання новим навичкам, які забезпечують можливості зайнятості після закінчення відбування терміну покарання. 3) **забезпечення соціальної адаптації**, оскільки засудженим важливо навчитися адаптуватися до нового соціального середовища. Це може включати тренування в навичках спілкування, етикету, емоційного контролю та вирішення конфліктів; 4) **надання необхідної медичної підтримки**, а саме – надання медичної допомоги та лікування засуджених військовослужбовців є необхідним елементом реабілітації, оскільки багато з них можуть потребувати специфічного медичного втручання через свій військовий досвід та травми. 5) **програми соціальної підтримки**, такі як, забезпечення підтримки та зв'язку зі суспільством. Це може бути реалізовано через програми підтримки спільноти, добровольчу діяльність, програми менторства тощо. 6) **відновлення сімейних зв'язків**, оскільки засудженим військовослужбовцям важливо мати можливість відновити зв'язок з родиною та оточенням щоб забезпечити підтримку та стабільність після закінчення відбування покарання.

У підсумку, варто додати, що окрім цих дій, так би мовити, загального характеру, варто впровадити програми реабілітації на базі військових частин, де вони продовжать проходження військової служби після того, як вони відбудуть покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні. Бо: по-перше, потрібно підготувати військово-службовця до подальшого проходження військової служби, а отже до військового соціуму, а по-друге до суспільства, куди військовий потрапляє вже після звільнення з військової служби. Успішна соціальна адаптація військовослужбовців ґрунтується на комплексному підході, який поєднує фізичну, психологічну та соціальну підтримку. Такий підхід сприяє їхньому успішному відновленню у військовому соціумі та позитивній інтеграції у суспільство.

Загалом, забезпечення успішної реабілітації та ресоціалізації засуджених військовослужбовців є важливим завданням суспільства та держави вцілому. Це сприяє їхньому відновленню та відновленню як повноцінних членів суспільства після періоду військової служби та відбування кримінального покарання.

Література:

1. Голіна В. В., Головкін Б. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навч. посіб. Харків : Право, 2014. 513 с.
2. Джужа О. М., Гаркуша А. В. Актуальність кримінологічного дослідження екстремальних умов (ситуацій), що сприяють злочинності під час проведення антитерористичної операції. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 27–36.
3. Бодаєвський В. П. Кримінальна відповідальність військово-службовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 16 с.
4. Бугаєв В. О. Військові злочини і покарання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2002. 21 с.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1129-15> (дата звернення: 09.10.2023).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *База даних «Законодавство України»* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14> (дата звернення: 09.10.2023).
7. Різниця ДФТГ, ТРО ЗСУ та мобілізовані? *Сили територіальної оборони Збройних Сил України* : веб-сайт. 2023. URL: <https://tro.mil.gov.ua/faq/riznyczya-dftg-tro-zsu-ta-mobilizovani/> (дата звернення: 09.10.2023).

8. *Судова статистика. Судова влада України* : веб-сайт. 2023. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення: 09.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-28>

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ПОКАРАННЯ У ВИДІ ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЗАСУДЖЕНИХ

Новосад Ю. О.

*доктор юридичних наук, керівник Ковельської
окружної прокуратури Волинської області
м. Ковель, Україна*

Дучимінська Л. М.

*начальник управління контрольно-перевірочної роботи
Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області
м. Луцьк, Україна*

Вивчення судової практики з питань призначення кримінальних покарань показало, що щорічно кількість засуджених до довічного позбавлення волі зменшується, позаяк суди призначають його лише у виняткових випадках, з урахуванням всіх обставин кримінального провадження та винної особи [1, с. 245]. Вказаний факт виступає додатковим аргументом щодо того, що найбільш жорсткі заходи режиму виконання – відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, які визначені у законі (ст. ст. 102, 107, 151 КВК), є обґрунтованими як з огляду законодавчого, так і з точки зору судового підходу щодо вирішення вказаної проблематики. Так, якщо у 2002 році (першому звітному періоді після прийняття у 2001 році нового КК України) до довічного позбавлення волі було засуджено 150 осіб [2, с. 40], то у 2013 році (першому звітному періоді після прийняття Кримінального процесуального кодексу (КПК) 2012 року) – 53 особи [3, с. 40], а у 2022 році – 23 особи [4].

Отже, якщо враховувати зазначену вище тенденцію щодо призначення судами покарання у виді довічного позбавлення волі, а також внесенні останнім часом зміни до чинного кримінально-виконавчого законодавства України щодо гуманізації процесу його виконання – відбування, то слід визнати, що навіть при тому, що

станом на 01.07.2023 в нашій державі нараховувалось 1700 осіб, які були засуджені до даного виду кримінального покарання, їх кількість не може слугувати правовою підставою для надання ним права на короткостроковий виїзд за межі колонії, яке визначено в ст. 111 КВК. При цьому необхідно зазначити, що спроби послабити («удосконалити») режим виконання – відбування покарання у виді довічного позбавлення волі, у тому числі й шляхом використання можливостей Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в Україні є постійним як у часи дії КК 1960 року, так і в сьогоденні, що не можна розцінювати по-іншому, ніж як тиск на державу та суспільство, а також як цинічне ігнорування прав потерпілих від злочинів та їх законних представників, а також як джерело суспільно небезпечних посягань на національну безпеку, особливо в умовах війни з російською агресією у сьогоденні.

Як видається, у теперішніх соціально-економічних, правових та інших умовах життєдіяльності, що склались в Україні, держава об'єктивно вимушена вчиняти дії у так званій крайній необхідності (ст. 39 КК), позаяк законні інтереси інших осіб, у першу чергу потерпілих від злочину, суспільства і держави є більш цінними у кримінально-виконавчій діяльності (ч. 1 т. 1 КВК) за ті права, які бажають собі здобути засуджені до довічного позбавлення волі.

Більш того, такий юридичний підхід не суперечить сьогоденні жодному міжнародно-правовому акту, що є частиною національного законодавства України та регулює процес виконання – відбування покарань, до яких апелюють у своїх зверненнях як особи, які відбувають зазначене вище покарання, так і їх законні представники, а також деякі політики, науковці та інші суб'єкти формування і реалізації кримінально-виконавчої політики (зокрема, це – Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Рекомендації Ради Європи від 24.09.1982 № R(82)16; додаток до Рекомендації Ради Європи від 09.10.2003 № Rec(2003); витяги Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; ін.).

Таким чином, проведений аналіз змісту законодавчих актів, включаючи й норми міжнародного права, судової практики та наукових джерел, дозволяє стверджувати, що жодних соціально-психологічних, моральних, правових та інших підстав для розширення у сьогоденні прав засуджених до довічного позбавлення волі, у тому числі тих, що стосуються короткострокового виїзду цих осіб за межі колоній при наявності виняткових особистих обставин, не має, а будь-які спроби окремих суб'єктів правоохоронної, правозастосовної

та нормотворчої діяльності з означених питань щодо їх розширення є не тільки науково не обґрунтованими, але й небезпечними у контексті існуючих потенційних і реальних загроз для національної безпеки України в умовах воєнного стану.

Література:

1. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. *Постанови Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах* / упоряд. В. В. Рожнова, А. С. Сизоненко, Л. Д. Удалова. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. С. 231-245.

2. Судова практика щодо призначення покарань у 2002 році. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 4(38). С. 35–41.

3. Аналіз здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2013 році (за даними судової статистики). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 5(183). С. 31–40.

4. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2022 році. URL: <https://Stan-Pravosudnya,2022>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-29>

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Подлєгась К. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Війна, яка несподівано прийшла на нашу землю з боку держави-агресора рф, внесла свої зміни у різні державні інституції. Вона втрутилась у мир, безпеку і людські цінності. Не обійшла вона і кримінально-виконавчу систему України, яка більше дев'яносто років була практично закритою, мало доступною і є найбільш вразливою.

Історія дослідження в'язниць показує, що саме вони дійсно є вразливими, оскільки в них відбувають покарання засуджені за

кримінальне правопорушення (злочин), деякі з них вчиняють нові кримінальні правопорушення, а є ті, які не стають на шлях соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції в суспільство після звільнення.

Хоча, як пише у своєму дослідженні вітчизняний вчений І.Г. Богатирьов в історії кримінально-виконавчої системи України був один випадок, коли невеликий вертоліт приземлився прямо на території виправної колонії в Кіровоградській області, де двоє засуджених за допомогою цього літального апарату здійснили спробу втечі. З цього вчений робить висновок про вразливість місць несвободи [1, с. 12], і з ним варто погодитися, оскільки вразливість любові в'язниці проявляється у їх недофінансуванні з боку держави, а також не задовільного матеріально-побутового, медичного та соціального забезпечення. Все це безумовно впливає на повсякденне життя засуджених, ув'язнених та персоналу який їх обслуговує.

Торкаючись побудови в Україні нової в'язниці, вбачається, що і держава і суспільство не готові до великих витрат на осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, оскільки люба в'язниця не вигідна для пріоритету держави, оскільки для утримання засуджених і ув'язнених потрібні великі кошти. До цього варто додати такі проблеми, як:

- застосування до засуджених засобів виправлення ресоціалізації (ст. 6 КВК України);

- регулярні порушення прав засуджених місцях несвободи;
- вчинення засудженими в місцях несвободи і в уповноважених органах пробації нових кримінальних правопорушень;
- соціальну незахищеність персоналу місць несвободи України;
- підготовка засуджених до звільнення з місць несвободи України тощо [2, с.10].

Щодо суспільства, воно розуміє, що засуджена особа перебуваючи у в'язниці набуває специфічні та шкідливі звички, які активно передаються в суспільство. До цього варто додати хронічні та інфекційні хвороби, психічні розлади, втрата здоров'я. Але не готове до витрат пов'язаних з наслідками виконання і відбування покарання.

На даний час, кримінально-виконавча система України трансформується в пенітенціарну систему. А це значною мірою залежить від створення і зародження нової парадигми пенітенціарного обслуговування засуджених в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України), котра має замінити в державі репресивно-каральну концепцію виправлення і ресоціалізації засуджених на концепцію соціалізації, ресоціалізації та реінтеграції.

Примітно, що саме після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення щодо Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–

2024 роках [3], де було визначено необхідність її наукового дослідження і вироблення теоретичних та практичних пропозицій щодо реформування (розвитку) цього публічного інституту.

Такий стан справ багато в чому пояснюється тим, що пенітенціарна системи України не була готова функціонувати в умовах війни, особливо забезпечити соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію засуджених в умовах окупації, швидко провести їх евакуацію, надати алгоритм дій персоналу місць несвободи.

Більше того, саме надзвичайні події (пандемія коронавірусної хвороби, а потім й війна) показали, що ДКВС України, Міністерство юстиції України не були готові до самих подій, їх наслідків та подальшого їх розгортання, а також швидко, послідовно, оптимально та адекватно реагувати на ті виклики, котрі виникали у кримінально-виконавчій системі України в умовах воєнного стану.

Література:

1. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у XXI столітті (інноваційна модель). Київ : ВД «Дакор», 2023. 44 с. С. 12.

2. Пенітенціарна парадигма виконання покарання у виді позбавлення волі: монографія / І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, Д.В. Колодчин, А.Є. Шевченко та інш. Одеса : Вид. дім «Гельветика», 2022. 288 с.

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 10.10 2023 р.)

**ПРОБЛЕМИ КОНТРОЛЮ ЗА СТАНОМ
МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВОГО ТА МЕДИКО-САНІТАРНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ
В УКРАЇНІ**

Пузирний В. Ф.

*доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-освітньої роботи
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Єрмак О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри тактико-спеціальної
підготовки Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Державний контроль за додержанням матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених в установах виконання покарань здійснюється також і Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини.

Починаючи з 2000 року, питання щодо дотримання прав ув'язнених (засуджених), у тому числі на належне і достатнє матеріально-побутове забезпечення розглядаються в щорічних доповідях Уповноваженого з прав людини. У доповіді 2016 р. зазначено, що незважаючи на поточну пенітенціарну реформу в Україні проблеми систематичних порушень прав людини мали місце у більшості установ виконання покарань та слідчих ізоляторів. Ключова проблема – переповненість [1]. «Серед інших проблем незадовільні санітарні, гігієнічні та побутові умови в камерах; неналежне опалення; відсутність освітлення, свіжого повітря та питної води, а також неналежні умови в туалетах через неможливість усамітнення. Камери часто були брудними та в них був неприємний запах; їхні стіни були вологими та вкритими цвільлю» [1].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році зазначив, що «широкомасштабна збройна агресія проти України суттєвим чином вплинула на місця несвободи на території України. Частина цих місць у перші дні після 24 лютого 2022 року знаходилися на території, яка контролювалася і в подальшому була тимчасово окупована Російською

Федерацією. Тож далеко не всі заклади і установи, де утримувалися громадяни України, могли бути евакуйовані і продовжили перебувати на окупованій території. Відповідно до рішень начальників обласних військових адміністрацій Донецької, Дніпропетровської, Харківської та Запорізької областей Мін'юст ухвалив рішення про евакуацію засуджених та осіб, узятих під варту, з 11 установ, які були розташовані в районах, наближених до бойових дій. Забезпечено виконання евакуаційних заходів щодо засуджених та осіб, узятих під варту, з 7 виправних колоній, 2 установ виконання покарань та 2 виправних центрів, зокрема з державних установ: Оріхівська виправна колонія (№ 88), Вільнянська виправна колонія (№ 20), Софіївська виправна колонія (№ 55), Кам'янська виправна колонія (№ 101), Покровська виправна колонія (№ 17), Торецька виправна колонія (№ 2), Селидівська виправна колонія (№ 82), Вільнянська установа виконання покарань (№ 11), Бахмутська установа виконання покарань (№ 6), Дружелюбівський виправний центр (№ 1), Новобузький виправний центр (№ 103)». Загальна кількість евакуйованих склала 4 628 осіб, а саме: 648 осіб, узятих під варту, та 3 980 засуджених до позбавлення та обмеження волі, серед яких: 48 жінок, 7 неповнолітніх та 215 засуджених до довічного позбавлення волі.

Евакуація як вимушений крок, що має врятувати життя та здоров'я осіб, які утримуються в установі чи закладі, і персоналу, водночас може мати суттєві негативні наслідки. У результаті евакуації осіб, які засуджені або тримаються під вартою, з державної установи «Вільнянська установа виконання покарань № 11» до державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор» такі особи змушені перебувати в нелюдських або таких, що принижують гідність, умовах. Під час відвідування групою національного превентивного механізму державної установи «Кропивницький слідчий ізолятор» виявлено порушення встановленої норми площі в 35 камерних приміщеннях. Такі самі порушення було зафіксовано групами НПІМ під час відвідувань державних установ «Вінницька установа виконання покарань (№ 1)», «Ужгородська установа виконання покарань (№ 9)» та «Замкова виправна колонія (№ 58)» [2].

Відповідно до ст. 89 Кримінально-виконавчого кодексу України осіб, уперше засуджених до позбавлення волі за нетяжкі чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено в слідчому ізоляторі чи направлено в колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування. Залишення засуджених для виконання роботи з господарського обслуговування проводиться наказом начальника слідчого ізолятора, а направлення в колонію максимального рівня безпеки – центральним органом виконавчої влади, що

реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань за наявності письмової згоди засуджених. Засуджені, які залишені в слідчому ізоляторі чи направлені у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування, тримаються ізолювано від інших осіб на умовах, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України для виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки [3].

Враховуючи, що в слідчих ізоляторах можуть триматися засуджені до позбавлення волі, що має значення для нашого дослідження, то досить важливим, зокрема й щодо додержання прав на належне матеріально-побутове забезпечення засуджених, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, є пілотне рішення Європейського суду з прав людини (Справа «Сукачов проти України» від 30 січня 2020 р. (Заява № 14057/17) [1].

Європейський суд з прав людини у пілотному рішенні по справі «Сукачов проти України» звертає увагу на необхідність запровадження в нашій державі ефективних превентивних та компенсаційних засобів юридичного захисту від неналежних умов тримання під вартою та забезпечення комплексного підходу до вирішення проблеми на найвищому політичному рівні. Про це зазначила заступниця Міністра юстиції з питань європейської інтеграції Валерія Коломієць під час засідання урядової Комісії з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини, яке було присвячене питанню розроблення механізмів усунення структурної проблеми неналежних умов тримання під вартою в Україні [2].

Ми поділяємо позицію авторів, які вважають, що «матеріально-побутове забезпечення виконує своє соціальне призначення, будучи одним із самостійних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, проте і в цьому питанні є свої проблеми, які потребують пильної уваги й пошуку шляхів їх усунення» [4, с. 497].

Враховуючи вищевикладене, приходимо до висновку, що стан матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні потребує покращення шляхом здійснення відповідного нормативно-правового забезпечення, а також фінансування, яке б гарантувало належні умови тримання засуджених до позбавлення волі в Україні. Вважаємо, що Україні доцільно піти з шляху систематичних порушень прав засуджених на матеріально-побутове забезпечення, що регулярно констатуються національними та міжнародними контролюючими інституціями, у тому числі Європейським судом з прав людини. Приведення у відповідність до європейських стандартів матеріально-побутового забезпечення засуджених

(ув'язнених) до позбавлення волі вбачається менш затратним для бюджету держави у перспективі, ніж виплата мільйонів гривень за рішеннями Європейського суду з прав людини проти України в якості компенсації особам, які трималися в нелюдських умовах [5, с. 371].

Література:

1. Справа «Сукачов проти України»: рішення Європейського суду з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f12#Text (дата звернення: 10.08.2023).

2. Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (дата звернення: 11.08.2023).

3. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 16.08.2023).

4. Коломієць Н. В., Переверза А. М. Матеріально-побутове забезпечення засуджених до позбавлення волі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 494–497. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/18>.

5. Пузирний В.Ф., Єрмак О.В. Контроль за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 369–371. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/85>.

ПЕНІТЕНЦІАРНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ

Пузирьов М. С.

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
професор кафедри правових дисциплін гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України
м. Вінниця, Україна*

Батюк О. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри державної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Потреба в розробленні доктринальних засад пенітенціарної безпеки як складової державної безпеки зумовлена не лише наявними науковими напрацюваннями у цій сфері, а й сучасним станом реформування пенітенціарної системи України [1], що відбувається, більше того, в умовах воєнного часу.

Так, збройна агресія російської федерації проти України породила нові виклики для сектору безпеки та оборони України. Місця несвободи України, як правоохоронні органи в межах сил безпеки, не стали винятком, адже збройна агресія російської федерації та відсіч їй з боку сил оборони та безпеки України зумовили появу такої нової для нашої держави категорії, як військовополонені.

Постало питання про відповідальних суб'єктів, які забезпечували б їх тримання. Такими суб'єктами стали місця несвободи Міністерства юстиції України. Тому принагідно звернемо увагу на їх структуру, яка визначена ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) України [2] і до якої після введення в Україні правового режиму воєнного стану [3] було внесено відповідні зміни [4].

З урахуванням усіх видозмін, нині установами виконання покарань є: арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), слідчі ізолятори у випадках, передбачених КВК України (ч. 2 ст. 11). У свою чергу, кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії) (ч. 3 ст. 11). А виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки.

У разі необхідності в межах однієї виправної колонії можуть створюватися сектори з різними рівнями безпеки (ч. 4 ст. 11).

Згідно з ч. 5 ст. 11 КВК України, виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання. На підставі ч. 6 ст. 11 у виправних колоніях можуть створюватися сектори для тримання осіб, узятих під варту, за умови забезпечення ізоляції від засуджених, які тримаються у цій установі.

Важливо наголосити на положеннях ч. 7 ст. 11 КВК України, відповідно до якої під час дії воєнного стану в Україні у зв'язку з неможливістю доставлення військовополонених безпосередньо до табору для тримання військовополонених, з метою забезпечення їхнього життя та здоров'я такі особи можуть тимчасово перебувати в дільницях для тримання військовополонених, утворених у виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, середнього та максимального рівнів безпеки. Військовополонені, які перебувають у дільницях для тримання військовополонених, переміщуються до табору для тримання військовополонених, як тільки таке безпечне переміщення стане практично можливим [2].

На існуванні суттєвих проблем у пенітенціарній сфері та напрямів їх подолання в умовах воєнного часу наголошують провідні вітчизняні вчені. Так, професор І. Г. Богатирьов до найбільш важливих напрямів подальшого функціонування пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану відносить такі, як:

- збільшення в бюджеті держави видатків на функціонування пенітенціарної системи України;
- залучення до її реформування зарубіжних інвестицій;
- розширення можливостей науки та інститутів громадянського суспільства у наданні підтримки та допомоги пенітенціарній системі України;
- посилення координаційної діяльності Офісу Генерального прокурора щодо нагляду за утриманням військовополонених в спеціально створених дільницях місць несвободи [5, с. 22].

Інший вітчизняний фахівець у сфері пенітенціарного права О. О. Шкута доводить, що детермінантів виникнення загроз особистій безпеці засуджених у місцях несвободи в умовах воєнного стану багато. Важливим засобом реалізації прав засуджених на безпеку вчений вважає створення достатніх, дієвих законодавчих механізмів відповідного правового регулювання, спрямованих на забезпечення особистої безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану [6, с. 36].

Розгляд питання про пенітенціарну безпеку як складову державної безпеки зумовлена діалектичним взаємозв'язком категорій «небезпека – безпека». Зважаючи на це, нині «небезпека» у процесі виконання/відбування покарань в місцях несвободи Міністерства юстиції України представлена низкою факторів, усунення (шляхом антикриміногенного впливу) яких в ідеалі має свій результат – стан пенітенціарної убезпеченості (забезпечення пенітенціарної безпеки). До факторів пенітенціарної небезпеки, спираючись на результати наукових та емпіричних (у тому числі авторських) досліджень, ми відносимо такі, як:

- перебування певної частини засуджених і пенітенціарного персоналу на тимчасово окупованих територіях, а також у районах ведення бойових дій;

- насильство серед засуджених, персоналу та в різних варіаціях взаємодія таких категорій;

- стратифікацію засуджених у межах негласних норм кримінальної (тюремної) субкультури, що здатна зумовлювати такі латентні форми насильства, як психологічне, економічне, сексуальне;

- пенітенціарну злочинність, «вінець» якої у контексті пенітенціарної небезпеки становить насильницька злочинність у місцях несвободи;

- різні форми зловживань персоналу установ виконання покарань по відношенню до засуджених, що виявляється в усіх чотирьох формах пенітенціарного насильства – фізичного, психологічного, економічного, сексуального;

- ненасильницькі протиправні дії пенітенціарного персоналу, часто пов'язані з корупцією, результатом чого є різні види латентних як пенітенціарних, так і постпенітенціарних загроз для кримінально-виконавчої системи й суспільства і держави загалом. У такому разі локальна небезпека (рівень установ виконання покарань) переростає в галузеву (рівень пенітенціарної системи), а далі – в національну (загальнодержавний рівень) в результаті впливу на стан, динаміку, тенденції та структуру рецидивної (постпенітенціарної) злочинності.

За таких обставин можемо визначити пенітенціарну безпеку як стан захищеності засуджених, персоналу, інших осіб (у тому числі військово-полонених) від небезпек та загроз під час перебування в місцях несвободи Міністерства юстиції України, що в підсумку сприяє досягненню мети захисту інтересів особи, суспільства і держави. Окрім забезпечення пенітенціарної безпеки, досягненню означеної мети, відповідно до ч. 1 ст. 1 КВК України (тобто засобами її досягнення) сприяє створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як

засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

Література

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3–4. Ст. 21.

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.09.2023).

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період : Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2158-20#n10> (дата звернення: 20.09.2023).

5. Богатирьов І. Г. Сучасний стан пенітенціарної системи України в умовах воєнного стану. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвідом. наук.-практ. круглого столу (Київ, 24 листоп. 2022 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 21–22.

6. Шкута О. О. Проблеми забезпечення безпеки засуджених у місцях несвободи України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2022. Вип. 2. С. 36–39.

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ОЦІНЮВАННЯ СТУПЕНЯ ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Рябчинська О. П.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедру кримінального права, процесу та криміналістики
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Кроком уперед слід визнати розробку та запровадження Методики визначення ступеня виправлення засудженого, затверджену Наказом Міністерства юстиції України 19 січня 2023 року № 294/5 [1]. Ця Методика визначає єдині підходи до визначення ступеня виправлення засуджених, щодо яких може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України, та в інших випадках, передбачених кримінально-виконавчим законодавством, для визначення ступеня виправлення засудженого.

Згідно з цією методикою ступінь виправлення засудженого визначається з урахуванням оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення, проведеної згідно з методичними рекомендаціями, визначеними Міністерством юстиції України та з використанням підсистеми «КАСАНДРА» Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, а також стану реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи із засудженим, яка є складовою Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, Щоденника соціально-виховної роботи із засудженим неповнолітнім, визначених Положенням про відділення соціально-психологічної служби, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 04 листопада 2013 року № 2300/5 [2], та відображається у висновку щодо ступеня виправлення засудженого.

Розділ II «Критерії оцінки виправлення засудженого» згаданої методики містить відповідні критерії, результати заповнення яких оцінюються відповідними балами (від 0 до 2), а саме: 1) «ставлення до скоєного кримінального правопорушення»; 2) «ставлення до суспільного життя»; 3) «ставлення до режиму відбування покарання»; 4) «ставлення до праці»; 5) «ставлення до особистого (сімейного)

життя»; 6) «ставлення до вживання наркотичних речовин / алкоголю»; 7) «ставлення до планування життя у майбутньому». За результатами цього розділу фіксується підсумок (загальний бал) оцінювання, який варіюється від «0» до «16».

Отже перелік критеріїв був дещо змінений у порівнянні з критеріями оцінки ступеня виправлення засудженого, передбачених розділом V. Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2003 № 2300/5. В цьому розділі передбачені наступні критерії: дотримання вимог режиму відбування покарання; поведінка стосовно персоналу, поведінка стосовно інших засуджених; ставлення до виконання робіт із самообслуговування, благоустрою колонії; дотримання правил санітарії та гігієни; ставлення до участі в програмах диференційованого виховного впливу. Отже таких критеріїв усього шість на відміну від затверджених у висновку щодо ступеня виправлення засуджених, до того ж вони дещо різняться за обсягом і характером.

Крім загальної інформації про засудженого у висновку про ступінь його виправлення додатково до наведених вище критеріїв виправлення наводяться наступні відомості (інформація): оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення; стан реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи; характеристика під час відбування покарання (дотримання порядку і умов відбування покарання та розпорядку дня установи; взаємовідносини з іншими засудженими; виконання законних вимог адміністрації; характер ставлення до персоналу установи виконання покарань; участь в реалізації програм диференційованого виховного впливу та інших заходах соціально-виховного характеру; здобування освіти; стан дотримання трудової дисципліни) та психологічна характеристика засудженого (комунікативні здібності, поведінка в конфліктних ситуаціях, самооцінка, агресивність, схильність до насильства, нервово-психічна стійкість, вольові риси та якості, ризик самогубства, ставлення до вирішення проблем, соціально-психологічна адаптація). Висновок щодо ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі входить до переліку обов'язкових документів, що подаються адміністрацією виправного закладу до суду для вирішення питання про можливість застосування до засудженого до довічного позбавлення волі статті 82 Кримінального кодексу України.

Варто погодитись із позицією фахівців щодо існування проблем використання якісних та кількісних критеріїв оцінки ступеня виправлення засудженого через систему спеціальних показників, оскільки вони не завжди дозволяють об'єктивно оцінити зміни, що відбуваються у свідомості засудженого та його поведінці [3, с. 252].

Ця теза підтверджується й аналізом судової практики при розгляді клопотань засуджених про заміну довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі [4].

На підтвердження наявності проблем використання якісних та кількісних критеріїв оцінки ступеня виправлення засудженого через систему спеціальних показників, про що було зазначено вище, наведемо декілька прикладів. Скажімо чи можливо чітко визначитись в балах за умови, що 1 бал – засуджений шкодує про вчинене ним кримінальне правопорушення та визнає свою вину, 2 бали – засуджений усвідомлює наслідки кримінального правопорушення, виявляє щире каяття та готовий відшкодувати завдані збитки. Видається, що *готовність відшкодування збитків* як показник може бути оцінений в обмеженій ситуації правозастосування, коли мова йде скажімо про вирішення судом питання можливості застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, тобто коли оцінюється *можливість виправлення* засудженого без відбування покарання, і фактично нівелюється при вирішенні питань, скажімо заміни покарання на підставі ч. 3 ст. 81 або чч. 4 та 5 ст. 82 КК України.

Критерій *«ставлення до суспільного життя»* оцінюється в 0 балів, якщо засуджений активно підтримує стосунки з прокримінально налаштованими друзями та знайомими як в установі, так і на волі; не має друзів, соціальних контактів. Видається, що неправильно однаково оцінювати активне спілкування з зазначеними вище особами, які дійсно і надалі можуть негативно впливати на процес виправлення, і відсутність друзів, що може бути обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами. До того ж можуть виникнути складнощі щодо об'єктивної оцінки осіб, які є *«прокримінально налаштованими»*. Чи це мають бути особи, які притягались до кримінальної відповідальності, судимі, в яких не погашена судимість, чи особи, щодо яких відкрито кримінальне провадження? Якщо орієнтуватись на зміст наприклад пробаційної програми *«Зміна прокримінального мислення»*, то вона має на меті корекцію поведінки, яка суперечить прийнятим у суспільстві нормам, а також формування соціально сприятливих змін особистості і застосовується за рішення суду для осіб, що вчинили злочин та були звільнені від відбування покарання з випробуванням, під час проходження ними іспитового терміну. Також потрібно виважено підходити до розподілу балів у випадках коли засуджений *«підтримує стосунки з прокримінально налаштованими друзями та знайомими»* (0 балів) та *«має у колі спілкування прокримінально налаштованих осіб»* (1 бал).

Досить гострим питанням і надалі залишається питання праці засуджених в виправних колоніях, на чому акцентують увагу і фахівці,

і правозахисники і державні органи. В методиці наведено і відповідний обов'язковий критерій «*ставлення до праці*», з певним розподілом балів. Вважаємо і цьому критерію варто приділяти прискіпливу увагу, зважаючи на негативні тенденції порушення трудових прав засуджених. Так, за останніми даними (серпень 2023 року), встановленими в ході перевірки Офісу Генеральної прокуратури, адміністраціями установ виконання покарань систематично допускаються порушення трудового законодавства, передусім щодо повноти оплати та обліку робочого часу, у т.ч. у вихідні та святкові дні, оплати праці засуджених та забезпечення їх належного працевлаштування, необхідних відрахувань із заробітної плати тощо. Низький рівень оплати праці у багатьох випадках приховується під виглядом укладання з засудженими дискримінаційних угод цивільно-правового характеру. До прикладу, у Миколаївській області засудженому у січні 2023 року за угодою нараховано лише 150 грн заробітної плати. У Вінницькій, Житомирській, Запорізькій, Кіровоградській, Миколаївській, Львівській, Рівненській, Харківській областях та інших регіонах держави середня заробітна плата засуджених у 2–3 рази нижча від законодавчо встановленого мінімального рівня. Також виявлено численні порушення з питань охорони праці, що може призвести до тяжких наслідків та загибелі людей. Такі порушення встановлено в більшості установ ДКВС [5]. Тому саме суд має виважено оцінювати цей критерій, вирішуючи долю засудженого.

Певний дискримінаційний елемент, на нашу думку, присутній в розподілі балів за таким критерієм як «*ставлення до особистого (сімейного) життя*». Зокрема в 0 балів оцінюється байдужість до близьких та рідних та не бажання підтримувати з ними зв'язок, а також відсутність близьких та рідних. По-перше, відсутність близьких і рідних може бути фактором, незалежним від волі засудженого (наприклад смерть, психічна хвороба, тяжкі розлади психічної діяльності), по друге, небажання підтримувати з ними зв'язок може бути обумовлено якраз намаганням відсторонитись від негативного впливу таких осіб (алко- або наркозалежні особи, схильні до агресії, асоціальної поведінки тощо).

Критерій «*ставлення до вживання наркотичних речовин / алкоголю*» з точки зору його показовості по балам також сформульовано некоректно. Так, якщо в 2 бали оцінюється той факт, що особа не вживає наркотичні речовини/алкоголь взагалі, має негативне ставлення до вживання наркотичних речовин/алкоголю, то на противагу в 0 балів мало бути оцінено факт не вживання (припинення вживання) засудженим наркотичних та алкогольних речовин або їх зберігання, а не те, що засуджений не усвідомлює вплив вживання наркотичних

речовин/алкоголю на життя і здоров'я, а також на ймовірність скоєння протиправних дій (0 балів) або усвідомлює вплив вживання наркотичних речовин/алкоголю на життя і здоров'я, проте можлива зміна поведінки під впливом оточення (1 бал). Але ж зрозуміло, що в установах виконання покарань неможливо припускати вживання таких речовин, хоча реалії демонструють загрозливу ситуацію з поширенням наркотичних засобів. В установах виконання покарань реалізується програма диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності» [6] в усіх установах виконання покарань з метою формування здорового способу життя у засуджених, які мають наркотичну залежність, сприяння у її подоланні та реабілітації. Серед завдань цієї програми, крім іншого, визначено сприяння усвідомленню та визнанню засудженими наявності наркотичної залежності, визнання нездатності самостійно чинити їй опір; отримання засудженими конструктивних навичок у боротьбі з наркотичною залежністю, навичок контролю негативних емоцій, почуттів та станів, комунікації (звернення за допомогою), виявлення психологічних механізмів наркотичної залежності та утворення відповідних механізмів захисту; зміцнення чи отримання мотивації для продовження лікування від наркотичної залежності, усвідомлення відповідальності за своє здоров'я [7, с.45]. Тому при формуванні балів доцільно було би зважати на ставлення до проходження такої програми та закріплення результатів.

Видається, що незважаючи на загалом прогресивний крок в напрямку формалізації процесу оцінювання виправлення засудженої особи, в окремих положеннях вона потребує вдосконалення, зокрема щодо визначення та розподілення балів, які є фактично показниками реального стану того чи іншого критерію. Отже наукові розробки в цій сфері видається перспективними, як і аналіз практики використання подібної методики для підготовки висновку про ступінь виправлення засудженого, з огляду на який суд має оцінити ситуацію з конкретним засудженим і прийняти виважене рішення щодо поліпшення його становища.

Література:

1. Методика визначення ступеня виправлення засудженого, затверджена Наказом Міністерства юстиції України 19 січня 2023 року № 294/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-23#Text>
2. Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими : Наказ Міністерства юстиції від 04 листопада 2013 року № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text>

3. Чебоненко С.О., Царюк С.В. Про визначення ступеня виправлення засудженого до довічного позбавлення волі: реалії та перспективи. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали X заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 02 грудня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2022. С. 251–256.

4. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 04 травня 2023 року. URL: <https://opendatabot.ua/court/110748230-5e11f4dcd757669cdb9e8c38721778b7>

5. За результатами перевірки, Київський СІЗО – лідер за кількістю порушень. URL: https://zib.com.ua/ua/157506-za_rezultatami_perevirki_kiivskiy_sizo_lider_za_kilkisty_u.html

6. Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Подолання наркотичної залежності», затверджене Наказом Міністерства юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0734-16#Text>

7. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuaciyi-v-ukrayini-2022.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-33>

ГРОМАДСЬКИЙ ВПЛИВ ЯК ЗАСІБ ВИПРАВЛЕННЯ І РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Свинаренко Ю. П.

здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»

Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

Громадський вплив, як засіб виправлення та ресоціалізації засуджених по сьогоднішній день залишається актуальною та малодослідженою проблемою, як для науки пенітенціарного права, так і недостатньо врегульованим інститутом кримінально-виконавчого законодавства.

Кримінально-виконавче законодавство України суть громадського впливу, як одного з основних засобів виправлення і ресоціалізації

засуджених розглядає у двох аспектах: як допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні ї ними соціально-виховної роботи, яку надають об'єднання громадян та засоби масової інформації, релігійні та благодійні організації, окремі особи в порядку, встановленому КВК України і законами України та як громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань у виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах, що здійснюють спостережні комісії, які діють на підставі КВК України та Положення про спостережні комісії, а у виховних колоніях – піклувальними радами. У випадках, встановлених КВК України та законами України, громадський контроль за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань можуть здійснювати громадські об'єднання [1, с. 124; 2; 3].

Громадський вплив в місцях несвободи є вкрай індивідуальним та залежить від виду установи виконання покарань її рівня безпеки та має свої особливості, обумовлені режимом виконання та відбування кримінальних покарань, криміногенним складом засуджених, які відбувають в них покарання тощо. Варто також зазначити, що поки роль громадськості у житті засуджених, особливо тих, які тримаються в установах з достатньо високим рівнем ізоляції від зовнішнього світу, не має системного та ефективного характеру. Зрозуміло, що такий стан справ не зовсім відповідає принципам, проголошеним у КВК України. Засуджені об'єктивно залишаються слабшою стороною за органи й установи виконання покарань, а тому громада повинна йти назустріч засудженим, а не навпаки [4, с. 6].

Систему громадського впливу представляють суб'єкти, що пов'язані однією метою, а часто й формами та методами роботи із засудженими. До суб'єктів громадського впливу віднесено окремих осіб, громадські об'єднання (благодійні, правозахисні, релігійні організації), церкву (капеланів), волонтерів пробації, спостережні комісії, піклувальні ради, засоби масової інформації [5, с. 12] тощо.

У ході нашого дослідження було встановлено, що з перерахованих форм участі громадськості в житті засуджених в місцях несвободи найбільш дієвими є: робота спостережних комісій, релігійних організацій, душпастирської опіки та підтримка родичів засуджених. Благодійні організації різного роду нажаль мало зацікавлені в співпраці з установами виконання покарань та практично не надають їм допомогу, особливо у сфері моральної та матеріальної підтримки засуджених.

Взаємодія громадськості з установами виконання покарань передбачає наявність певної системи стримування та протидії, в якій, з одного боку, виступає державно-владний апарат, що наділений

функціями та виконує завдання у сфері забезпечення виконання та відбування покарання, виправлення та ресоціалізації засуджених, а з іншого – незалежний інститут громадського суспільства, який контролює та сприяє досягненню основних завдань, що висувуються перед цією системою, забезпечує реалізацію прав і повноважень учасників цього процесу [5, с. 13].

Література:

1. Шкута О.О. Громадський контроль, як складова громадського впливу в системі основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених. *Юридичний бюлетень*. 2022. № 27. С. 121–126.

2. Кримінально-виконавчий кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

3. Про затвердження положень про спостережні комісії та піклувальні ради при спеціальних виховних установах : Постанова Кабінету Міністрів України; Положення від 01.04.2004 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2004-%D0%BF#n11>

4. Мінаєв М. Громадський контроль діяльності установ кримінально-виконавчої системи у законодавстві. *Аспект. Інформаційний бюлетень*. 2006. № 1(6). С. 6–9.

5. Турчина О.С. Громадський вплив як один з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2018. 16 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ТАЄМНИЦЮ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ТА ОСІБ, ВЗЯТИХ ПІД ВАРТУ

Стоматов Е. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
Суддя Комунарського районного суду м. Запоріжжя
м. Запоріжжя, Україна*

В Національній стратегії у сфері прав людини, яка розроблена та прийнята задля вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем у зазначеній сфері, одним із стратегічних напрямів визначено забезпечення права на приватність. Ціллю такого забезпечення є належний стан захищеності права на приватність кожної людини в відповідно до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів [1]. Однією з значних проблем порушення права на приватність визначено існування практики порушення права на невтручання в особисте і сімейне життя осіб, які перебувають у місцях несвободи. Європейський суд з прав людини, рішення якого відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» є джерелом права, неодноразово встановлював порушення Україною статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод стосовно перегляду кореспонденції осіб, що тримаються під вартою, як під час досудового тримання під вартою, так і впродовж відбування покарання за вироком суду. Тому існує нагальна потреба в забезпеченні гарантії дотримання права на приватність осіб, які перебувають у місцях несвободи. Очікуваним результатом має бути створення механізму забезпечення права на приватність осіб, які перебувають у місцях несвободи. Отже кримінально-правова охорона права на приватність цієї категорії осіб має визначатися необхідною складовою вказаного механізму. Показниками належної охорони права на приватність визначені зокрема наступні: кількість порушень, які виявлено Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини; кількість кримінальних проваджень щодо порушення права на приватність, які розглянуто з постановленням вироку; значення показника «4.6. Право на приватність» Індексу верховенства права (The Rule of Law Index).

Як слідує з ч. 3 ст. 63 Конституції України засудженій користуються всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду. Вказаний конституційний припис спрямований на гарантування забезпечення належного механізму захисту прав людини, закріплених у Стандартних мінімальних правилах Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійських правилах), а також відповідає Основним принципам поведіння з ув'язненими, затвердженим Резолюцією 45-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. Саме в цьому програмному документі сформульовано принцип поваги до прав людини, який полягає в наступному: «За винятком тих обмежень, необхідність яких обумовлена фактом ув'язнення у тюрму, всі ув'язнені користуються правами людини і фундаментальними свободами, викладеними в Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про цивільні, соціальні і культурні права, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права і Факультативному протоколі до них (Резолюція 2200 А /XXI/ Генеральної Асамблеї, Додаток), а також іншими правами, викладеними в інших пактах Організації Об'єднаних Націй»

Згідно з ч.2 ст. 8 Європейської Конвенції з прав людини органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила 2006 року, у відповідних частинах Рекомендації Rec (2006) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил, рекомендують дозволяти максимально часте спілкування зі своїми родинами, іншими особами та представниками організацій, які перебувають за межами установ поштою, по телефону або в інші способи, а також побачення ув'язнених із зазначеними особами. При цьому акцентується, що «Контакти та побачення можуть бути обмежені або перебувати під контролем, якщо це необхідно для продовження кримінального розслідування, підтримки порядку та безпеки, запобігання кримінальним злочинам та захисту жертв злочинів, проте такі обмеження, включаючи спеціальні обмеження, визначені судовим органом, повинні допускати прийнятний мінімальний рівень контактів» [2]. В статті 19 Конституції України встановлено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Відповідно до ч.4 ст. 113 КВК України, кореспонденція, яку особи, взяті під варту, адресують Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, Європейському суду з прав людини, Міжнародному кримінальному суду, а також іншим відповідним органам міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна, уповноваженим особам таких міжнародних організацій та прокуророві, перегляду не підлягає і надсилається за адресою протягом доби з часу її подачі. Кореспонденція, яку особи, взяті під варту, одержують від зазначених органів та осіб, перегляду не підлягає.

Ст. 55 Конституції України передбачає право кожного після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. У зв'язку з чим виникає ряд питань щодо уточнення адресату листування, зокрема що розуміти під іншими *відповідними органами міжнародних організацій*, чи слід розуміти під такими організаціями лише міжнародні міждержавні організації чи й міжнародні неурядові організації (наприклад, Amnesty International)? Серед міжнародних механізмів захисту прав людини виділяють: 1) міжнародні органи, які діють у рамках угод з прав людини, складаються з незалежних експертів або представників урядів приймають загальні рекомендації; 2) міжнародні несудові органи для контролю за дотриманням угод щодо прав людини, які складаються з експертів як фахівців і приймають конкретні рекомендації, обов'язковість яких базується на моральному авторитеті міжнародного органу; 3) міжнародні юрисдикційні органи несудового чи судового характеру щодо захисту прав людини, які виносять обов'язкові рішення і можуть забезпечити виконання цих рішень [3, с. 27]. Зокрема відповідно до Єдиного державного реєстру Міжнародних організацій, членом яких є Україна, наша держава є повноправним членом або організацією-партнером 81 міжнародної організації¹ [4].

На сьогодні в універсальну систему захисту прав людини включені такі органи та механізми: Генеральна Асамблея ООН, Рада ООН з прав людини та його допоміжні органи і механізми; Рада Безпеки ООН і ряд її спеціалізованих механізмів; Економічна і соціальна рада ООН і функціонуюча при ній Комісія зі становища жінок і Постійний форум

¹ Найбільш відомими з яких є Організація Об'єднаних Націй (ООН) United Nations Organization (UN), Рада Європи (РЄ) Council of Europe (CoE), Міжнародна організація кримінальної поліції (МОКП) – Інтерпол International Criminal Police Organization (ICPO) – Interpol", Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE).

ООН з питань корінних народів; Міжнародний Суд ООН; Секретаріат ООН і його окремі підрозділи; договірні (конвенційні) органи з прав людини (Комітет з прав людини (діє на основі Пакту про громадянські та політичні права 1966 р.); ЄСПЛ (діє на основі Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.); Комітет з прав дитини (створений відповідно до Конвенції про права дитини 1989 р.) тощо [5, с. 106–107]); деякі спеціалізовані установи ООН (Міжнародна організація праці. Організація ООН з питань освіти, науки і культури); тимчасові і спеціальні механізми захисту прав людини, створювані органами ООН [6, с. 15]. Такі відомі правозахисні організації, що виступають на міжнародній арені як є Amnesty International, Human Rights Watch, International Federation for Human Rights (Міжнародна федерація з прав людини), Human Rights First (Права людини в першу чергу) та Interights можуть співпрацювати з міждержавними організаціями за таким напрямом як спостереження за дотриманням норм міжнародного права, особливо у сфері прав людини. Утім слід зважати на правовий статус цих організацій, який в міжнародному праві не є чітко визначеним, адже існує принаймні «два підходи до трактування статусу неурядових організацій у системі міжнародних правовідносин: 1) неурядові міжнародні організації не є суб'єктами міжнародного права; 2) міжнародні неурядові організації, не будучи суб'єктами міжнародного права, є учасниками (суб'єктами) міжнародних правовідносин і, можливо, у майбутньому відбудеться становлення їх міжнародної правосуб'єктності» [7, с. 86].

Тож буквальне тлумачення термінологічного звороту «інші відповідні органи міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» дозволяє вести мову виключно про відповідні органи міжнародних міжурядових організацій. Відповідно приписи відповідної норми не поширюються на будь які міжнародні неурядові організації в сфері захисту прав людини, навіть і ті, які мають консультативний статус при відповідних міждержавних організаціях.

У підсумку зазначимо, що на сьогодні стан дотримання права осіб, що відбувають покарання у виді позбавлення волі та осіб, взятих під варту, на повагу до приватного життя, зокрема таємниці кореспонденції, навряд чи можна визнати цілком задовільним, зважаючи на непоодинокі випадки порушення Україною ст. 8 Європейської конвенції з прав людини, що визнані ЄСПЛ, такі ж непоодинокі випадки порушення кримінально-виконавчого законодавства, що регламентує таємницю листування та кореспонденції з такими «особливими адресатами» як суд та адвокат, що зафіксовані вітчизняним судовим інстанціями. Ці випадки, незважаючи на відсутність даних щодо притягнення винних в таких порушеннях осіб до відповідальності,

характеризують в цілому ситуацію з дотриманням прав людини в установах виконання покарань.

Література:

1. Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/119202137537?fbclid=IwAR2xskw1E7wVrwJ0RJ7e8uohffqe6o2QqdYgC11BbmYBoGOn5lg4y8XFXmg>
2. Рекомендації Rec (2006)2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил, ухваленої 11 січня 2006 року. URL: <https://rm.coe.int/16806f40e5>
3. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини : навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2019. 184 с.
4. Єдиний державний реєстр Міжнародних організацій, членом яких є Україна. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/uchast-u-mizhnarodnih-organizacijah>
5. Степаненко К. В. Конвенційний механізм міжнародного захисту прав людини в системі ООН. *Альманах міжнародного права*. Вип. 19. С. 106–107.
6. Шуміло І.А. Міжнародна система захисту прав людини : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О. 168 с.
7. Уляна Ільницька. Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*. 2012. Випуск 24. С. 84–91.

ЩОДО ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ДОВІЧНОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ НА КОРОТКОСТРОКОВІ ВИЇЗДИ ЗА МЕЖІ КОЛОНІЙ

Топчій В. В.

*доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України,
директор навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Топчій О. В.

*доктор юридичних наук, доцент, заслужений діяч науки і техніки України
професор кафедри англійської філології та методики викладання
іноземної мови факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна*

Як показує практика, в основу правообмежень для засуджених покладено рівень їх суспільної небезпеки, а в основу процесу виконання – відбування – режим забезпечення та реалізації тих чи інших правообмежень. При цьому режим складає базис такого елемента мети покарання, як кара (ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу (КК) України), а останнє є невід’ємною частиною та сутністю в цілому кримінальної відповідальності.

У науковій літературі під карою розуміють орієнтацію законодавцем суду на застосування до засудженого такого комплексу правообмежень і свобод, який буде відчутним і водночас достатнім для досягнення основних цілей покарання – виправлення цієї особи, а також здійснення заходів спеціальної (щодо конкретно взятого засудженого) та загальної (відносно інших громадян, які не притягались до кримінальної відповідальності) превенції (запобігання вчиненню нових злочинів (кримінальних правопорушень)) [1, с. 107].

Натомість, термін «кримінальна відповідальність» тлумачиться ученими як передбачені санкціями відповідних норм кримінального права наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких зазнає винна у вчиненні кримінального правопорушення особа на підставі закону та рішення суду [2, с. 255–259].

У свою чергу, поняття «режим» дано у ч. 1 ст. 102 КВК, сутність якого зводиться до встановленого в законі порядку виконання – відбування того чи іншого кримінального покарання (ст. 51 КК), призначеного для засудженого судом [3, с. 564–579]. При цьому

однією з функцій режиму є каральна, яка покликана особою, яка відбуває покарання, стримувати від вчинення нових злочинів не лише шляхом залякування, а й стимулюванням її до виправлення та отримання певних пільг і законних благ [3, с. 579].

Таким чином, сутність, зміст, обсяг тощо правообмежень відносно засуджених (у даному випадку – до довічного позбавлення волі) – це комплекс заходів юридичного, технічного, індивідуального та іншого спрямування, який формується на підставі загального (у виді поняття юридичної та кримінальної відповідальності), спеціального (шляхом закріплення у законі такої мети покарання і кримінально-виконавчого законодавства (ч. 1 ст. 1 КВК)) та одиничного (обмеження прав, законних інтересів і свобод винної у вчиненні злочину особи) підходів на законодавчому, правоохоронному та правозастосовному рівнях, у зв'язку з необхідністю захисту інтересів особи, суспільства і держави у процесі виконання – відбування покарань.

З огляду цього, можна зробити висновок про те, що навіть при наявності визначених у законі виняткових особистих обставин (ст. 111 КВК) засуджений до довічного позбавлення волі не має права на короточасний виїзд за межі колонії, позаяк ступінь тяжкості вчиненого ним кримінального правопорушення (ст. 12 КК), характер і ступінь суспільної небезпеки даної категорії осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності [1, с. 18], режим (кара) виконання – відбування даного виду покарання (ст. 151 КВК) юридичний факт та інші соціально-правові наслідки засудження винної особи (включаючи неможливість виїзду за межі колонії у випадках виняткових особистих обставин) – все це складає сутність і зміст правообмежень, які є необхідними і достатніми для досягнення визначеної мети покарання (ч. 2 ст. 50 КК) та мети кримінально-виконавчого законодавства України (ч. 1 ст. 1 КВК) – це реалії реалізації завдань кримінально-виконавчої політики як в Україні [4, с. 44–53], так і в цивілізованих зарубіжних державах, враховуючи, що в жодній із них на законодавчому рівні досліджуване у цій статті право засуджених не передбачено.

Література:

1. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.

2. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

3. Кримінально-виконавче право України : підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2010. 752 с.

4. Кернякевич-Танасійчук Ю. В. Кримінально-виконавча політика України : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2019. 336 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-36>

ПРАЦЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ПРАВО ЧИ ОBOB'ЯЗОК?

Усатий О. О.

*здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Проголошене Конституцією України право кожного на працю, породило розгорнуту дискусію з приводу наявності у засуджених такого права. Одні автори вважали, що на засуджених, хоча вони тимчасово обмежені в деяких правах, розповсюджувалося право на працю як і на всіх громадян України, а інші, оцінюючи історично встановлений у вітчизняній пенітенціарній системі принцип обов'язковості праці засуджених до позбавлення волі, відстоювали позицію, що засудженим взагалі не належить право на працю.

Незважаючи на спірність думок вчених-пенітенціаристів, ми схилиємось до того, що працю засуджених слід розглядати як похідне від конституційного права, хоч і обмежене в його здійсненні у зв'язку з їх перебуванням в умовах ізоляції від суспільства.

Праця засуджених до позбавлення волі врегульована чинним Кримінально-виконавчим кодексом (ст. ст. 118–122) і є важливою передумовою ефективного використання інших засобів їх виправлення і ресоціалізації. Згідно з Європейськими пенітенціарними правилами, праця в місцях позбавлення волі визнається позитивною складовою виправного впливу на засуджених.

Засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою – підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг.

Засуджені до позбавлення волі, які мають заборгованість за виконавчими документами, зобов'язані працювати в місцях і на роботах,

які визначаються адміністрацією колонії, до погашення такої заборгованості.

Засуджені можуть залучатися без оплати праці лише до робіт з благоустрою колоній і прилеглих до них територій, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення колоній продовольством. До цих робіт засуджені залучаються в порядку черговості, в неробочий час і не більш як на дві години на день (ст. 118 КВК України) [1].

Право засуджених на працю, як і похідні від нього права (право на рівну можливість у виборі професії та роду трудової діяльності (ч. 1 ст. 43 Конституції України), право на безпечні та здорові умови праці (ч. 4 ст. 43 Конституції України) [2], на сучасному етапі розвитку кримінально-виконавчої системи не може бути реалізоване в повному обсязі, передумовою чого є розрив господарсько-економічних зв'язків з галузевими підприємствами, падіння виробництва, відсутність фінансування державних програм розвитку виробничої діяльності установ виконання покарань, що призвело до скорочення робочих місць і, як наслідок, – до неможливості забезпечення роботою всіх працездатних засуджених. У процесі дослідження нами встановлено, що 98% засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки роботою забезпечені частково, що в свою чергу негативно впливає на процес їх виправлення і ресоціалізації.

Таким чином, слід визнати, що праця засуджених в Україні є як правом так і обов'язком, проте вона не може вважатися примусовою, оскільки ст. 8 Міжнародного пакту про громадські та політичні права виходить із того, що терміном «примусова чи обов'язкова праця» не охоплюється робота, котру повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні на підставі законного рішення суду. Стаття 43 Конституції України також не вважає примусовою працею роботу або службу, що виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду. І по суті, є необхідною передумовою ефективного використання інших засобів виправлення і ресоціалізації засуджених.

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

2. Конституція України Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЯК СКЛАДОВА МЕТИ ПОКАРАННЯ

Шкута О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету Одеського державного університету
внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

05 квітня 2001 року ВР України було прийнято КК України, статтю 50 якого закріплено, що покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

На відміну від попереднього КК 1960 року, яким встановлювалося, що «покарання не тільки є карою за вчинений злочин, але й має на меті виправлення і перевиховання засуджених у дусі чесного ставлення до праці, точного виконання законів, поважання правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами», ч. 2 ст. 50 КК України закріплено, що покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [2]. А Перевиховання засуджених, як мета покарання, втратило свій законодавчий зміст.

Перевиховання засуджених не знайшло своє місце і у прийнятому 11 липня 2003 року КВК України та замінено було замінено ресоціалізацією – свідомим відновленням засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; поверненням його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві. Виправлення засудженого, як процес позитивних змін, які відбуваються в його особистості та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки, являється необхідною умовою ресоціалізації (ст. 6 КВК України) [1].

По сьогоднішній день, ресоціалізації засуджених, не знайшлося місця у системі складових мети покарання, незважаючи на той факт, що суспільство завжди було зацікавлене в корінній перебудові свідомості засудженого, а тому законодавець повинен не тільки обмежуватися досягненням виправлення, але і вимагати закріплення

в особи таких властивостей і звичок, які виключають можливість вчинення кримінального правопорушення в майбутньому.

Держава, караючи злочинця, повинна зробити всі можливі ресоціалізаційні заходи, щоб він більше не став на протиправний шлях.

Крім того в умовах демократизації та гуманізації суспільства кримінально-виконавча політика має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм і стандартів – направлене на диференціацію та індивідуалізацію виконання покарань, що в свою чергу може реалізуватися через засоби ВіР засуджених і створити такі умови, які дозволять даним особам повернутися в суспільство законотрудами громадянами.

Водночас ВіР руйнує негативні наслідки соціалізації засудженої особи, переорієнтовує основні її складові, адаптує до умов відбування покарання та здійснює підготовку до звільнення і продовження життя в соціумі. При цьому засуджена особа повинна засвоїти систему знань, суспільних норм і цінностей, які дозволять їй набути нового соціального досвіду і здатності робити життєвий вибір, не пов'язаний з подальшим злочинним буттям.

Інколи буває так, що повністю законотрудна особа, вчиняючи, наприклад необережний тяжкий злочин, отримує покарання у виді позбавлення волі на певний строк. В процесі відбування покарання такої особи, основним завданням персоналу установи виконання покарань являється не її виправлення, а збереження тих законотрудних якостей її особистості, які у неї були до засудження та повернення в суспільство повноправного його члена, у зв'язку з чим ми переконані, що однією із складових покарання, з поміж виправлення, обов'язком має стати ресоціалізація засуджених, яка повинна отримати своє законодавче закріплення у ст. 50 КК України.

Література:

1. Кримінально-виконавчий кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 11.07.2003 № 1129-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

2. Кримінальний кодекс України Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-38>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ В АСПЕКТІ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Аніщенко В. О.

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України відбувається пошук якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу, який працює в органах пробації. Саме від професіоналізму персоналу служби пробації залежить процес ресоціалізації та реадптації клієнтів пробації – осіб, які притягаються або яких притягнуто до кримінальної відповідальності, щодо яких за рішенням суду та відповідно до закону застосовуються наглядові, соціально-виховні заходи [1]. Працівники пробації є особливою категорією персоналу пенітенціарної системи України. До основних професійних вимог, що висуваються до кандидатів на певні посади в органи пробації, треба віднести такі, як: знання юриспруденції, особливо кримінально-виконавчого права, кримінального процесу, процесуального права; володіння навичками комунікації з різними категоріями осіб [2]. В більшості європейських країн їх називають «соціальними юристами», оскільки вони виконують комплексні завдання, що передбачають одночасне поєднання знань та вмінь в правовій, психологічній та соціальній сферах.

Так, наприклад, в Данії майже 95 % інспекторів служби пробації є професійними соціальними робітниками, які отримали дипломи про проходження трирічного навчання в одній з п'яти датських шкіл соціальної роботи. Під час навчання вони вивчали кримінальне право, криминологію, цивільне право, право соціального забезпечення, соціологію, соціальну політику, соціальну медицину, теорію та методи соціальної роботи, психологію. При прийнятті на роботу до органів пробації проводиться конкурсний відбір і встановлюється

випробувальний термін до двох років. Одразу після початку роботи інспектор проходить п'ятиденний вступний міждисциплінарний курс, під час якого він набуває спеціальних знань про цілі та методи роботи служби пробації, специфіку професійної діяльності та посадові обов'язки. В подальшому протягом двох років інспектор повинен пройти обов'язковий курс базового навчання, що включає адміністративне право та принципи функціонування Служби в'язниць та пробації, а також психологію.

До служби пробації в Естонії відбирають кандидатів на певні посади, які мають кваліфікацію близьку до соціальної роботи та/або мають відповідний досвід роботи. Після прийняття на роботу персонал проходить практику та здає комплексний іспит, а потім проходить конкурсну комісію при суді. І тільки після успішного проходження персоналом цих процедур приймається рішення про призначення на певну посаду.

В Німеччині основний акцент в навчанні персоналу служби пробації робиться на формуванні розуміння місії цієї служби та розуміння важливості й завдань пенітенціарної системи. Якісне навчання персоналу є важливою справою, від професіоналізму цього персоналу залежить формування іміджу та престижу роботи пробаціоністів, самоповага та повага в суспільстві. Під час навчання майбутні співробітники служби пробації отримують: 1) практичні навички позитивного мислення та дій, комунікацій, особливо щодо побудови взаємовідносин з особами різних категорій й оточуючим середовищем; 2) знання щодо професійних прав та обов'язків, а також прав та обов'язків засуджених, умов їх тримання, програм їх ресоціалізації, пробаційних програм тощо; 3) набувають вміння прикладного характеру в залежності від специфіки професійної діяльності посади, на яку вони прийняті в певному пенітенціарній установі або службі. Діяльність освітніх закладів Німеччини має декілька рівнів та є практико-орієнтованою. І на навчання направляються тільки особи, які вже прийняті на службу в конкретну установу, на конкретну посаду, у зв'язку з чим освітні програми та процес підготовки відрізняються за вимогами до результатів навчання (набуття професійних компетенцій, розвитку особистісних якостей тощо).

В Україні навчання персоналу пробації організоване з врахуванням міжнародного досвіду та допомоги міжнародних експертів. Освітні програми передбачають навчання навичкам здійснення мотиваційного інтерв'ювання, просоціального моделювання, які необхідні соціальному психологу, навчання деяким навичкам когнітивно-поведінкового втручання. На посади інспекторів служби пробації приймають не тільки фахівців права, але й соціальної роботи,

психологів та ін. Міжнародний досвід підготовки персоналу пробації враховується Міністерством юстиції України, що полягає у сприянні перегляду змісту освітніх програм перепідготовки та підвищення кваліфікації співробітників органів пробації. Щорічно вносяться певні корективи, що базуються на вимогах міжнародних стандартів підготовки пенітенціарного персоналу, суспільних викликах до роботи правоохоронних органів, глибшого розуміння необхідності превентивної та спеціальної пробаційної роботи співробітників служби пробації. Сьогодні Пенітенціарна академія України спільно з Міністерством юстиції України, Державною установою «Центр пробації» плідно працює над вдосконаленням програм підвищення кваліфікації співробітників органів пробації та пропонує нові форми здобуття знань та формування професійно важливих компетенцій. Робота з клієнтами пробації вимагає спеціальних знань в різних галузях, таких як: аналіз та оцінка причин та факторів, під впливом яких особи здійснюють правопорушення; робота інформаційних джерел, які здійснюють превентивний вплив на мислення людей та викликають розуміння згубності кримінального шляху життя людини, що надають певну підтримку особам, які вже пройшли шлях ресоціалізації, не вчинити повторного правопорушення; розуміння моделей мислення різних категорій правопорушників (жінки/чоловіки; неповнолітні та повнолітні особи; радикальні правопорушники; маніяки; особи, які вчиняють насильства за ознаками статі, віку, домашнє насильство; особи, які мають залежність від алкоголю та/або наркотичних речовин, інших психоактивних речовин); визначення траєкторії змін поведінки клієнтів пробації; базові знання функцій пробації, що включають правила пробаційних функцій (оцінка ризиків і потреб клієнтів пробації, пробаційний нагляд, складання документів щодо роботи з клієнтами пробації тощо). Орієнтуючись на вищезгадане, процес підвищення кваліфікації персоналу пробації має здійснюватися на підставі практико-орієнтованого підходу. Це, перш за все, стосується проведення практичних занять у формі спеціальних тренінгів, під час яких співробітники: а) отримують спеціальні знання в сфері психології, що стосуються роботи з агресивними та/або психічно неврівноваженими станами клієнтів пробації, з особами, які мають залежності від психоактивних речовин [3]; б) набувають вмінь проведення мотиваційного інтерв'ювання та навичок когнітивно-поведінкового втручання; в) формують навички нової етики спілкування, що базується на принципах безбар'єрності, толерантності, сенситивності, емпатійності, поваги та ін. Розширення практичних блогів освітніх програм та застосування тренінгових форм навчання потребує більших зусиль і від викладачів, які працюють над створенням цих програм

і втіленням їх в роботу щодо підвищення кваліфікації персоналу служби пробації. Викладачі мають також своєчасно проходити підвищення кваліфікації та тісно спілкуватися з практичними підрозділами Державною установою «Центр пробації», де виявляти потреби співробітників у певних знаннях та навичках.

Література

1. Про пробацію: Закон України від и від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення 15.10.2023)
2. Аніщенко В.О., Пузирьов М. С., Олефір Л. І. Правові основи пробації в Україні. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. 172 с.
3. Аніщенко В. О., Яковець І. С. Тренінговий модуль сенситивний підхід до споживачів наркотиків : навч.-метод. посіб. Київ : БО “FREE ZONE”, 2021. 125 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-39>

ПОНЯТТЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Барахта В. В.

старший викладач кафедри формування та розвитку професійних компетентностей персоналу

Державної кримінально-виконавчої служби України

*Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Борко І. С.

*курсант 147-ї навчальної групи
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Система виконання кримінальних покарань України протягом довгого часу вважалась антигуманною, жорстокою і вкрай суперечливою засадам правової держави. Розвиткові негативної репутації та численних стереотипів сприяли постійні порушення тримання засуджених та ув'язнених, а також закритість й ізоляція самої системи від громадськості.

Однак із початком євроінтеграційних процесів, організаційні та правові засади державної політики, зокрема кримінально-виконавчої, почали зазнавати кардинальних змін. Протягом декількох років пенітенціарна система України знаходиться на стадії активних змін у бік практичної реалізації принципу гуманізму та впровадження окремих положень зарубіжного досвіду, в тому числі щодо розширення ролі інституту пробації як пріоритетного напрямку кримінально-виконавчої політики держави.

«Наразі система виконання покарань в Україні сфокусована на ізоляції людини, на фізичному унеможливленні вчинення нею повторного кримінального правопорушення протягом певного періоду. В той час, як основний фокус, що підтверджується міжнародним досвідом, має бути на ресоціалізації злочинця, на корегуванні його поведінки у суспільстві. Така незбалансованість системи і внутрішня нелогічність призводить до того, що в Україні і кількість рецидивів, і рівень злочинності загалом залишаються високими. Наше завдання – змістити фокус системи виконання кримінальних покарань і забезпечити безпеку суспільства», – зазначив Міністр юстиції України Денис Малюська ще в 2020 році [1].

16 грудня 2022 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1153-р було схвалено Стратегію розвитку пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках. У цьому нормативно-правовому акті однією зі стратегічних цілей реформування кримінально-виконавчої системи зазначено збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації, а одним із завдань ставиться запровадження пробаційного нагляду як виду покарання без ізоляції від суспільства [2].

У вересні 2023 року всі сторінки засобів масової інформації сколихнула новина про те, що Президент України підписав законопроект про впровадження пробаційного нагляду в Україні після чого в суспільстві виникла жвава дискусія щодо доцільності його застосування в Україні.

Незважаючи на те, що Міністр юстиції України заявив про необхідність запровадження пробаційного нагляду ще в 2020 році, на сьогоднішній день більшість громадян, зокрема правників, не зовсім розуміють суть пробаційного нагляду як виду кримінального покарання.

Відповідно до самого законопроекту, пробаційний нагляд полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, що спрямовані на його виправлення та запобігання вчиненню нових правопорушень, без ізоляції від суспільства. На цього засудженого судом або уповноваженим органом

з питань пробації будуть покладатися певні обов'язки, наприклад, влаштуватися на роботу чи заборона виїзду за межі України [3, с. 1–2].

Пробаційний нагляд має альтернативу діючому покаранню у виді обмеження волі, що полягає у триманні особи в кримінально-виконавчих установах відкритого типу без ізоляції від суспільства в умовах здійснення за нею нагляду з обов'язковим залученням засудженого до праці.

Головними перевагами пробаційного нагляду як нового виду кримінального покарання в Україні слід виокремити:

– *відсутність необхідності утримувати окремі установи задля його виконання.* На відміну від обмеження волі, пробаційний нагляд буде здійснюватися уповноваженим органом з питань пробації і не потребуватиме створення окремих установ (виправних центрів) на утримання яких необхідно виділяти додаткові кошти;

– *інструмент виконання принципу невідворотності відбування і виконання покарання.* В одному з інтерв'ю, Директору Державної установи «Центр пробації» Олегу Янчуку було поставлено наступне питання: «Корупційна складова. Наскільки це розв'яже руку тим, хто любить нечесно заробити, скажемо так, для того, аби якось скористатися пробаційним наглядом, цією новою альтернативною мірою покарання, умовно кажучи, судді, правоохоронці, які будуть до суду йти з пропозиціями того, як діяти, і тому подібне?». На що він наголосив, що – нікому, нічого не розв'яже. Я думаю, що, більш того, воно набагато ускладнить вирішення цих питань саме тому, що це не просто штраф. Давайте визначимо певну суму, людина заплатить і все, і про все забули. Ні! Це певний час [4]. Тобто, покарання в Україні базується на заходах виправлення та ресоціалізації засуджених, а відтак правопорушник, до якого буде застосуватися пробаційний нагляд, не зможе легко уникнути дії покарання;

– *можливість його застосування як основного так і альтернативного виду покарання.* По суті пробаційний нагляд це постійна робота над тим аби стимулювати засудженого стати кращою версією себе і якщо суд буде вважати за необхідне, то зможе призначити пробаційний нагляд як додатковий вид покарання;

– *превенція прокримінального впливу на засуджених.* Через те, що пробаційний нагляд передбачає виправлення засудженого без ізоляції від суспільства, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення вперше, має перспективи не стати частиною криміналізованої спільноти та культури тих засуджених, що відбувають покарання в установах виконання покарань закритого типу;

– *наближеність до міжнародної практики.* Пробаційний нагляд діє в ряді зарубіжних країн і має позитивний досвід його виконання.

Запровадження такого виду кримінального покарання зможе розкрити Україну як гуманну та готову до змін державу на світовій арені, наблизить пенітенціарну систему України до міжнародних стандартів, що у свою чергу, може пришвидшити вступ України до Європейського Союзу.

Таким чином, пробаційний нагляд як новий вид кримінального покарання має всі перспективи стати ефективною альтернативою діючому покаранню у виді обмеження волі та сприяти розвитку засад людиноцентризму та відповідності міжнародним стандартам і рекомендаціям кримінально-виконавчої політики нашої держави.

Література:

1. Денис Малюська: застосування пробаційного нагляду в якості альтернативного виду покарання дозволить більш ефективно забезпечити безпеку суспільства : офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-zastosuvannya-probatsiynogo-naglyadu-v-yakosti-alternativnogo-vidu-pokarannya-dozvolit-bilsh-efektivno-zabezpechiti-bezpeku-suspilstva> (дата звернення: 16.10.2023).

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n106> (дата звернення: 16.10.2023).

3. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективної роботи пенітенціарної системи в умовах воєнного стану» : офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1447665> (дата звернення: 16.10.2023).

4. Що таке пробаційний нагляд як тип покарання і як він працює?: веб-сайт Радіо Свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/probation-pokarannya-vyaznytsia-oleh-yanchuk/32615406.html> (дата звернення: 16.10.2023).

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЛЯ ТА ЙОГО ВИКОНАННЯ

Буряк К. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри підприємництва, організації
виробництва та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету
м. Дніпро, Україна*

Проблема домашнього насильства стала ще актуальнішою у воєнний час. Багато сімей вимушені жити окремо, через залучення чоловіків до боротьби з російським агресором та еміграцію жінок закордон, втрата роботи, прояви психологічних порушень через постійний стрес, викликаний воєнними діями та їх наслідками, всі ці фактори провокують непорозуміння, конфлікти та врешті решт насилля між партнерами.

До причин, пов'язаних із необізнаністю громадян для захисту своїх прав від кривдника та небажання надавати конфлікту публічності додалося судження жертв про недоречність звертатися до правоохоронних органів за допомогою від домашнього насилля у вкрай важкий воєнний час для України.

Згідно ст. 126-1 Кримінального Кодексу України (КК України), домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [1].

Для кваліфікації діяння, яке підпадає під дію статті 126-1 КК України складність виникає з критерієм системності. Відповідно до коментаря ст. 126-1 КК України ознака «систематичність» характеризує діяння як таке, що було вчинено три і більше разів. Окрім того, всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом [2]. Такий підхід до визначення однієї з обов'язкових ознак для кваліфікації за вищезазначеною статтею породжує незахищеність жертви та безкарність кривдника (кривдницю) в повній мірі.

Неоднозначні роздуми викликає Проект Закону про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану. На наш погляд, недоречним є гуманізація покарання у сімейній сфері.

Наразі існує проблема із виконанням обмежувального припису стосовно кривдника (кривдниці), адже дуже часто подружжя або особи, які сумісно проживають не мають фінансової можливості роз'їхатись і фактично продовжують жити разом, що загострює суперечності. Тобто фактична проблема невиконання однієї із санкцій статті наявна, а законодавець планує ще більше мінімізувати покарання за вчинення кримінальних правопорушень у сімейній сфері.

Згідно п.6 ст.2 ЗУ «Про пробачення» пробачення – це система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [3].

Пробачення за вчинення кримінальних правопорушень у сімейній сфері породжують повну лояльність до кривдника. Такі умови будуть лише сприяти продовженню вчинення насильства у сім'ї з впевненістю кривдника у безкарності та розчаруванням жертви у механізмі захисту. Найбільш значущим є створення умов для мінімізації контакту жертви на насильника.

Як свідчать результати наших досліджень на вчинення насильства в сім'ї йдуть особи із середнім рівнем освіти, низьким рівнем інтелектуального розвитку та соціальної свідомості, переважно не мають постійного місця роботи або є працівником низької кваліфікації, з ознаками девіантної поведінки (схильні до вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин, вчинення різноманітних правопорушень, нехтування правовими нормами), мають низький рівень соціальних навичок, емоційного інтелекту, раніше притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності, із стереотипним уявленням щодо гендерних ролей, з наявними характерними афективними порушеннями психіки (у межах осудності) та вчиняли насильницькі акти відносно своєї родини [4]. Дуже необґрунтовано припускати, що такі особи зміняться під впливом залучення їх до соціально-виховних заходів.

Отже, проблема вчинення кримінального правопорушення у сімейній сфері є дуже болючою для українського суспільства і з новими викликами пандемії та воєнним станом лише загострюється та набуває нових форм. Нагальними питаннями, які потребують вирішення являється криміналізація діяння, яке підпадає під кваліфікаційні

ознаки кримінального правопорушення у виді домашнього насилля та введення щодо нього пробаційного нагляду.

Література:

1. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 12.10.2023)
2. Коментар до статті 126-1 ККУ. URL: <https://www.yurfact.com.ua/komentar/komentar-do-statti-126-1-kku-domashnie-nasylstvo> (дата звернення: 12.10.2023)
3. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023)
4. Buriak K. CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE IDENTITY OF THE ABUSER WHO COMMITS A CRIMINAL OFFENSE IN THE HOME SPHERE. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 1. С. 164–170.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-41>

ЕЛЕКТРОННИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОБАЦІЇ

Гракіна В. І.

доктор філософії,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2

Криворізького навчально-наукового інституту

Донецького державного університету внутрішніх справ

м. Кривий Ріг, Україна

У національній пенітенціарній системі протягом останнього десятиріччя спостерігались зміни, спрямовані на наближення вітчизняного законодавства до міжнародних і європейських норм і стандартів. Одним із таких стандартів – є застосування в кримінально-виконавчій діяльності електронного моніторингу.

Нагляд (електронний моніторинг) за особами, які представляють суспільну небезпеку, досить популярний кримінально-правовий захід, передбачений законодавством майже всіх зарубіжних країн. Обумовлений здебільшого контролем за особами, що звільнилися з місць позбавлення волі або звільнених від відбування покарання з

випробуванням [1, с. 139]. Електронний моніторинг здійснюється за допомогою датчиків, встановлених в будинках та електронних пристроїв-пластикових браслетів GPS. Зазвичай це водонепроникний браслет, що кріпиться на щиколотку чи зап'ястя та носить у режимі 24/7. Даний пристрій передає сигнал органам та установам виконання та контролю покарань, що дає змогу визначити, чи користувач дотримується спеціальних умов відбування покарання [2]. Загалом дана міра передбачає обов'язок засудженого не залишати свій будинок протягом певного періоду часу або в певні години вдень або вночі, за винятком робочого часу, якщо засуджений працює або підшукує роботу.

Як експеримент електронний моніторинг, та відповідно електронні браслети, почали використовувати у Франції, Австрії, Швеції, Південній Кореї. В Естонії, де ухвалено закон, який дозволяє використовувати систему електронного контролю за умовно-дostroково звільненими, з 2006 року ув'язнені можуть достроково вийти з в'язниці, погоджуючись носити електронні браслети. З 2008 р. в Австрії електронні ножні браслети застосовують до умовно-дostroково звільнених, термін засудження яких становить не більше трьох років. У Швеції електронний моніторинг використовується з метою зниження кількості в'язничного населення разом із програмами інтенсивного нагляду і як безпосередня альтернатива позбавленню волі. Здебільшого електронні браслети застосовують до осіб, які засуджені до двох місяців позбавлення волі – дрібних злочинців та водіїв, що вчинили дорожньо-транспортну пригоду [3, с. 149]. На думку американських юристів застосування електронного моніторингу довело ефективність витрат в довгостроковій перспективі, оскільки правопорушники можуть працювати і робити внесок через їхню працю, сплачуючи податок для оплати електронного пристрою та супутніх послуг [4].

В Україні також використовується електронний моніторинг, однак переважно на досудовій стадії у відношенні осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді цілодобового домашнього арешту. Думки, щодо доцільності застосування електронного моніторингу, з якими ми повністю погоджуємось, висловлюють українські науковці. До переваг даної міри відносять можливість збереження правопорушника в суспільстві з тим, щоб він міг продовжити свою роботу, освіту, пройти курс лікування та уникнути психічних відхилень, які можуть виникнути в умовах ізоляції [5, с. 87; 6]. Ми ж вважаємо, що за умови впровадження електронного моніторингу, як частини наглядової чи контролюючої функції пробаційної діяльності, економічно доцільним та таким що не становить додаткового навантаження

на державу є запозичення досвіду США щодо самостійної оплати засудженим витрат, пов'язаних із застосуванням електронного моніторингу.

Література:

1. Крицька І.О. Використання зарубіжного досвіду при врегулюванні застосування домашнього арешту. *Митна справа*, № 2 (92), 2014. С. 139–145.
2. The University of Texas at Austin: Cockrell School of Engineering, New Centimeter– Accurate GPS System Could Transform Virtual Reality and Mobile Devices (May 2015). The University of Texas at Austin. URL: <http://www.engr.utexas.edu/features/accurategps> (дата звернення: 23.09.2023).
3. Мусієнко Д.І. Електронні системи визначення місцезнаходження людини, яка перебуває під арештом. *Сучасна спеціальна техніка*. № 2 (25), 2011 . С. 149–153.
4. Electronic Monitoring. An Alternative to Imprisonment: Justice Action. URL: <https://www.justiceaction.org.au/prisons/alternatives-to-imprisonment01> (дата звернення: 23.09.2023).
5. Тарасенко Н.Ю. Форми відбування покарання з мінімальною ізоляцією (зарубіжний досвід). *Правові горизонти*. 2018. № 9 (22). С. 104.
6. Кузнєцова Н.Ф., Тяжкова І.М. Звільнення від покарання : Курс кримінального права : в 5-ти томах, Т. 2, 2012. URL: <https://i-rc.org.ua/index.php/pravo/481-zvlnennya-vid-pokarannya> (дата звернення: 23.09.2023).

МОЖЛИВОСТІ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСОБУ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Доляновська І. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
ВНЗ «Університету економіки і права «КРОК»
м. Київ, Україна*

За даними Генеральної прокуратури України у 2022 році було виявлено 74314 осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, з яких 1369 осіб не досягли віку 18 років, а саме: віком до 14 років – 78, від 14–15 років – 388, а від 16–17 років – 903 особи [1]. Сумарно дані особи вчинили 1299 кримінальних правопорушень. Щоб зрозуміти тенденцію до збільшення або зниження рівня злочинності серед неповнолітніх, звернемося до статистики минулих років. Так, згідно офіційної статистики, подібний показник у осіб віком до 18 років у 2021 році становив 2609 осіб, які вчинили 2423 кримінальних правопорушення; відповідно у 2020 році – 3013 осіб і 2045 кримінальних правопорушень, що негативним чином характеризував стан даного виду злочинності [2,3]. А показник у 1369 осіб, можна пояснити не зменшенням такої кількості злочинців, а початком повномасштабної війни в країні і, як наслідок, переміщенням населення за кордон та в інші регіони країни, відсутності офіційної статистики на окупованих територіях та в районі ведення бойових дій, зниженням активності роботи правоохоронних органів у перші місяці війни через спрямованість зусиль на боротьбу із ворогом. До того ж, статистичні дані за січень-вересень 2023 року [4], а це дані про 1188 осіб неповнолітніх, які вчинили 1161 кримінальне правопорушення, знову наближаються до показників 2022 року!

Даний вид злочинності є особливим в усій структурі злочинності, адже загальноновизнаним є той факт, що юні злочинці після відбуття покарання, а особливо у виді позбавлення волі, найчастіше поповнюють ряди вже дорослих злодіїв. Як слушно зазначає з цього приводу Дундич Л.В., не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім [5, с. 97].

Проблеми запобігання злочинності неповнолітніх, а особливо питання їх виправлення без ізоляції від родини, навчання, виховання та соціалізації, що неминуче стається у разі направлення до виправних

установ, було і залишається актуальним для країни, особливо зараз, коли Україна доводить всій європейській спільноті дієвість такого демократичного інституту як права людини та дитини. Тому вкрай дієвими на сьогодні видаються можливості інституту відновного правосуддя для неповнолітніх.

Відновне правосуддя як інститут було започатковано на теренах Сполучених Штатів Америки, Нової Зеландії та Австралії вже на початку 2000-х років, стало частиною законодавства багатьох країн Європи. Під цією процедурою за даними Європейського форму відновного правосуддя розуміють «такий підхід до правосуддя та комунікативний процес, за якого забезпечується право дитини бути почутою, який вибудовується на засадах добровільності, конфіденційності та неупередженості... фокус відновного правосуддя ґрунтується на можливості інтеграції та ресоціалізації для неповнолітнього порушника, його підтримки, забезпечення прав і свобод...» [6].

Україною вже зроблено перші кроки по запровадженню даної процедури у вітчизняне, насамперед кримінально-процесуальне законодавство. Мова йде про Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України, яким у 2019 році запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Дана урядова ініціатива викликана Рамковим рішенням Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте 2001 року, яке зобов'язує всі держави ЄС поширювати медіацію в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-яких угод між жертвою та правопорушником, що були досягнуті в процесі медіації; Резолюція Ради з соціальних та економічних питань ООН, прийнята 2002 року, рекомендує всім державам розробляти та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне кримінальне судочинство [7].

Подібні сприятливі для неповнолітніх порушників законодавчі ініціативи перекликаються із науковою ідеєю про те, за якими напрямками має здійснюватися попередження злочинності неповнолітніх. Ось як точно висловлюється з цього приводу О.В. Британська: «...Сутністю та основними напрямками запобігання злочинності неповнолітніх в Україні є створення позитивної, соціально схвалюваної діяльності неповнолітньої особи; закладення до її свідомості вірної, суспільно сприйнятої системи розуміння того, що таке злочини та формування у особи нетерпимості до їх вчинення допоможе запобігти деформації підлітка та убезпечить його від долучення до злочинної діяльності, а також здійснення виховного впливу у разі якщо особа вже вчинила злочин...» [8, с. 293].

Відновне правосуддя – це примирення неповнолітнього правопорушника із особою (фізичною або навіть і юридичною) потерпілою виключно від кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, яке здійснюється незалежним посередником (медіатором) і в рівному обсязі забезпечує права як потерпілої особи, так і неповнолітньої особи, що скоїла кримінальне правопорушення.

Звичайно, для застосування даної процедури є необхідні умови, зокрема і потерпілий, і неповнолітній порушник мають дати згоду на участь, що тягне обов'язкове визнання злочину порушником. І тільки потім між жертвою та порушником за допомогою посередника (медіатора) відбувається проведення діалогу, результати якого у вигляді угоди про відшкодування завданої шкоди та примирення сторін є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності в суді [9].

Перевагами відновного правосуддя є наступні: 1. Недопущення «занурення» неповнолітнього порушника у кримінальний процес та/або у систему відбування покарання, включаючи негативний вплив на свідомість та особистість підлітків осіб, які відбувають покарання. 2. Надання неповнолітньому можливості ресоціалізації всередині соціуму, а не ресоціалізації як процесу відновлення втрачених соціальних зв'язків після відбування покарання. 3. Запобігання повторному вчиненню не тільки кримінальних, а й адміністративних правопорушень. 4. Вироблення «поваги до права» як до інструменту, завдяки якому стало можливим залишатися в родині та вести практично звичний спосіб життя після вчинення кримінального правопорушення. 5. Нарешті можливість реалізації низки основоположних прав дитини, а саме права на розвиток особистості, на відпочинок і дозвілля, на освіту, на перебування в родині. 6. Також дуже важливим такі елементи проведення примирювальної процедури за участі незалежного посередника (медіатора): до юного порушника ставляться як до особистості і надають потерпілому можливість краще зрозуміти особу порушника, причини, які штовхнули його на вчинення правопорушення; визнання вини порушником відбувається в конфіденційній, налаштованій на діалог мирній обстановці, що врешті сприяє розвитку почуття справедливості та відповідальності для неповнолітнього.

Література:

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osibyaki-vchynili-kriminalni-pravoporushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)

2. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
3. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2020 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
4. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-вересень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravorogushennya-2> (дата звернення 16.10.2023)
5. Британська О.В. Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. С. 292–294. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/75.pdf (дата звернення 16.10.2023)
6. Дундич Л.В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція*. 2019. № 42. Том 2. С. 96–99. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/26.pdf (дата звернення 16.10.2023)
7. What is restorative justice? URL: <https://www.euforumrj.org/en/restorative-justice-and-child-justice> (дата звернення 17.10.2023)
8. Про реалізацію Пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 17.10.2023)
9. Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-nerovnoolitnimi> (дата звернення 17.10.2023)

**ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОКЛАДЕННЯ СУДОМ
ОБОВ'ЯЗКУ ВИКОНУВАТИ ЗАХОДИ, ПЕРЕДБАЧЕНІ
ПРОБАЦІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ**

Павлов В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
суддя Новозаводського районного суду м. Чернігова
м. Чернігів, Україна*

Наглядова пробація, як комплекс наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених застосовується, зокрема і щодо засуджених, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Орган пробації реалізовує пробаційні програми стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, які відповідно до п. 7 ст. 2 Закону України «Про пробацію» призначаються за рішенням суду особі, та передбачають комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити.

Оскільки така форма реалізації кримінальної відповідальності є доволі поширеною, в окремих категоріях кримінальних правопорушень доходить до 50% і більше, становить науковий інтерес з'ясування реального стану призначення судами такого заходу пробації як проходження заходів пробаційної програми та проблем, які при цьому виникають. Положення норми, передбаченої ст. 76 КК України щодо застосування пробаційних програм набрали чинності з 1 січня 2018 року і, як вказували науковці впродовж майже року після запровадження законодавчого механізму призначення та реалізації пробаційних програм, не всі судді знають про наявність відповідних законодавчих норм, інші – ігнорують такий захід, деякі – застосовують, проте не зазначають у вироку конкретного виду програми, яка має бути реалізована [1, с. 349]. У зв'язку з чим пропонувалось зокрема встановити обов'язок суду кожного разу при звільненні особи від кримінальної відповідальності розглядати питання про можливість застосування пробаційної програми [1, с. 350]. Також висловлювалась пропозиція надання можливості засудженому самому обирати вид пробаційної програми, яка призначається судом у вироку [2, с. 363]. Чи змінилася ситуація на сьогодні і чи існують недоліки правозастосовної діяльності розглянемо детальніше.

Відповідно до ч. 3 ст. 76 КК України на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково до основних обов'язків, визначених в ч.1 цієї статті покласти такий обов'язок як виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою. Отже, на сьогодні визначення такого обов'язку засудженої особи і надалі лежить в межах судової дискреції. Не призначення жодних додаткових до визначених в ч. ст. 76 КК обов'язків розцінюється частиною фахівців як певна перешкода в забезпеченні ефективної реалізації таких цілей покарання, як виправлення особи та спеціальна та загальна превенція.

Нині реалізація пробаційних програм щодо осіб, звільнених з випробуванням, які є комплексом заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості забезпечується органом пробації, а щодо неповнолітніх – уповноваженим органом з питань пробації разом із суб'єктами, що надають соціальні послуги, визначені Законами України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю».

На сьогодні відповідними наказами Міністерства юстиції України затверджено чотири пробаційні програми для повнолітніх і чотири для неповнолітніх суб'єктів пробації: «Зміна прокримінального мислення», «Попередження вживання психоактивних речовин», «Подолання агресивної поведінки», «Формування життєвих навичок».

Вибірковий аналіз вироків, за якими засуджена особа звільнялась від відбування покарання з випробуванням і покладенням на неї обов'язку пройти заходи пробаційної програми дозволив зробити наступні висновки:

- збільшилась кількість випадків призначення засудженій особі проходження пробаційної програми;

- зменшилась кількість випадків коли судді при покладанні обов'язку пройти пробаційну програму не уточнювали яку саме взагалі [3] або ж формулювали назву програми довільно як от, на особу покладається обов'язок «пройти пробаційну програму для осіб, які вчиняли домашнє насильство» [4]. В такому разі конкретна програма обирається куратором пробаційної програми з урахуванням результатів оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (ч. 3 Переліку заходів щодо реалізації пробаційних програм) [5].

- суди при прийнятті рішення про накладення обов'язку пройти відповідну пробаційну програму переважно враховують рекомендації, надані органом пробації в досудовій доповіді щодо можливості виправлення обвинуваченого без застосування позбавлення або

обмеження волі, а в разі звільнення від покарання з випробуванням, покласти обов'язок пройти пробаційну програму;

– вибір виду пробаційної програми корелюється залежно від характеру та ступеня суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення та особи винного, а саме: обов'язок пройти пробаційну програму «Зміна прокримінального мислення» покладається переважно на осіб, що вчинили ненасильницькі посягання на власність (крадіжки, шахрайство); пробаційну програму «Подолання агресивної поведінки» мають проходити особи, які вчинили насильницькі кримінальні правопорушення (приміром тілесні ушкодження), незаконне поводження зі зброєю, хуліганство тощо; обов'язок виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою «Попередження вживання психоактивних речовин» покладається на осіб, які вживають наркотичні засоби чи психотропні речовини або вчинюють злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків. Успішне проходження пробаційної програми високий ступінь досягнення мети програми [6] – є однією з умов задоволення судом клопотання органу пробації про звільнення засудженої особи від призначеного судом покарання, у зв'язку із закінченням строку випробування.

Утім в судовій практиці є випадки неправильного застосування закону про кримінальну відповідальність при обрані та призначенні пробаційної програми. Зокрема, засудженій за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 4 ст. 185 КК особи, було призначено проходження пробаційної програми на підставі п. 5 ч. 1 ст. 91¹КК, тобто обмежувального заходу, який може застосовуватись судом одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством [7].

В іншому випадку, до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 125 КК України, було застосовано проходження пробаційної програми на підставі саме ст. 91¹ КК України, оскільки вказане правопорушення було вчинене щодо колишньої дружини, що є обтяжуючою покарання обставиною. Відтак суд визнав це діяння таким, що пов'язане з домашнім насильством [8]. Подібний підхід простежується і в кримінально-правовій доктрині. Зокрема, діяння винного, яке може бути описане формулою «ч. 2 ст. 125 КК, п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК», оскільки злочин вчинявся щодо «спеціальної потерпілої» відображує зміст поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» [9]. Подібні приклади в судовій практиці непоодинокі.

Однак, з буквального тлумачення ст. 91¹ КК України слідує, що мова йде виключно про злочин, пов'язаний з домашнім насильством, а не про будь яке інше кримінальне правопорушення. Кримінальне ж правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 125 КК України є кримінальним проступком, а не злочином. На цю проблему вже вказували дослідники. Так, Крикливець Д. Є., аналізуючи питання чи можна застосовувати обмежувальні заходи у справах про кримінальні проступки, пов'язані з домашнім насильством, прийшла до висновку, що «станом на сьогодні відповідь на це запитання є негативною, адже ст. 91¹ КК України передбачає можливість застосування обмежувальних заходів лише у справах про злочини, пов'язані з домашнім насильством, натомість про кримінальні проступки як про інший вид кримінальних правопорушень у ній не згадано» [10, с. 82]. Цілком поділяємо таку думку і вважаємо неправильно поширену судову практику призначення обмежувальних заходів на підставі ст. 91¹ КК у разі засудження особи за вчинення кримінального проступку, хоча би і пов'язаного з домашнім насильством. До таких осіб, у випадку звільнення їх від призначеного покарання з випробуванням мають покладатися обов'язки, визначені в ст. 76 КК України.

Література:

1. Нікіфорова Т.І. Реалізація норм кримінального закону, якими передбачено призначення пробачієних програм особам, звільненим від відбування покарання з випробуванням. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 23 квітня 2019 року) / за ред. О.Г. Турченко. Вінниця, Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2019. С. 347–351.
2. Палій М. В. Пробація та капеланство як нові перспективи взаємодії державних та релігійних інститутів у протидії злочинності в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 363.
3. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 24.04.2023 у справі № 686/11385/21 (№ в ЄДРСР 110836185). URL: <https://precedent.ua/110836185>
4. Вирок Білгород-Дністровського міськрайонного суду Одеської області від 03.07.2023 у справі № 495/7455/22 (№ в ЄДРСР 111983991). URL: <https://precedent.ua/111983991>
5. Про затвердження Переліку заходів щодо реалізації пробачієних програм : Наказ Міністерства Юстиції України від 28.03.2018 № 926/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0483-18#Text>

6. Ухвала Знам'янського міськрайонного суду Кіровоградської області від 16.02.2022 у справі № 389/2271/19 (№ в ЄДРСР 103367736). URL: <https://precedent.ua/103367736>

7. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 10.10.2023 у справі № 130/511/23 (№ в ЄДРСР 114035705). URL: <https://precedent.ua/114035705>

8. Вирок Хмельницького апеляційного суду від 31.08.2023 у справі № 678/578/23 (№ в ЄДРСР 113161578). URL: <https://precedent.ua/113161578>

9. Олена Харитонова, Іван Тітко. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats

10. Крикливець Д.Є. Окремі проблеми механізму застосування обмежувальних заходів. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2020. № 2. С. 80–86.

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ЗАСТОСУНКІВ ПІД ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ

Пивоваров В. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Ворожбіт-Горбатюк В. В.

*доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права,
здобувач третього освітньо-наукового рівня вищої освіти,
ОНП «081 – Право/Law»
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Яковець І. С.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Як відомо, 23 серпня 2023 року Президентом України підписано Закон № 9185 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» [1]. Прийняття Закону актуалізує розроблення змістових, організаційно-методичних, інших аспектів пробаційних програм. Зазначимо тут, що як вид покарання за злочин, пробаційний нагляд має виразний соціально-виховний аспект, передбачає збереження права засудженої особи зберегти соціальні зв'язки, реалізує принципи гуманності, актуалізує активацію розвитку суспільних відносин через активну залученість засуджених осіб до процесів соціально-виховної роботи.

Пробаційний нагляд має задовольнити право людини на соціальну реінтеграцію. У контексті заявленої теми опанування досвідом синхронних, асинхронних комунікацій суб'єктів пробації із викорис-

танням поширених цифрових сервісів і застосунків, формування учасників реалізації пробаційних програм цифрової та комунікативної компетентностей.

Як відомо, соціальний фактор (середовище, організований процес виховання, найближче соціальне оточення) має вирішальне значення у формуванні і розвитку особистості, значущий під час формування сприятливого реабілітуючого середовища, системних спонук для суб'єкта пробації виправитися і повернутися до нормального життя, утвердитися в доцільності законслухняної поведінки. У матеріалах робочої групи «Юстиція» «Проект Плану відновлення України» наголошено, що «відбуття покарання має формувати в особи готовність жити у суспільстві не вчиняючи нових злочинів» [2, с. 126]. Для досягнення такої гуманістичної мети передбачено, що «Соціально-виховна та психологічна робота із засудженими і особами, взятими під варту, вимагає розширення переліку інструментарію, удосконалення освітніх послуг, корисної зайнятості засуджених, ефективного використання вільного часу засуджених» [2, с. 126].

Сьогодні важко переоцінити роль цифрових сервісів і застосунків в житті кожного громадянина України. Цифровізація розкриває нові можливості в реалізації пробаційних програм, потенційно містить ресурси для формування соціально значимих навичок у суб'єктів пробації. Для реалізації пробаційних програм в реаліях гібридної інформаційної війни, яка супроводжує проваджений воєнний стан в Україні і цивілізаційні конфлікти в усьому світі, формування цифрової грамотності та інформаційно-комунікаційної компетентності безумовно має стати одним із пріоритетних напрямів удосконалення чинних пробаційних програм і таких, що перебувають у стані розроблення.

Зазначимо тут, що користування мережевим простором, організація синхронних і асинхронних взаємодій із суб'єктами пробаційних програм має певні обмеження. На теперішній час чинний Порядок організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет [3].

У цій публікації хочемо привернути увагу до потенціалу інтерактивної дошки Padlet у формуванні позитивного комунікативного досвіду суб'єктів пробації в мережевому просторі із дотриманням застережень і обмежень, визначених Порядком [4]. Цей цифровий сервіс надає можливість створення контрольованого куратором пробаційної програми комунікативного середовища з попередньо визначеними обмеженнями в режимі реального часу. Також Padlet дає можливість змодельовати соціально значуще середовище, зокрема через зручну практику спілкування онлайн на конкретну тему, можливості коментування за прикладом закритої соціальної мережі чи мобільної спільноти, спільного використання розмаїття графічних, текстових і відео

редакторів, елементів штучного інтелекту. Користувачі працюють на інтерактивній дошці (падлеті) за попередньо визначеними куратором (адміністратором конкретної інтерактивної дошки) алгоритмом і фільтрами [4].

На такій інтерактивній дошці можна розміщувати інформаційні повідомлення, нотатки, навчальні і дорадчі матеріали, файли для самостійного опрацювання. Працювати з інтерактивною дошкою можна синхронно, можна організовувати роботу в парі чи групі, надавати коментарі (з використанням ресурсу типових обмежень). Цей цифровий застосунок має потенціал для організації дозвілля чи самоосвіти суб'єктів пробації (опанування досвідом створення презентації, колажів, інтерактивних листівок, коміксів тощо). Детальні інструкції щодо роботи з інтерактивною дошкою можна переглянути у відкритому доступі [5] чи скористатися педагогічним досвідом фахівців з Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди [6;7]. Готовою дошкою можна користуватися надалі, організуючи роботу з іншими суб'єктами, які проходять пробаційну програму, експортувати її в різних форматах, роздруковувати матеріали, які на ній розміщені чи всю інтерактивну дошку у форматі фотографій, створювати для неї QR-коди тощо. Можливості сервісу: безкоштовна версія (три форми), необмежена кількість учасників, автоматичне збереження змін, можливість коментування, модерування встановлення режимів доступу (тільки перегляд, редагування, адміністративний доступ, вибір способу коментування, способу визначення автора коментарів і дописів, можливість архівувати матеріал і самі створені інтерактивні дошки.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що потенціал використання цифрового сервісу Padlet в реалізації українських апробаційних програм широкий. Адже алгоритм роботи, відсутність обов'язкової реєстрації учасників-користувачів, можливість адміністратора інтерактивної дошки повноцінно контролювати комунікацію, опосередковану цим цифровим застосунком, забезпечують потрібну гнучкість, адаптивність і безпеку. Перспективою подальшого розроблення теми використання цифрових застосунків в реалізації апробаційних програм бачимо формування практичних кейсів за напрямками чинних пробаційних програм з використанням ресурсів Padlet.

Література:

1. Проект Закону про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних

покарань в умовах воєнного стану. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41692>

2. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Юстиція». 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf>

3. Про затвердження Порядку організації надання засудженим доступу до глобальної мережі Інтернет : Наказ Мін'юсту 19.10.2017 № 3233/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1280-17#Text>

4. Padlet. URL : <https://padlet.com/>

5. Налаштування дошки Padlet [відео UA]. URL : <https://youtu.be/jrDSHzooCu8>

6. Собченко Т. М. Нові фішки Padlet і канви для організації групової роботи на уроці. Методологія, теорія і практика у 2023–2024 н.р. ІППО. URL: https://studio.youtube.com/live_chat?is_popup=1&v=ny5MuAwDLyI

7. Провайдинг цифрового освітнього середовища. Методичні рекомендації до самостійної роботи здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Укладачі: Доценко С., Ворожбіт-Горбатьок В., Собченко Т., Лебедева В. Харків, 2021. 36 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-45>

ПРОБАЦІЯ ЯК ДІЄВИЙ МЕХАНІЗМ В СИСТЕМІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Сіренко К. Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри підвищення кваліфікації
працівників пробації Інституту професійного розвитку
Академії Державної пенітенціарної служби
м. Чернігів, Україна*

Процеси, які відбуваються в українському суспільстві націлені на трансформацію та впровадження провідних міжнародних стандартів у вітчизняне законодавство. Потужним кроком в цьому напрямі можна вважати прийняття Закону України «Про пробацію» [1], що свідчить про лібералізацію кримінальної політики держави й формування альтернативної системи виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Важливою складовою системи виконання покарань є кваліфіковані підготовлені до реалізації своїх завдань та функцій працівники, які володіють сучасними методиками та ефективними інструментами роботи.

У зв'язку з цим Інститут професійного розвитку впроваджує ефективну, гнучку систему підвищення кваліфікації працівників пробації, забезпечує високий рівень їх професійної компетентності згідно з європейськими стандартами та на підставі затверджених Міністерством юстиції України типових освітніх програм.

Без перебільшення можна сказати, що система пробації зорієнтована на посилення безпеки суспільства шляхом профілактики правопорушень та виправлення засуджених.

Пробація – це шанс на виправлення без ізоляції від суспільства, який сприяє особам, які опинилися в конфлікті із законом, у подоланні шкідливих звичок та зміні свого прокримінального мислення, зберегти роботу та житло, отримати підтримку в бажанні змінитися та можливість довести це оточуючим, зберегти та покращити стосунки у сім'ї та громаді.

В національному законодавстві закріплено три види пробації, зокрема:

1. Досудова пробація;
2. Наглядова пробація;
3. Пенітенціарна пробація.

Кожен вид пробації виконує свою роль та комплекс функцій необхідних у боротьбі із рецидивною злочинністю дорослих та неповнолітніх осіб. При цьому тільки застосування усього комплексу заходів, які здійснюють працівники органів пробації з метою перевиховання особи-злочинця у ракурсі конкретного виду пробації, має результат.

Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях розкривають сутність досудової пробації, яка пов'язана з вивченням правопорушника, який притягується до кримінальної відповідальності, і наданням відповідних рекомендацій суддям щодо міри покарання (так звані досудові доповіді). Вчені застосовують крилатий вислів англійського вченого Вітфільда, який зазначив, що «досудова доповідь – це «вітрина» служби пробації». Саме досудова доповідь є стандартизованим інструментом для збирання інформації про характеристику і середовище, в якому перебуває особа, з метою прийняття судом рішення про міру відповідальності.

Важливим елементом з реалізації механізму наглядової пробації є застосування до суб'єкта пробації пробаційної програми, як системи занять, які проводяться за визначеним графіком і мають на меті корекцію поведінки, яка суперечить прийнятним у суспільстві

(громаді) нормам, а також формування соціально сприятливих змін особистості.

Відповідними наказами Міністерства юстиції України затверджено п'ять пробаційних програм для повнолітніх і неповнолітніх суб'єктів пробації:

1. «Зміна прокримінального мислення»;
2. «Попередження вживання психоактивних речовин»;
3. «Подолання агресивної поведінки»;
4. «Формування життєвих навичок»;
5. «Подолання домашнього насильства».

Реалізація пробаційної програми передбачає: складання графіка реалізації пробаційної програми; виконання заходів, передбачених пробаційною програмою; оцінку результатів проходження пробаційної програми; підготовку висновку про виконання заходів, передбачених пробаційною програмою.

Першим етапом роботи з неповнолітнім суб'єктом пробації є проведення інтерв'ювання, під час якого відбувається збирання відомостей, які в подальшому будуть мати значення для проведення оцінки ризиків.

Оцінка ризиків допомагає встановити причини й умови, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виявити захисні фактори суб'єкта пробації та вирішити питання про те, чи слід уживати будь-яких заходів для попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

Соціально-виховна робота за своєю суттю є комплексною системою соціально-психологічних і психолого-педагогічних заходів спільної взаємодії персоналу уповноважених органів з питань пробації (далі – УОПП) з неповнолітніми засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, з метою їх виправлення, ресоціалізації та формування соціально позитивних якостей особистості [2].

Хочеться зазначити, що соціально-виховна робота з особами в ХІХ століття, у тому числі з тими, хто порушував встановлені державою закони, здійснювалася насамперед церквою та громадськими організаціями, а з ХХ століття стала частиною пенітенціарної політики держав. Зокрема, в Україні цьому сприяло прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України 2004 р., де соціально-виховна робота є окремим розділом, та Закону України «Про пробацію» 2015 р., згідно з яким визначено соціально-виховну роботу з суб'єктами пробації, яка полягає в цілеспрямованій діяльності персоналу УОПП для досягнення мети виправлення засуджених.

Соціально-виховна робота з неповнолітніми суб'єктами пробації проводиться з урахуванням вікових та психологічних особливостей.

Заходи соціально-виховної роботи включаються до індивідуального плану роботи із засудженим. У плані індивідуальної роботи працівник УОПП наводить опис заходів, що визначаються шляхом установлення завдань у категоріях, які мають найвищий рівень ризику та визначаються заходи їх досягнення (що саме має зробити неповнолітній суб'єкт пробації для досягнення поставленої мети), інтенсивність застосування яких залежить від визначеного рівня ризику [3].

Основною особливістю під час проведення соціально-виховної роботи з неповнолітніми суб'єктами пробації є залученням на всіх етапах роботи з ними батьків, законних представників, психологів, соціальних фахівців, тощо.

Швейцарські експерти стверджують, що за три місяці перебування у місцях ізоляції від суспільства особа у більшості випадків повністю втрачає своє майбутнє. При цьому у неповнолітніх цей період є набагато коротчим. Вже з моменту потрапляння у місця позбавлення волі підліток приймає усі правила кримінального мікросередовища виховної колонії. Одні з яких через слабкість і страх перед сильнішими, інші через бажання наслідувати своїх одноліток.

При таких умовах для більшості неповнолітніх виховна колонія стає не місцем виправлення, а школою нових злочинів. Таким чином, дотримуючись правил поведінки злочинної субкультури після виходу з виховної колонії необхідно заново вчитися правил моральної та законної суспільної поведінки. Тому на думку науковців, пенітенціарна пробація повинна реалізовуватися протягом усього терміну відбування покарання.

Із засудженими соціально-виховна робота проводиться за індивідуальним планом роботи з урахуванням оцінки ризиків та передбачає диференційований підхід під час надання консультативної, психологічної та інших видів допомоги, сприяння працевлаштуванню, залучення до навчання, участь у виховних заходах та соціально корисній діяльності, проведення індивідуально-профілактичної роботи.

Впровадження різних методів соціально-виховної роботи з суб'єктами пробації, розроблення нових та удосконалення існуючих інструментів є одним із пріоритетних завдань Центру пробації [3].

Література:

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 12.10.2023).
2. Про затвердження Змін до Порядку здійснення нагляду та проведення соціально-виховної роботи із засудженими до покарань,

не пов'язаних з позбавленням волі: Наказ Міністерства юстиції України від 24.07.2023 № 2654/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1248-23#Text> (дата звернення: 12.10.2023).

3. Multitool PRO. Інструменти та методики соціально-виховної роботи у пробації : методичний посібник / під загальною редакцією Олени Висоцької, заступника Міністра юстиції України; Олега Янчука, директора Державної установи «Центр пробації». URL: <https://drive.google.com/file/d/1CwUuh1K1chyPuf0pW7Ef8kxcZSS8T923/view> (дата звернення: 12.10.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-46>

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД ЯК НОВИЙ ВИД ПОКАРАННЯ І ВПЛИВ ЙОГО НА РЕЦИДИВНУ ПРОТИПРАВНІСТЬ

Телефанко Б. М.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри права Львівського національного університету
ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького
м. Львів, Україна*

Загальновідомо, що нині кримінально-правова боротьба із злочинністю (зокрема реалізація системи кримінальних покарань) переживає глибоку кризу. Однак за всіх недоліків органів та установ виконання покарань система кримінальних покарань залишається практично єдиним реальним і найбільш традиційним важелем стримування злочинності. Зазначене дає підстави стверджувати, що на цей час владу необхідно забезпечити ефективною стратегією протидії злочинності, яка дала б можливість з максимальною результативністю розподілити й використати всі ресурси суспільства і держави задля зменшення кількості злочинів, у тому числі шляхом застосування всіх видів покарань, надаючи перевагу альтернативним [1, с. 45–47].

7 серпня 2015 набув чинності Закон України «Про пробацію» від 5 лютого 2015 року № 160-VIII. Цей Закон визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб'єктів пробації. Правову основу діяльності органу пробації становлять Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, Кримінально-виконавчий кодекс України,

цей Закон та інші закони України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Метою пробації є забезпечення безпеки суспільства шляхом виправлення засуджених, запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинувачених, з метою прийняття судом рішення про міру їхньої відповідальності.

23 серпня 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон № 3342–ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». Запропоновано новий «сучасний» вид покарання без ізоляції від суспільства з покладанням низки обов'язків – пробаційний нагляд. Він набуде чинності через пів року після опублікування. Пробаційний нагляд виступатиме основним видом покарання, яке полягатиме в обмеженні прав і свобод засудженого, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства з покладанням обов'язків на засудженого. Такий тип покарання першими стали застосовувати в 1840 році у США, Великобританії, Нідерландах.

Автор погоджується із заступницею міністра юстиції Оленою Висоцькою, що «пробаційний нагляд – це вид покарання, за якого засуджений уникає позбавлення волі, та натомість проходить виховні чи реабілітаційні заходи відповідно до строку покарання. Органи пробації надають консультації та стежать за виконанням вироку. Впровадження покарання у вигляді пробаційного нагляду сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства. Також воно дасть змогу виконати рекомендації ЄСПЛ про необхідність оптимізації пенітенціарної системи і зменшення кількості засуджених». Важливо зауважити, що пробаційний нагляд може бути призначений лише за кримінальні проступки або злочини невеликої тяжкості.

У сучасних умовах питання застосування певних видів покарань є одними з найактуальніших у протидії злочинності. Однак практика призначення покарань показує, що при винесенні вироку суди внутрішньо орієнтовані на застосування покарання у виді позбавлення волі на певний строк і збільшення строків покарання за вчинення окремих злочинів, мало зважаючи на тяжкість останніх. Виконання цих покарань є недостатньо ефективним, про що свідчить високий рівень рецидивної злочинності.

Покарання у виді арешту із моменту започаткування в законодавстві суттєво змінилося й фактично втратило своє соціальне й правове призначення. Окрім того, фінансування закладів ізолювання

від суспільства осіб, які скоїли злочини, дає велике навантаження на державний бюджет. Тому система кримінальних покарань потребує змін і впровадження нових видів покарання. Відповідно, мета Закону – впровадження покарання у виді пробаційного нагляду, що сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства.

Застосування покарання у виді пробаційного нагляду є прогресивною новелою та кроком до гуманізації покарань за нетяжкі кримінальні правопорушення. Таким чином, за умови створення дієвого механізму контролю органами пробації за поведінкою засуджених, пробаційний нагляд може бути дієвим покаранням, застосування якого зменшить навантаження на установи виконання покарань, а відповідно призведе до зменшення видатків на утримання осіб при відбуванні таких покарань як арешт, обмеження волі та позбавлення волі [2].

Закон передбачає розширення можливостей застосування альтернатив позбавленню (обмеженню) волі за кримінальні проступки, наприклад, пробаційний нагляд замість арешту. Варто зауважити, що пробаційний нагляд може бути призначений судом на строк від одного до п'яти років. Запроваджується обов'язок носити електронний засіб контролю. Усе це дозволить зменшити кількість засуджених у виправних центрах. Таке рішення дозволить розвантажити арештні доми й оптимізувати слідчі ізолятори, збільшити місця шляхом ліквідації арештних доміїв, зокрема, для тримання військовополонених у відповідних дільницях. Впровадження такого виду покарання – це певна вимога часу, адже ми прагнемо йти в ногу з прогресивними країнами [3].

Необхідно також сказати, що для того щоб ефективно запрацював цей Закон, необхідно збільшити чисельність штату служби пробації кваліфікованими працівниками, адже вони й до цього виконували багато покарань, альтернативних позбавленню волі. Крім цього, на думку автора завдяки новому покаранню у виді пробаційного нагляду в Україні буде більше осіб засуджених до покарань не пов'язаних з позбавленням волі. До тепер теж так вважалося, але це було завдяки звільненню від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), хоча це не є покаранням, бо у ст. 51 КК України такого покарання не передбачено.

Таким чином, доцільність його застосування нового покарання у виді пробаційного нагляду буде мати багато переваг, основною з яких є залишення засудженого у суспільстві і можливість виправлення без застосування більш суворих мір покарання. Ефективність виконання цього покарання буде залежити від засудженого та уповноваженого органу служби пробації. При чіткому виконанні даного покарання відбудеться зниження рівня рецидиву кримінальних

правопорушень, а також розвантаження роботи судів. Вплив покарання у виді пробаційного нагляду на кримінальну протиправність і рецидивну зокрема, буде потребувати ще додаткових досліджень.

Література:

1. Кирилюк А. В. Пенітенціарна кримінологія та спеціально-попереджувальна діяльність : Загальна частина : навч. посіб. К. : Правник : НАВСУ, 1997. 127 с.
2. Олександр Шевцов, адвокат з кримінальної практики ЮК «Ріако та партнери». URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/222662_probatsyniy-naglyad-za-krimnaln-pravoporushennya-shcho-peredbachenovim-zakonom (дата звернення: 17.10 2023).
3. Анастасія Доброчинська, старший партнер ЮК PRAVO GARANT. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/probatsyniy-naglyad-yak-noviy-vid-pokarannya.html>. (дата звернення: 17.10 2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-47>

ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРОБАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Ткаченко П. І.

*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України, член Асоціації правників України,
член комітету з кримінального та кримінально-процесуального права,
член комітету з військового права, військової юстиції та захисту прав
ветеранів Асоціації правників України
м. Дніпро, Україна*

Пенітенціарна пробація, яка є однією з альтернативних форм покарання та реінтеграції осіб, вчинивших злочин, є актуальним інструментом в сучасному правосудді. Цей метод спрямований на запобігання рецидивної злочинності та ефективну реабілітацію осіб, які порушили закон. Важливість пенітенціарної пробації полягає в її здатності надати можливість засудженим повернутися до суспільства, як відповідальними та корисними членами громади, забезпечуючи тим самим безпеку та гармонію у суспільстві. У цьому контексті важливо розглянути принципи та ефективність пенітенціарної пробації, як ключового інструменту в запобіганні рецидивної злочинності та забезпеченні позитивних змін у житті засуджених осіб.

Так, відповідно до таких рекомендацій в національне законодавство на підставі Закону України «Про пробацію» прийнятого 5 лютого 2015 року, було запроваджено пенітенціарну пробацію. Основною метою якої є підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання [1].

На думку Ющик О. І. «пенітенціарна пробація, яка покладена на орган пробації та пенітенціарні установи, повинна забезпечувати надання засудженому низку соціальних послуг для підготовки до звільнення з місця позбавлення волі з метою його подальшої ресоціалізації та адаптації в суспільстві. Підкресливши, що працівники уповноважених органів з питань пробації здійснюють не лише нагляд за особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням або обмеженням волі, а й працюють також в установах закритого типу для участі в підготовці засуджених до звільнення (за ініціативи адміністрації установи виконання покарань, слідчого ізолятора), координуючи ці заходи з підрозділами пробації за місцем проживання засудженого після звільнення або місцем розташування установ соціальної адаптації для звільнених та залучаються в роботу щодо здійснення моніторингу проблемних питань засуджених, які готуються до звільнення, та їхніх можливих потреб після звільнення» [2, с. 327].

Варто зазначити, що перебування особи, окремо взятого індивідуума, в місцях ізоляції від соціуму, а саме установах виконання покарань є максимально кризовою ситуацією та водночас екстремальною з психологічної та соціальної точки зору. Найбільш негативні наслідки поряд із криміналізацією особистості – втрата соціально корисних зв'язків, що негативно впливає на поведінку особи, породжує апатію у подоланні асоціальних навичок, сприяє деградації особистості. Найбільш нагальною проблемам нейтралізації негативного впливу умов відбування покарання на особистість постає в період підготовки засудженого до звільнення. Деякі дослідження показали, що за три місяці перебування у місцях ізоляції від суспільства особа у більшості випадків повністю втрачає своє майбутнє. Варто зауважити, що у неповнолітніх осіб цей період є набагато коротшим, що спричиняється прийняттям останніми правил кримінального мікросередовища виховної колонії.

Сучасне суспільство стоїть перед викликом забезпечення ефективного функціонування правопорядку та зниження рівня злочинності. Одним з ключових аспектів в цьому контексті є пошук та впровадження ефективних методів реабілітації осіб, які порушили закон, з метою запобігання повторним злочинам. Серед таких методів важливе місце належить пенітенціарній пробації, як альтернативній формі

покарання та реінтеграції. Серед теоретичних аспектів пенітенціарної пробації можливо виділити наступне, а саме пенітенціарна пробація є концепцією, яка базується на ідеї соціального супроводу засуджених осіб, спрямованого на їхню реабілітацію та успішне повернення до суспільства. Основною метою цього інструменту є зменшення рецидиву злочинності через вплив на соціальні та психологічні чинники, які сприяють вчиненню злочинів.

Водночас ключовими категоріями та їх складовими в системі пенітенціарної пробації є:

1) Соціальна реінтеграція. Пенітенціарна пробація сприяє соціальній адаптації засуджених через підтримку в знаходженні роботи, навчанні та адаптації до нових умов життя після відбування покарання.

2) Спеціалізований нагляд та підтримка. Уповноважені співробітники органу пробації здійснюють систематичний моніторинг та підтримку засуджених, надаючи їм необхідну допомогу та консультації.

3) Індивідуальний підхід. Пробаційні програми розробляються з урахуванням особистісних специфік кожного засудженого, сприяючи його позитивній соціалізації.

Ефективність пенітенціарної пробації в запобіганні рецидивній злочинності полягають в наступному, а саме наукові дослідження та практичний досвід свідчать про успішність пенітенціарної пробації у запобіганні рецидиву злочинності. Цей підхід сприяє зниженню кримінальної активності серед засуджених та сприяє їхній успішній реінтеграції у суспільство.

Отже, зважаючи на вищевикладене можливо зазначити, що пенітенціарна пробація є ефективним інструментом в запобіганні рецидивній злочинності та реабілітації засуджених. Її впровадження та оптимізація в сучасну кримінально-правову та кримінально-виконавчу систему сприяють створенню більш безпечного та гармонійного суспільства.

Література:

1. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 року № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 05.10.2023 року).

2. Ющик О. І. «Пенітенціарна пробація як механізм попередження вчинення повторних кримінальних правопорушень». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* № 65 (2021). С. 326–330.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРОБАЦІЇ ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Христич І. О.

*кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Як загальновідомо злочинність притаманна усім країнам світу, але головне, що відрізняє країни світу, то обсяг злочинності. Тривалий час наша країна відносилась і відноситься до держав з високим рівнем злочинності. Так на початок 2023 р. Україна посіла в рейтингу країн світу 57-е місце із 136 країн з показником 47,42 злочини на 100 тисяч жителів. Примітно, що на сходинку вище від України розташувалися США (47,81). [1]. На жаль, під час активних бойових дій, які проводить агресор на території України, злочинність має тенденцію до зростання.

Доведено, що злочинність не зникала, не зникає й не зникне як явище, що цілком зрозуміло, як і поява її нових форм. Це свідчить про те, що жоден з методів її запобігання не є єдиним і абсолютно дієвим. Правові заборони, впровадження жорстоких санкцій або гуманних заходів політичного, економічного, ідеологічного (іноді навіть релігійного) характеру, інші запобіжні заходи та цікаві ідеї мінімізації злочинності висловлюються вченими, політиками та громадськими діячами всього світу. Але той факт, що необхідно вести боротьбу зі злочинністю, є беззаперечним [2, с. 18].

Першочерговим завданням сучасної соціальної держави є піклування про її громадян. Тому у разі виникнення загрози для суспільства її головне завдання – забезпечити стан безпеки у ньому: охорону здоров'я, правопорядок, інформаційну безпеку і т.п. Тому одним із головних напрямків є запобігання злочинності, на що і було направлена зміна у законодавстві щодо відбування покарання особами, що вчинили кримінальні правопорушення.

5 лютого 2015 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про пробацію». Згідно вказаного Закону, починаючи

з 27 серпня 2015 р. в Україні діє національна система пробації [3]. У Законі України «Про пробацію» визначено, що пробацією є система наглядових та соціально виховних заходів, які застосовують за рішенням суду та на підставі закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Пробацію можуть застосовувати виключно за рішенням суду [3].

Сьогодні пробація є невід'ємним елементом системи кримінальної юстиції багатьох країн та результатом демократичного розвитку суспільства, який доведено майже двохсотрічною історією розвитку пробації. Прийняття Закону України «Про пробацію» стало реальним кроком у сфері наближення юстиції України до міжнародних стандартів і впровадження у державі принципово нової системи заходів кримінально-правового характеру, притаманної демократичному суспільству. Закон України «Про пробацію» розроблявся з урахуванням світових стандартів розвитку альтернатив позбавленню волі, а також європейських стандартів пробації, закріплених у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № СМ/(2010)1 про Правила Ради Європи з пробації. Виходячи зі змісту завдань пробації, визначених Законом України «Про пробацію», на орган пробації покладаються принципово нові завдання, пов'язані з: підготовкою досудових доповідей щодо обвинувачених; проведенням соціально-виховної роботи із засудженими; реалізацією пробаційних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; здійсненням заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення. Реалізація майже кожної з перелічених новацій базується на аналізі та вмінні персоналу пробації робити висновки та розробляти ефективні заходи впливу на поведінку засудженого, спілкуватися з ним та мотивувати до змін, що передбачає знання не лише в області юриспруденції, але й у психології, соціальній роботі, педагогіці. Не виникає жодних дискусій з приводу того, що без розроблення національних інструментів пробації, підвищенні її ефективності та відповідної професійної підготовки персоналу, який займається пробацією, система пробації залишиться недієздатною. І в цьому випадку вона не зможе реально впливати на стан запобігання злочинності в Україні.

Створення системи пробації в Україні відбувалося з урахуванням вивчення позитивного досвіду пробації зарубіжних країн, а також із визначенням переліку функцій, які реально можуть здійснюватися службою пробації з урахуванням реалій соціально-економічних умов, які функціонували в Україні на час її створення. На жаль на сучасному

етапі ці умови не покращилися. Але внаслідок запровадження пробації в Україні одночасно було отримано новостворений соціальний інститут, який одночасно працює разом з кримінально-виконавчою системою, і багатофункціональну систему, яка реалізує як процес виконання кримінального покарання; так і процес виправлення та розвитку особистості засудженого; так і форму соціально-правового контролю та засіб попередження правопорушень під час відбування покарання і рецидиву злочинів після звільнення, а також ресоціалізації засуджених.

У національному законодавстві закріплено три види пробації: 1) досудова, 2) наглядова, 3) пенітенціарна. Суть пробації полягає у встановленні нагляду за засудженим з покладенням на нього певних зобов'язань й обмежень, без ізоляції його від суспільства (відвідувати центри пробації, періодично зустрічатися з наглядовим офіцером, брати участь у певних різновидах діяльності, дотримуватися законслухняної поведінки тощо). Цю функцію виконує служба пробації, головна мета діяльності якої полягає в захисті суспільства, попередженні повторних злочинів, сприянні реінтеграції правопорушника в суспільство. Кожен вид пробації виконує відповідне значення у справі протидії злочинності і підвищенні благополуччя населення.

Благополуччя людини в першу чергу пов'язане підвищенням сприятливих умов життєдіяльності людини. Вони (сприятливі умови) характеризуються: станом середовища, в якому проживає людина; відсутністю чи мінімізацією шкідливих чинників, що впливають на умови життя та здоров'я особи; стабільністю наявних умов проживання та захищеність від посягання на існуюче благополуччя; системна профілактика щодо підтримання якісної роботи життєво важливих функцій організму; можливість поновлення порушених функцій організмів людини [4, с. 95]. Зрозуміло, що ефективне застосування інституту пробації дасть змогу не тільки знизити рівень злочинності, але й підвищити рівень благополуччя населення України, що дуже важливе на сучасному етапі в нашій країні.

Усе це свідчить про те, що пенітенціарна пробація є своєрідними проявом гуманності та людяного ставлення до засудженого, оскільки завдяки їй збільшується шанс успішного виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, дозволяє зберегти важливі та необхідні соціальні зв'язки цій особі, створити чи зберегти родину, отримати роботу після відбуття покарання та дозволяє уникнути шансу знову опинитися в місцях позбавлення волі внаслідок безвихідної ситуації та неможливістю власноруч вирішити усі свої проблеми після звільнення з місць позбавлення волі.

Міжнародний досвід свідчить, що розвиток системи пробації – складний та і не досить швидкий процес. Але необхідно при цьому розуміти, що головне в цьому процесі не кара особи, що вчинила кримінальне правопорушення, а реінтеграція засудженої особи у суспільство. Інакше кажучи пробація, в першу чергу направлена на запобігання злочинності і відповідно зменшення рівня злочинності в країні.

Повністю підтримуємо висновок, що необхідним є поступове нарощування розумної альтернативи установам виконання покарань у вигляді позбавлення волі, а саме зміцнення органів пробації [4, с. 15], як одного з найбільш ефективніших заходів щодо запобігання злочинності в Україні.

Література:

1. Названо країни світу з найвищим рівнем злочинності: на якому місці Україна. URL: <https://www.unian.ua/tourism/news/krajini-svitu-z-nayvishchim-rivnem-zlochinnosti-u-2023-roci-na-yakomu-misci-ukrajina-12107013.html>.
2. Денисова Т. Правовий нігілізм і його вплив на злочинність в Україні *Новітні кримінально-правові дослідження – 2020* : Альманах наукових праць за ред. професора О.В. Козаченка, О.М. Мусиченко. Миколаїв : Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія», 2020. 248 с.
3. Про пробацію : Закон України від 05 лют. 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>
4. Яковець І.С. До питання визначення поняття «епідемічна безпека» *Правові питання епідемічної безпеки під час воєнного стану* : матеріали Міжнар. круглого столу. (16 черв. 2022 р.) електрон. наук. вид. / [уклад.: Т. О. Михайліченко, П. П. Ногоа] ; НАПрН України ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України ; НДІ інтелект. власності НАПрН України [та ін.]. Харків : Право, 2022. 158 с.
5. Денисова Т.А. Пошук відповідей на амбітні програми реформування кримінально-виконавчої системи України: від законодавства до кадрового забезпечення. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 8–19.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ ТА ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ В УКРАЇНІ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-49>

ВИПРАВЛЕННЯ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЖІНОК, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ, ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ Т. А. ДЕНИСОВОЇ

Александренко О. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії
з проблем криміналістичного забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Женунтій В. І.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Виправлення та ресоціалізація засуджених осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, є однією з найскладніших та найтрудомісткіших складових у діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинності. Труднощі її здійснення насамперед викликані соціальною занедбаністю засуджених осіб, яка багаторазово помножена на чисельність контингенту, який одночасно відбуває покарання у конкретній виправній установі. Разом з тим, співробітники таких установ покликані у вельми специфічних умовах та у визначені вироком суду строки законодавчо врегульованими прийомами і методами виконати соціально-архіважливе і значуще завдання – допомогти громадянину, який оступився, усвідомити свою провину, щиро покаятися в скоєному та після звільнення зайняти гідне місце в суспільстві.

Успішній роботі із зазначеним контингентом Т. А. Денисова віддала понад півтора десятки років своєї служби в системі МВС

Української РСР та України, послідовно обіймаючи посади начальника загону, заступника начальника установи із соціально-виховної роботи та виконуючої обов'язки начальника установи, в якій відбували покарання неодноразово засуджені жінки. а також жінки, які Були визнані вироками судів особливо небезпечними рецидивістками. Разом з тим, незалежно від посади, Т. А. Денисова вважала своїм обов'язком не лише сумлінно й старанно виконувати свої службові обов'язки, співчутливо ставитися до долі своїх недолугих вихованок, але також у тому, щоб накопичений нею досвід став доступним співробітникам інших подібних установ. На сторінках друкованих видань вона ділилася зі співробітниками-початківцями секретами досягнутих успіхів у справі виправлення та ресоціалізації засуджених жінок, а з рівними їй за досвідом роботи та більш досвідченими співробітниками – своїми сумнівами щодо необхідності, можливостей та шляхів удосконалення процесу виправлення та ресоціалізації спецконтингенту.

Згодом вказана проблема, яка дуже хвилювала Т. А. Денисову, стала одним з основних напрямів її наукових досліджень, результати яких, а також обґрунтовані наукові пропозиції щодо шляхів вирішення самої проблеми, знайшли відображення у багатьох публікаціях авторки, у тому числі в успішно захищеній у жовтні 1996 року дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Особливості карально-виховного впливу на неодноразово засуджених до позбавлення волі жінок, які відбувають покарання у виправно-трудовах установах», а також підготовленої у спів-авторстві з В. А. Бадирою та опублікованої у 2009 році монографією «Правові засади виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі» [1].

У процесі захисту кандидатської дисертації Т. А. Денисова настільки обґрунтовано, переконливо і з такою наполегливістю відстоювала перед членами спеціалізованої вченої ради нехай не до кінця і не всім цим контингентом жінок усвідомлене ними право на належну до них з боку держави увагу, ставлення та вплив, обґрунтованість пропонованих нею заходів щодо підвищення ефективності карально-виховного впливу на засуджених жінок, що рішення членів спецради щодо присудження здобувачці наукового ступеня було одностайним. Нам видається важливим докладніше зупинитися на згаданій вище монографії, оскільки подібних за охопленням та глибиною розгляду питань наукових праць наразі, як й раніше, не вистачає, незважаючи на достатній час з моменту її видання (2009), а також соціально-економічні та інші зміни, що відбулися у суспільному житті України [2].

З властивою їй науковою глибиною, системністю та ґрунтовністю Т. А. Денисова зі співавтором не лише теоретично досліджувала найважливіші питання процесу виправлення та ресоціалізації засуджених жінок. В свою роботу вона вклала багатий практичний досвід роботи у пенітенціарній системі України, який став основою для конструктивних і конкретних пропозицій щодо процесу виправлення та ресоціалізації зазначеного контингенту, чому не було прикладів в літературі. У роботі співавтори докладно розглянули питання, пов'язані: з різним розумінням виправлення засуджених; особливостями гендерного підходу до цього; засобами виправлення засуджених жінок на різних стадіях кримінально-виконавчих відносин (в умовах ізоляції у зазначених установах та у постпенальній стадії, у тому числі – у перехідний період між ними); нейтралізацією ефекту самовиправдання після звільнення з місць позбавлення волі. Крім вказаних основних проблем у зазначеній діяльності та шляхів їх вирішення, в монографії наведено також конкретні засоби, способи і прийоми цього. Детальний їх опис, обґрунтування ефективності/неефективності їх застосування, наведені статистичні дані, навіть стиль викладу матеріалу свідчать про величезний практичний досвід Т. А. Денисової та її колеги, про вистраждані ними прийоми роботи та спілкування з підвідомчим контингентом. У монографії багато інших важливих та цікавих матеріалів, оцінити які нам не дозволяє обмежений обсяг тез.

Необхідність ефективного вирішення зазначеної проблеми визначається тим, що перебування в одному місці (тут – у кримінально-виконавчих установах) та ізоляція на багато років в обмеженому просторі, у відриві від суспільства через вироки суду чинить негативний та небезпечний вплив на людину, особливо на жінку. Крім вирішення насамперед життєво важливих проблем виживання у такому складному негативному оточенні, зі своїми традиціями, що чинить сильний вплив на психіку, а також може призвести до проблем з фізичним здоров'ям, людині доводиться замислюватися над вирішенням інших, не менш важливих питань, пов'язаних із перебуванням у кримінально-виправній установі, дотриманням режиму, встановлених правил тощо. Під час відбування покарання людина змушена переглянути своє життя, усвідомити та оцінити своє минуле, схвалити чи розкаятися у ньому, адаптуватися до нових життєвих умов і побудувати плани на майбутнє, виходячи зі своїх можливостей. У багато разів сильніше все зазначене впливає на жінок, ускладнюючи й без того непросте завдання їх виправлення та ресоціалізації.

Соціальна значимість діяльності з виправлення та ресоціалізації осіб, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, полягає у тому, що зусиллями співробітників кримінально-виконавчих установ

багато хто із засуджених повертається до нормального життя: родини, роботи, навчання, виховання дітей. Особливо важливою ця робота представляється щодо жінок внаслідок їх соціальної ролі та відповідальності/значимості у суспільстві. Особливий статус жінки в суспільстві, як матері, виховательки підростаючого покоління, трудящій висуває підвищені вимоги до її моральності, поведінки та соціальної відповідальності [2, с. 5]. Один із важливих висновків авторів монографії: звільнення жінок, після закінчення терміну кримінального покарання, є підсумком всієї роботи установи виконання покарань щодо виправлення засуджених. Питання соціальної адаптації звільнених жінок дедалі гостріше постає перед нашим суспільством, перетворюється на складну соціальну проблему, яка досі не вирішена **комплексно на державному рівні** (виділено нами – О. А., В. Ж.) [2, с. 102–103].

Ця проблема ще вирішена і залишається актуальною нині, коли ситуація ще більше ускладнюється сучасними реаліями, передусім, соціальними та економічними, на які значний вплив чинить необхідність протистояння широкомасштабній агресії РФ проти України. На нашу думку, вона не втратить актуальності також у післявоєнний час, коли прогнозовано ще більше ускладниться проблема із забезпечення головних (за результатами проведеного дослідження) потребами засуджених: працевлаштування та житло [4, с. 108].

Література:

1. Шулежко Т. А. Особливості карально-виховного впливу на неодноразово засуджених до позбавлення волі жінок, які відбувають покарання у виправно-трудовах установах : дис...канд. юрид. наук : 12.00.08 / Українська академія внутрішніх справ. К., 1996. 197 с.
2. Бадира В. А., Денисова Т. А. Правові основи виправлення та ресоціалізації жінок, засуджених до позбавлення волі : монографія / В. А. Бадира, Т. А. Денисова. Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2009. 168 с.
3. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський часопис*. 2023. № 1. С. 213–216.
4. Чаплик М. М. Проблеми та перспективи ресоціалізації засуджених (за результатами соціологічних замірів в установах виконання покарань Миколаївської області). *Габітус*. 2019. № 10. С. 105–109.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ САМОВІЛЬНОМУ ЗАЛИШЕННЮ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Висоцький С. О.

*здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Зміни в зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України, пов'язані із стримуванням і відсічю збройної агресії РФ, активною фазою бойових дій та умовами воєнного стану, зумовили необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки й оборони України, складовою якою є питання зміцнення законності, правопорядку та запобігання військовій злочинності.

Оцінюючи наявну військово-політичну ситуацію в Україні в контексті нашого дослідження, важливо звернутися, в першу чергу, до зарубіжного досвіду запобігання вчиненню самовільного залишення військової частини або місця служби провідних країн світу, які безпосередньо брали участь у бойових діях та вирішенні військових конфліктів, зокрема США та країн-учасниць НАТО.

Свого часу американські засоби масової інформації повідомляли, що за час війни у В'єтнамі із збройних сил США самовільного залишили військову частину або місце служби, дезертували та були усунуті від служби понад 423 тис. осіб [1].

За офіційними та уточненими даними Пентагону, з моменту початку війни в Іраку в березні 2003 року із збройних сил США самовільного залишили військову частину або місце служби чи дезертували щонайменше 8 тис. осіб. При цьому зазначається, що із Сухопутних військ втекли 4387 солдатів, з військово-морських сил – 3454 матроси, з військово-повітряних сил – 82 військовослужбовці. У морській піхоті не ведеться подібна щорічна статистика, але на кінець 2005 фінансового року налічувалося 1455 військовослужбовців, які вирішили таким чином розірвати свій контракт. У 2005 році особи що самовільно залишили військову частину або місце служби становили 0,24% від 1,4 млн військовослужбовців, які одягли форму добровільно, підписавши контракт терміном від двох до шести років [2].

Основною причиною вчинення самовільного залишення військової частини або місця служби, за словами зарубіжних учених, є морально-психологічні проблеми військовослужбовців.

Системи морально-психологічного забезпечення в зарубіжних країнах і українській армії мають багато спільного, але є й відмінності. В провідних арміях світу в її основу покладено «американську модель». Тому в контексті нашого дослідження вкрай доцільно проаналізувати систему морально-психологічного забезпечення у збройних силах США [3, с. 189].

У міністерстві оборони США морально-психологічну підготовку та вольові якості особового складу розглядають як основу сучасних і майбутніх військових операцій. Однією з причин негативних тенденцій є масштабне і довгострокове задіяння ЗС США в різних конфліктах і місіях із високим рівнем ризику для життя, відрадження в «гарячі точки», що стають причиною стресів, депресій та інших нервових розладів.

Негативно впливають на морально-психологічний стан військово-службовців такі фактори, як: підвищений інтерес до матеріального стимулювання, зневага до ворога, переоцінка своїх сил, залежність від комфорту, втрата ініціативи в ході бою, наявність расових упереджень, прояв крайніх форм індивідуалізму, кар'єризм, відчуженість, напруженість у взаєминах, зловживання алкоголем і наркотиками. Фізичні та психологічні навантаження, що переносяться особовим складом вже з початку військових операцій, позначилися на психічному стані багатьох військовослужбовців [4, с. 58–59].

Як свідчить зарубіжна практика, на морально-психологічний стан більшості військовослужбовців позитивно впливають такі чинники, як: високий рівень особистої професійної підготовки й постійне прагнення до її вдосконалення; повага до ЗС своєї країни; повага до військових традицій; беззастережна впевненість у якості зброї; висока психологічна боєготовність [2, с. 190]; військове побратимство тощо.

Аналіз системи забезпечення відповідного морально-психологічного стану особового складу ЗС країн-членів НАТО надав змогу виділити основні його характерні особливості, а саме наявність:

- відповідного законодавчого забезпечення;
- високорозвиненого апарату ЗС з розгалуженою та суворо підпорядкованою структурою відповідних органів та служб;
- значного матеріального та фінансового забезпечення органів управління морально-психологічною підготовкою особового складу ЗС;
- висококваліфікованого кадрового персоналу органів управління морально-психологічною підготовкою особового складу ЗС;
- чітко визначених теоретико-методологічних засади морально-психологічної підготовки особового складу ЗС;

– комплексного підходу у вирішенні завдань із забезпечення морально-психологічної підготовки особового складу ЗС.

Вивчення зарубіжного досвіду запобігання самовільному залишенню військової частину або місце служби дозволило виокремити певні позитивні підходи до організації психосоціальної роботи з військовослужбовцями, які беруть участь у бойових діях в умовах воєнного стану в Україні.

Література:

1. Пентагон «вьясняет» причины дезертирства. *Зарубежное военное обозрение*. 1976. № 6. С. 108. URL: http://pentagonus.ru/publ/pentagon_quot_vujasnjaet_quot_prichiny_dezertirstva_1976/91-1-0-2036 (дата обращения: 22.01.2020).

2. О дезертирстве в вооружённых силах США. URL: <http://pentagonus.ru/publ/7-1-0-231> (дата обращения: 22.01.2020).

3. Гозуватенко Г. О. Аналіз чинників, що впливають на морально-психологічне забезпечення військовослужбовців служби за контрактом Збройних сил України у миротворчих операціях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2010. № 670: Держава та армія. С. 188–194.

4. Лукашенко М. Ю. Актуальні напрями психосоціальної роботи з учасниками бойових дій: зарубіжний досвід. *Юридична психологія / редкол. : В. В. Черней (голова) та ін.* 2018. № 2 (23). С. 48–58.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-51>

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВОЇ СОБАКИ У МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЯК ЗАСОБУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Влад В. Ф.

*PhD у галузі 081-Право
м. Київ, Україна*

На сьогоднішній день важливим є становлення на шлях дотримання законності осіб, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі. Для цього Державна кримінально-виконавча служба України здійснює керівництво та управління пенітенціарними установами на території нашої держави з метою виправлення ув'язнених та їх ізоляції від суспільства.

Проте, не всі ув'язнені прагнуть становитися на шлях виправлення та соціальної адаптації, продовжуючи при цьому свою активну злочинну діяльність, погрожуючи при цьому державним інтересам України.

У зв'язку із цим, співробітниками Державної кримінально-виконавчої служби застосовуються спеціальні засоби для боротьби із злочинністю, або запобіганню вчинення кримінальних правопорушень у місцях позбавлення волі. Слід зазначити, що з певних на те причин, такі заходи не завжди виявляються ефективними.

По-перше, це пов'язано із людським фактором. Не всі працівники пенітенціарних установ суворо дотримуються службових інструкцій та приписів Кримінально-виконавчого кодексу України.

По-друге, нікуди не подівся високий рівень корупційної складової у діяльності правоохоронних органів.

По-третє, субкультура в'язниць та ув'язнених, ще задовго до сьогодні, встановила свої «закони», традиції та побут, який забороняє ув'язненим співпрацювати із співробітниками ДКВС України, а це в свою чергу зменшує отримуваний потік інформації про кримінальне становище в середині виправної установи, і як наслідок, персонал в'язниці нездатний вчасно запобігати злочинній діяльності ув'язнених всередині в'язниці. Внаслідок цього відбувається порушення режиму виправної установи, а після потрапляння такої інформації до засобів масової інформації відбувається і підрив авторитету до співробітників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Саме тому, нами пропонується переглянути питання, яке стосується важливості застосування службових собак у місцях позбавлення волі. Службові собаки, можуть стати ідеальним засобом боротьби із кримінальними правопорушеннями у місцях позбавлення волі, через те, що: 1) їх неможливо підкупити або домовитися з ними; 2) вони сумлінно виконуватимуть дії, що пов'язані із патрулювання території пенітенціарної установи; 2) у надзвичайних ситуаціях (наприклад, напад ув'язнених на співробітників виправної установи), можуть бути використані як ефективний спецзасіб для припинення діяльності спрямованої на порушення режиму виправної установи та проведення затримання правопорушників.

Межі застосування службових собак у пенітенціарній діяльності досить великі та різноманітні: 1) службова собака здатна посилити сили конвоювання ув'язнених; 2) може бути задіяна на межах контрольно-пропускного пункту пенітенціарної установи для перевірки осіб, які перетинають межі в'язниці на наявність у них заборонених предметів; 3) можливе її використання під час проведення огляду місця події, території виправної установи (камер ув'язнених чи робочих приміщень);

4) враховуючи слухові, зорові та нюхові здібності собаки, вона чудово виконуватиме караульні функції; 5) особливе місце, службова собака займає під час огляду автотранспорту, що проникає на територію виправної установи стосовно наявних у них схованок для перевезення заборонених предметів, у тому числі і вибухівки, або прихованого вивезення з виправної установи ув'язнених.

Важливість застосування службових собак у діяльності ДКВС України визначена статтею 19 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», у якій зазначається що «особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби під час виконання завдань з виконання кримінальних покарань у межах повноважень мають право в порядку і випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, застосовувати фізичну силу, використовувати службових собак...» [2].

Інструкція з організації службової кінології в Національній гвардії України зазначає, що «вартові собаки використовуються для посилення охорони об'єктів головним чином у нічний час, а за не обхідності – цілодобово» [1]. Тобто, основним та першочерговим завданням службового собаки у діяльності правоохоронних органів України визначається саме як «посилення». Таке посилення, має на меті не тільки збільшення можливостей правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю, підвищення оперативності у діяльності співробітників правоохоронних органів, але й підвищенню рівня безпеки для життя та здоров'я правоохоронців.

У зв'язку із цим, у діяльності ДКВС України, слід виділити два найбільш задіяних типи службових собак. До першого типу належить вартова службова собака, діяльність якої має на меті: охорону периметру виправної установи; чатування найменш захищених або віддалених ділянок виправної установи; охорону окремих будівель і споруд в'язниці. До другого типу службових собак, можна віднести розшукових собак. Їх діяльність полягає у дослідженні промислових зон та житлових приміщень виправної установи на наявність пошкоджень або зберігання заборонених предметів. Окремо, слід зазначити про застосування розшукових собак під час здійснення втечі ув'язненими із місця позбавлення волі, або втечі останніх під час їх конвоювання. У даному випадку, мова йтиме про переслідування правопорушника «по гарячих слідах», коли застосування собаки матиме важливе значення для затримання втікачів.

Окремо хочемо звернути увагу на критику, яка стосується використання службових собак у правоохоронній діяльності. Деякі науковці, дозволяють собі стверджувати, що собака є нерозумною

істотою, яка позбавлена логічного мислення, тому її використання у діяльності правоохоронних органів є недоцільним. Інші наголошують на тому, що використання собаки не впливає позитивно на діяльність правоохоронців, так як вони не дають необхідного результату у діяльності правоохоронців.

Хотілось би наголосити на тому, що такі погляди мають право на існування, але у такому випадку слід звертати увагу на ряд наступних факторів, які слід враховувати при використанні службових собак: 1) час який пройшов з моменту залишення слідів; 2) тип ґрунту, місцевості на якій службова собака мусить брати запах; 3) стан здоров'я собаки на момент виконання нею оперативно-розшукових заходів; 4) погодні умови: сила вітру, температура, опади; 5) пора року під час проведення слідчих (розшукових) дій; 6) професійність та досвід кінолога; 7) застосовується поведку кінологом під час проведення оперативно-розшукових заходів, або переслідування за гарячими слідами.

Отже, важливість службового собаки та кінологічних підрозділів у діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України – важко заперечити. Саме за допомогою службової собаки у співробітників ДКВС України є можливість запобігати спробам підготовки або вчинення кримінального правопорушення у межах виправної установи. У випадках коли злочин був вчинений – службова собака є надійним інструментом для швидкого та оперативного розкриття такого кримінального правопорушення.

Література:

1. Інструкція з організації службової кінології в Національній гвардії України : Наказ МВС України від 05.08.2014 № 772.
2. Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2005. № 30, ст. 409.

ЗЛОЧИННІСТЬ У ПЕНІТЕНЦІАРНІЙ СФЕРІ: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ

Колодчин Д. В.

кандидат юридичних наук,

*докторант кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності*

*Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Розбудова демократичного суспільства і правової держави – процес тривалий і складний. Серед його негативних рис злочинність взагалі, а у пенітенціарній сфері, зокрема, являє значну загрозу національній безпеці країни. Поширення злочинності у пенітенціарній сфері та її масштаби в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України, і в системі уповноважених органів з питань пробації є такою, яка потребує провадження з боку державних інституцій цілого комплексу заходів суспільної протидії та запобігання.

Реальність кримінальних загроз злочинності в пенітенціарній сфері обумовлена тим, що в системі злочинності, котра існує в місцях несвободи і в системі уповноважених органів з питань пробації, вирізняється якісними змінами, які пов'язані зі зростанням найбільш небезпечних посягань, організованих форм протиправної поведінки, кримінального професіоналізму, організованим проявам.

Отож, злочинність у пенітенціарній сфері розглядається нами як один із найголовніших напрямків діяльності держави її інституцій. Проте вказана діяльність не може здійснюватися без фундаментальних наукових досліджень. Означена ситуація вимагає з боку держави внесення суттєвих коректив у стратегію і тактику діяльності ДКВС України та Державної установи «Центр пробації», а також розробки і здійснення дійових заходів щодо покращення порядку і умов відбування засудженими покарання і заходів запобігання вчинення з їх боку нових кримінальних правопорушень.

На це до речі, наголошується і в стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року [1]. Найголовніше, як зауважує вітчизняний вчений в галузі пенітенціарного права, суспільство нарешті отримало конкретний план дій Міністерства

юстиції України щодо реформування кримінально-виконавчої системи України та її трансформації в пенітенціарну систему [2, с. 8].

Отож, дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері показує, що за своєю сутністю вона посягає на оперативну обстановку в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації», підриває авторитет правосуддя, нівелює у засуджених бажання пройти соціалізацію, ресоціалізацію та реінтеграцію після звільнення. Варто зазначити, що дослідження проблем злочинності в пенітенціарній сфері пов'язано з низкою проблемних питань, зокрема:

- не спроможність Міністерства юстиції України забезпечити в місцях несвободи ДКВС України та в уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» міжнародних стандартів поведіння із засудженими і ув'язненими;

- негативний вплив на кримінально-виконавчу систему України спадковості каральної командно-адміністративної системи, яка дісталась Україні в результаті розпаду радянського Союзу у 1991 році;

- щорічне недофінансування з державного бюджету України місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;

- постійні скарги засуджених місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» на порушення їхніх прав до Європейського суду з прав людини;

- застосування до засуджених і правообмежених, неузгоджених з міжнародними стандартами; незначна соціальна захищеність персоналу місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації»;

- відсутність у місць несвободи ДКВС України та уповноважених органах з питань пробації Державної установи «Центр пробації» кримінологічної моделі протидії та запобігання вчинення як засудженими так і персоналом кримінальних правопорушень;

- передача Державної пенітенціарної служби України під юрисдикцію Міністерства юстиції України істотних успіхів у протидії та запобіганні кримінальних правопорушень в пенітенціарній сфері вагомих результатів не принесло тощо.

Варто зазначити, що проведені останніми роками дослідження у даній сфері показали, що вжиті заходи Міністерством юстиції України, зокрема, функціонування Департаменту з питань виконання покарань ДКВС України та Державної установи «Центр пробації» не повною мірою відповідає криміногенній та кримінальній ситуації у містах несвободи та в уповноважених органах з питань пробації, що

в свою чергу викликає занепокоєння з боку держави і суспільства щодо загального рівня не тільки пенітенціарної злочинності, а і взагалі загальній злочинності в Україні.

Зазначені обставини зумовлюють, з одного боку, проведення ґрунтового дослідження злочинності в пенітенціарній сфері, а з іншого – розроблення ефективних заходів її протидії та запобігання, шляхом удосконалення кримінально-правових, кримінально-виконавчих та кримінологічних заходів впливу.

Незважаючи на значну кількість праць із названої проблематики, маємо повне право констатувати, що вивчення злочинності в пенітенціарній сфері України залишається актуальним завданням у силу зростаючої тенденції вчинення кримінально карних діянь засудженими та персоналом місць несвободи та органів уповноважених з питань пробації, теоретико-прикладною доцільністю виділення видів кримінальних правопорушень в них та оптимізації заходів щодо їх протидії та запобігання.

Крім того, з позиції реформування кримінально-виконавчої системи України і її трансформації в пенітенціарну систему, вимагає зміни пріоритетів державної політики у сфері виконання покарань та пробації, її подальшої демократизації, гуманізації та наближення до європейських стандартів поведження із засудженими та ув'язненими направлену на дієві заходи протидії та запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень, як у місцях несвободи ДКВС України так і в уповноважених органах з питань пробації.

Водночас, вирішення окресленого кола проблемних питань надасть можливість істотно вдосконалити теоретико-прикладні засади протидії та запобігання злочинності в пенітенціарній сфері, значно посилить кримінологічний тиск на різні форми її вияву, як серед засуджених так і персоналу місць несвободи ДКВС України так уповноважених органах з питань пробації.

Висновок. Поглиблене опрацювання наявної проблеми надасть можливість не тільки проведення послідовного аналізу її різних сторін (проблемних питань), а і забезпечить постановку конкретних завдань, що підлягають виконанню у процесі пізнання та його результатах, а також створить підґрунття розроблення практично спрямованих пропозицій і рекомендацій для їх вирішення.

Література:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Тех> (дата звернення: 13.10.2023).

2. Богатирьов І.Г. В'язниця в Україні у XXI столітті: інноваційна модель) Київ : ВД «Дакор»2023. 44 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-53>

РОЛЬ І МІСЦЕ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИНАМ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Конопельський В. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Дмитрієнко Ю. С.

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Як свідчить практика, однією з нагальних проблем процесу виконання-відбування покарань в Україні є явище злочинного характеру, кількість яких не зменшується через низку детермінант, що сприяють їх вчиненню, як з боку засуджених, так і з участю персоналу органів та установ виконання покарань [1, с. 1–16].

Зокрема, у причинному механізмі виникнення та розвитку злочинності у сфері виконання покарань значне місце і роль займає кримінологічна інформація, яка недостатнім чином та ефективно використовується у запобіжній діяльності [2, с. 15–27].

Більш того, зазначений вид інформації досить примітивно та не раціонально використовується адміністрацією органів та установ виконання покарань (УВП) не тільки при складанні індивідуально-

виховних програм щодо конкретних засуджених (ст. ст. 95–98 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України), але й в цілому при здійсненні заходів виправно-ресоціалізаційного спрямування.

Серед переліку детермінант, що породжують та обумовлюють вчинення злочинів у сфері виконання покарань, особливе місце займають також ті із них, що пов'язані з суспільно небезпечною діяльністю персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Так, якщо у 1991 році зазначені суб'єкти вчинили лише 19 злочинів [3, с. 22], то у 2022 році – більше 100 [4]. За вказаний період зріс також рівень злочинності засуджених у розрахунку на 1 тис. осіб (з 3,9 випадка у 1991 році до 4,8 – у 2022).

Згідно матеріалів службових розслідувань, проведених за фактами вчинення злочинів у сфері виконання покарань, однією з умов, що сприяла цьому, була неналежна поінформованість адміністрації органів та УВП щодо особи злочинця та низький рівень запобіжної діяльності з цього приводу.

Отже, в наявності актуальна прикладна проблема, що потребує вирішення на науковому рівні, з урахуванням сучасних державних програм реформування кримінально-виконавчої системи України, а також завдань щодо приведення процесу виконання-відбування покарань до кращих міжнародних практик.

Література:

1. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.
2. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика: у 3 кн. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. Кн. 3: Практична кримінологія. 320 с.
3. Деякі показники діяльності установ кримінально-виконавчої системи МВС України у 1991 році: *Інформаційний бюлетень*. Київ : Головне управління виконання покарань МВС України, 1992. 28 с.
4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2022 році. URL: <https://kvs.gov.ua/important-info/for-public> (дата звернення: 16.10.2023)

**АДМІНІСТРАТИВНИЙ НАГЛЯД ЗА ОСОБАМИ,
ЗВІЛЬНЕНИМИ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ,
ПОТРЕБУЄ УДОСКОНАЛЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ
ТАК ЗВАНИМ «ЗЛОДІЯМ У ЗАКОНІ»**

Конопельський В. Я.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Явтушенко А. М.

*аспірант кафедри кримінального права та кримінології
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Сучасний стан злочинності у сфері виконання покарань України [1, с. 1–16], який у тому числі обумовлений впливом кримінальної субкультури та окремих її представників у середовищі засуджених [2, с. 3–12], а також закріплення кримінально-правових механізмів притягнення до кримінальної відповідальності так званих «злочинців у законі» та інших авторитетів злочинного світу (ст. ст. 255–255-3 Кримінального кодексу (КК) України), визначає необхідність по-новому підійти до реалізації завдань, пов'язаних з встановленням адміністративного нагляду за особами, звільненими з місць позбавлення волі.

Як видається, такий системний підхід на законодавчому рівні не тільки дозволить розширити перелік об'єктів даного державного примусу, але й нейтралізувати, блокувати, усунути тощо детермінанти, які суттєвим чином у сьогоденні впливають на криміногенну ситуацію не тільки у сфері виконання покарань, але й в цілому у нашій державі [3].

Крім цього, актуальність дослідження даної проблематики зумовлена тим, що на практиці тільки щодо 80% засуджених, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу та за формальними ознаками підпадають під дію Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», суди приймають рішення щодо застосування даного державного примусу у силу того, що адміністрація зазначених установ неналежним чином оформляє відповідні матеріали, а також незадовільно взаємодіє з означених питань з територіальними

органами Національної поліції та іншими суб'єктами, задіяними до реалізації завдань зазначеного вище законодавчого акту [1, с. 24–25].

Отже, в наявності складна прикладна проблема, яка має бути вирішена й на доктринальному рівні, враховуючи сучасні тенденції росту рецидивної злочинності як у місцях позбавлення волі, так і в цілому в Україні, питома вага якої у загальній структурі кримінальних правопорушень складає щорічно майже 30 відсотків [3].

У науці зазначена тематика наукових досліджень є не новою, але не відображає на сьогодні сучасний стан та тенденції розвитку злочинної субкультури та її впливу на загально визнані цінності в нашій державі та у загальному на правопорядок в Україні, створюючи таким чином потенційні загрози для її національної безпеки.

Література:

1. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Київ : Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

2. Боровик А. В., Колб О. Г. Глумачний словник пенітенціарної лексики. Луцьк : СПД Гадак Ж. В., 2018. 340 с.

3. Офіс генерального прокурора. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 16.10.2023)

ДЕТЕРМІНАНТИ НАРКОЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Кубрак Р. М.

*кандидат юридичних наук,
заступник начальника кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення «Кам'янська філія Академії
Державної пенітенціарної служби»
м. Кам'янське, України*

Малишко М. Г.

*заступник начальника
Територіально відокремленого відділення «Кам'янська філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
м. Кам'янське, України*

Правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (далі – наркозлочини) є кримінально карними діяннями, наслідком яких є застосування до винних осіб покарання. Останнє десятиліття кількість зареєстрованих правопорушень вказаного виду зростає втричі і щороку реєструється близько 30 тис. наркозлочинів [1]. При цьому з усієї кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, кожна восьма вчинила наркозлочин. Щорічно виявляється до 15 тисяч таких осіб, з них понад 1300 засуджується до позбавлення волі на певний строк [1].

Наслідком щорічного поповнення контингенту засуджених в установах виконання покарань (далі – УВП) такими особами стало наявна концентрація в них засуджених, які перебувають на профілактичних обліках, як схильні до вживання і розповсюдження наркотичних речовин, а також засуджених, які мають психічні та поведінкові розлади внаслідок вживання наркотичних засобів та психотропних речовин і перебувають на обліках в медичних частинах та лікарняних закладах УВП. Виходячи з вищезазначених факторів намагання поширити наркотичні засоби та психотропні речовини в середовищі засуджених є цілком прогнозованим.

Незаконна передача до заборонених зон на території УВП наркотичних засобів та психотропних речовин з метою їх розповсюдження серед засуджених-споживачів та вживання останніми є проблемою сталого характеру, вирішення якої триває вже багато часу. Незважаючи на заходи запобігання, кількість наркозлочинів в УВП є

сталою і у середньому щорічно їх реєструється близько 100. При цьому слід відмітити, що значна частина кримінальних правопорушень вказаного виду, вчинені на території УВП залишаються латентними.

Поставка і розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин в УВП вимагає залучення до цієї протиправної діяльності декількох осіб. А останнім часом є характерним вчинення зазначених кримінальних правопорушень організованими групами засуджених, які очолюють кримінальні лідери, що мають сталі зв'язки за межами установ з особами, що займаються виготовленням та розповсюдженням наркотичних засобів, психотропних речовин. Зазначена тенденція є характерною для наркозлочинності у цілому.

Протягом 2013 – 2021рр. спостерігається збільшення в понад 2 рази і у кількісному і в процентному співвідношенні кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, з 540 (1,64%) в 2013 р. до 1249 (4,38%) у 2021 р. [2, с. 201].

Безумовно основними детермінантами вчинення наркозлочинів є високий нелегальний попит на наркотичні засоби та психотропні речовини, бажання засуджених-споживачів отримати задоволення, ефекту психологічної ейфорії від їх вживання, а виробниками та розповсюджувачами їх реалізувати та отримати значні кошти за їх реалізацію і швидко збагатитися.

Характерним є високий рівень повторно вчинених кримінальних правопорушень серед засуджених за наркозлочини або осіб, які мають наркозалежність. Згідно статистичних даних кожна 4–5 засуджена за вчинення наркозлочинів особа раніше притягувалась до кримінальної відповідальності [1].

Серед кримінальних правопорушень вчинених на території УВП частка наркозлочинів, пов'язаних з виготовленням та переробкою наркотичних засобів є незначною.

Відповідно до інформації Державного департаменту з питань виконання кримінальних покарань основними каналами потрапляння наркотичних засобів на територію УВП є: перекид через огорожі УВП; пересилання їх в посылках та передачах від інших осіб, що перебувають поза межами установи; розповсюдження засудженими, які прибувають до установи та потайки від огляду проносять на територію установи; провози через контрольно-пропускні пункти установи на транспортних засобах та проноси персоналом чи іншими особами. Вочевидь ефективність запобіжних заходів, спрямованих на недопущення потрапляння до заборонених зон УВП наркотичних засобів та психотропних речовин на сьогодні є невисокою [3; 4; 5].

Виходячи з вище наведеного, вважаємо, що детермінантами наркозлочинності в УВП є:

- сталий та високий попит серед засуджених УВП на наркотичні засоби та психотропні речовини;

- концентрація в УВП засуджених, які вчинили наркотичні, а також тих, що мають досвід виготовлення та вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, в тому числі і осіб з наркотичною залежністю;

- мотивація усіх осіб, залучених до процесу розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин, отримати швидкі надвисокі прибутки від їх реалізації;

- існування злочинних угруповань, що на постійній основі займаються виготовленням і розповсюдженням наркотичних засобів та психотропних речовин;

- інтегрування наркозлочинності УВП в наркозлочинність у загальнодержавному розумінні;

- її професіоналізація та постійне поповнення новими членами злочинних угруповань, в тому числі і з числа персоналу УВП;

- низька ефективність заходів протидії наркозлочинності в УВП, що має наслідком існування каналів надходження наркотичних засобів та психотропних речовин до УВП;

- незабезпечення належної локалізації засуджених як в межах усієї УВП від зовнішніх контактів так і в межах окремих дільниць установи, що сприяє розповсюдженню цих речовин серед споживачів;

- низький рівень оснащення УВП технічними засобами виявлення наркотичних засобів та психотропних речовин, а в більшості УВП взагалі їх відсутність, неефективне застосування біологічних детекторів, зокрема, службових спеціальних собак;

- протиправні зв'язки персоналу УВП із засудженими та представниками злочинних угруповань, що займаються розповсюдженням наркотичних засобів та психотропних речовин, його бездіяльність, непрофесіоналізм та халатне відношення до своїх службових обов'язків;

- недовість програм соціально-виховного, медико-психіатричного, психологічного впливу на осіб, які мають наркотичну залежність;

- неефективний постпенітенціарний вплив, контроль за поведінкою і заходи соціальної адаптації засуджених з психічними відхиленнями внаслідок вживання наркотичних засобів та психоактивних речовин, що в наслідку призводить до високого рівня повторно вчинених злочинів вказаною категорією засуджених;

- відносна дешевизна та доступність синтетичних наркотичних засобів;

– відсутність системно скоординованої та ефективної взаємодії підрозділів УВП з суб'єктами протидії наркозлочинності.

Література

1. Огляд даних про стан здійснення правосуддя. Судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ogl_2023 (дата звернення 10.09.2023).

2. Кубрак Р.М., Малишко М.Г. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні. *Електронне наукове видання «Порівняльно-аналітичне право»*. 2022. № 3. С. 199–203.

3. Інформаційний бюлетень про діяльність підрозділів охорони, нагляду і безпеки кримінально-виконавчих установ у 2013 році. Київ, 2014. 34 с.

4. Інформаційний бюлетень «Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 р.», Київ : Державна кримінально-виконавча служба України, 2017. 34 с.

5. Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2019–2022 рр. Київ, 2022. 32 с.

**ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ
КІНОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ**

Матвійчук В. П.

*кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри кінології
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
ТГ Хмельницька, Україна*

Доменюк А. М.

*старший викладач кафедри кінології
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
ТГ Хмельницька, Україна*

Бартенєва Л. С.

*старший викладач кафедри кінології
Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія
Академії Державної пенітенціарної служби»
ТГ Хмельницька, Україна*

Кінологічна служба в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах призначена для організації використання спеціально підготовлених собак як одного із заходів, що застосовуються для посилення охорони установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, розшуку та затримання злочинців, які вчинили втечу з-під варти, виявлення осіб, які сховалися на об'єктах, що охороняються, або у вантажах, та огляду автомобільного, залізничного транспорту, об'єктів, а також осіб з метою виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин [1].

Проведений аналіз реформування кінологічних структур відомств сектору безпеки та оборони та інших центральних органів виконавчої влади України, реалії сьогодення та активізація руху України в векторі європейської і євроатлантичної інтеграції доводить, що без приведення стану пенітенціарної системи до європейських норм і стандартів, зокрема, у частині вдосконалення форм і способів ефективного використання наявних сил та засобів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) реформування системи не відбудеться.

Цілі реформування, викладені у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р., у якій, між іншим, зазначено про необхідність формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи [2].

З метою формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу відомства та на виконання завдань кінологічної служби визначених ДКВС України, зокрема, необхідності розробки та здійснення перспективних і поточних планів, визначення основних напрямів діяльності та подальшого удосконалення розвитку службового собаківництва [1] кафедрою кінології Територіально відокремленого відділення «Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби» (далі – заклад освіти) напрацьовано варіант програми розвитку та вдосконалення кінологічного забезпечення ДКВС України (далі – Програма).

Метою Програми є забезпечення реалізації основних напрямів та перспектив розвитку кінологічного забезпечення, як одного з видів забезпечення, щодо виконання функцій ДКВС України. Враховуючи наявний досвід реформування кінологічних структур, відомств сектору безпеки та оборони та інших центральних органів виконавчої влади України, комплекс запропонованих заходів спрямовано на упорядкування функціонування і подальший розвиток діючої системи підготовки кінологів та службових собак, їх використання у забезпеченні належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, таборах для тримання військовополонених та воєнізованих формуваннях ДКВС України, відповідно до вимог законодавства України.

Враховуючи рекомендації надані Міністерством юстиції України Департаменту з питань виконання кримінальних покарань науково-педагогічним складом кафедри кінології закладу освіти запропоновані шляхи і способи виконання Програми, а саме:

- створення в Департаменті з питань виконання кримінальних покарань, міжрегіональних управліннях з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, таборах для тримання військовополонених та воєнізованих формуваннях ДКВС України структурного підрозділу основним завданням якого є службова кінологія;

- приведення до вимог сьогодення нормативно-правової бази, що регулює здійснення кінологічного забезпечення ДКВС України;

- вдосконалення системи підготовки кінологічного персоналу (підготовка офіцерів-кінологів та ін.) та розширення напрямків

дресирування службових собак (штурмові, спеціальні з пошуку вибухівки, зброї та боєприпасів та ін.) в закладі освіти;

– створення дієвого механізму використання кінологів та службових собак у забезпеченні належного рівня безпеки та правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, таборах для тримання військовополонених та воєнізованих формуваннях ДКВС України;

– створення в закладі освіти, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, таборах для тримання військовополонених та воєнізованих формуваннях ДКВС України сучасного матеріально-технічного забезпечення та навчальної бази з дресирування, застосування, відтворення, вирощування, утримання, годування, діагностики та лікування службових собак;

– поглиблення міжвідомчого та започаткування міжнародного співробітництва з питань службової кінології.

Література:

1. Про затвердження Інструкції з організації кінологічної служби в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах : наказ Державного департаменту України з питань виконання покарань від 24 січ. 2004 р. № 18.

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 11.01.2023)

3. Матвійчук В. П., Доменюк А. М., Бартенєва Л. С. Шляхи підвищення ефективності кінологічного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. Вип.1(12).

4. Виноград О. В., Матвійчук В. П., Ковальська П. Г. Окремі аспекти вдосконалення правового регулювання кінологічного забезпечення Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право*. № 1(18), 2023. С. 20–32.

5. Матвійчук В. П., Бартенєва Л. С. Пропозиції по реформуванню кінологічної служби пенітенціарної системи. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки, перспективи* : матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (04.11.2022 року онлайн з використанням платформи ZOOM).

6. Матвійчук В. П., Доменюк А. М. Основні зусилля підвищення ефективності кінологічного забезпечення органів та установ виконання покарань. *Інтеграція теорії у практику: проблеми, пошуки,*

перспективи: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конф. (04.11.2022 року онлайн з використанням платформи ZOOM).

7. Матвійчук В. П., Доменюк А. М. Кінологічна служба пенітенціарної системи на шляху реформ. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: Актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 лист. 2022 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-57>

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРЕТЕЙСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Махаринець Д. Є.

*суддя Рівненського окружного адміністративного суду,
кандидат юридичних наук,
почесний професор Baltic Research Institute of Information Economic Area
(Латвія),
доцент кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових
дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Трофімчук Ю. О.

*помічник судді Рівненського окружного адміністративного суду,
здобувач III рівня вищої освіти «доктор філософії»
кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'ячука
м. Рівне, Україна*

Проблеми теорії та практики діяльності третейських судів виступають об'єктом тривалих дискусій в Україні, адже, вирішення справ у третейському суді, як альтернативному способі судового розгляду справ є ознакою демократичного, розвинутого суспільства держави, що в т.ч. дозволяє зменшити навантаження на державні суди. Розгляд справ у третейських судах має багатовікову історію та виступає практикою розгляду справ у «недержавних» судах, яка ефективно функціонує в ряді країн ЄС та світу (наприклад, у США, Канаді, Великобританії, Швейцарії, Швеції, Китаї та ін.).

Недосконалість законодавства в сфері правового регулювання функціонування третейських судів в Україні негативно впливає не тільки на їх діяльність, але й на ефективність діяння всієї системи правосуддя в державі. Зокрема, питання виконання та оскарження рішень третейських судів, визнання третейської угоди недійсною або її розірвання відбувається в межах звернення до державних судів, що в свою чергу впливає на їх функціонування.

Недоліками ефективності функціонування третейських судів є: необізнаність широких верств населення з таким альтернативних розглядом справ, як розгляд справи у третейському суді; невеликий відсоток справ, які розглянуто третейськими судами в Україні; недовіра до третейських судів з боку правників та пересічних громадян; зловживання у функціонувань одноразових третейських судів «ad hoc» на основі арбітражної угоди; складна процедура реєстрації постійно діючих третейських судів; недружня судова практика державних судів (термін «недружня судова практика» вказує на судові рішення, які не відповідають певним законодавчим чи юридичним нормам і можуть бути спричиненими різними чинниками, такими як помилки в інтерпретації закону, недостатній досвід суддів або вплив неприйнятних мотивів); відсутність узагальненої практики розгляду державними судами справ про видачу виконавчого документа на відповідне рішення третейського суду та справ про скасування рішення третейського суду; існування складних системних правових колізій та правових прогалин в сфері правового регулювання діяльності третейських судів та відповідних джерел процесуального законодавства та ін.

Особливої уваги серед дослідження недоліків функціонування третейських судів приділяють зловживанням у третейському судочинстві, який за результатом узагальнення практики застосування судами Закону України «Про третейські суди» Верховним судом України носить системний та масовий порядок. Такі зловживання спрямовані на обхід законних процедур з метою задоволення суб'єктивних інтересів учасників третейської справи та порушення прав третіх осіб і держави, з метою досягнення недобросовісних цілей при вирішенні конкретних спорів (ad hoc) [4]. До справ які розглядаються третейськими судами та серед яких допускається найбільша кількість зловживань відносяться: справи про визнання дійсності договорів про відчуження нерухомого майна; справи про визнання права власності на земельні ділянки та самочинне будівництво; справи в сфері рейдерських атак та ін. Наприклад, у справах про визнання право власності на самочинне будівництво чи перепланування відповідачами виступали особи, які по суті не мають

відношення до порядку увідповіднення законодавству об'єкта самочинного будівництва чи перепланування – члени сім'ї позивача, потенційні покупці та ін. А належний відповідач в кращому випадку залучався як третя особа у справі на якого за рішенням суду покладалися певні обов'язки. Виокремлюють випадки розгляду третейськими судами непідвідомчих їм категорій справ – трудових, сімейних, житлових, справ з питань публічного характеру тощо. Відмічаються випадки коли третейський суд розглядає справу щодо якої є провадження у суді загальної юрисдикції.

Широке трактування положення ст. 56 Закону України «Про третейські суди» про те що «заява про видачу виконавчого документа може бути подана до компетентного суду» [1] сприяє можливим зловживанням і з вибором місця розгляду справи, оскільки до компетентного суду відноситься місцевий господарський суд чи місцевий загальний суд за місцем розгляду справи. Зокрема, одна і таж справа може розглядатися різними третейськими судами або одним третейським судом у різних місцях (не за місцем реєстрації третейського суду), що формально дає можливість подати заяву про видачу виконавчого документа у декілька місцевих судів [2].

Для забезпечення правомірності прийняття рішення третейськими судами важливим залишається питання дотримання умов чинності третейської угоди. А саме дотримання її форми та виду, змісту, порядку її укладання та вказівки або на конкретно визначений третейський суд, так і на просте посилання щодо вирішення спору між сторонами третейським судом (ст. 12 Закону України «Про третейські суди» [1]), відповідності її ст. 228 Цивільного кодексу України, яка визначає «правові наслідки вчинення правочину, який порушує публічний порядок, вчинений з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства» та ст. 203 Цивільного кодексу України щодо встановлення вимог чинності правочину [3]. Не врахування судом грубих недоліків третейської угоди перешкоджає прийняттю судового рішення про неправомірність третейського розгляду та законності рішення третейського суду.

Складність викликає практика скасування рішень третейських судів у випадку, якщо заявником виступає третя особа, яка не брала участі у розгляді третейської справи. Тривалий час така практика не була законодавчо закріплена, проте, наявність випадків скасування рішення третейського суду за заявою прокурора чи в результаті кримінального провадження зумовили відповідні зміни законодавстві про третейські суди, що уповіднило його положенням Конституції України та ряду міжнародних договорів.

Отже, з метою подолання вказаних зловживань в останні роки зазнали змін законодавчі положення щодо: уніфікація у відповідних процесуальних кодексах процедури визнання та виконання рішень третейських судів; виключення із компетенції третейських судів споживчих спорів та права виносити рішення щодо осіб, які не беруть участі у справі.

Актуальним є питання дослідження діяльності судів ad hoc, оскільки на відміну від третейських судів діяльність яких потребує дотримання встановленого порядку реєстрації та діяльності, дані суди створюються на основі третейської угоди. Зокрема, справи у судах ad hoc можуть містити всього три документа: заява про видачу виконавчого листа на рішення суду ad hoc, протоколу судового засідання та ухвали суду про задоволення позову [2].

Оскільки кількість справ, що підлягають розгляду третейськими судами, стрімко зростає, і судова практика щодо справ, пов'язаних з їхньою діяльністю, є дуже різномірною і суперечливою, вирішення цих проблем вимагає негайної уваги. Це може бути досягнуто через поліпшення законодавства та створення єдиної практики розгляду питань пов'язаних з функціонуванням третейських судів судами загальної юрисдикції.

Висновки. Вирішення справ у третейських судах – це альтернативна форма судового розгляду справ притаманна розвинутим, демократичним державам, яка передбачена рядом міжнародних та національних нормативно-правових актів. Недосконалість законодавства в сфері правового регулювання функціонування третейських судів в Україні негативно впливає не тільки на їх діяльність, але й на ефективність діяння всієї системи правосуддя в державі та характеризується існуванням складних системних правових колізій та правових прогалин в сфері правового регулювання діяльності третейських судів та відповідних джерел процесуального законодавства.

Література:

1. Про третейські суди: Закон України № 1701-IV від 11.05.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 28.09.2023)
2. Практика застосування судами Закону України «Про третейські суди». Офіційний веб-сайт Верховного суду України URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/35AA113A0E88806DC2257B7C00495E27](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/35AA113A0E88806DC2257B7C00495E27) (дата звернення: 25.09.2023)
3. Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1279> (дата звернення: 20.09.2023)

ПОДОЛАННЯ НАСИЛЬСТВА ЩОДО ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЧЕРЕЗ СИСТЕМУ «БАРНАХУС»

Мицька О. І.

*кандидат юридичних наук,
начальник кафедри правової та спеціальної підготовки
Пенітенціарної академії України
м. Чернігів, Україна*

Будь-який конфлікт негативно впливає на фізичний, психо-емоційний стан кожної людини, а воєнний тим паче. З початку повномасштабного вторгнення р.ф. в Україну, люди зазнали великого горя. Треба лише пригадати скільки беззаконня творили на окупованих територіях представники влади держави – агресора. За даними Уповноваженого Верхової Ради України з прав людини протягом майже 14 місяців повномасштабного вторгнення діти стають жертвами невідбиркових та непропорційних нападів РФ на цивільне населення та цивільні об'єкти; вони отримують каліцтва, стають жертвами сексуального насильства, змушені залишати домівки, втікаючи від жахів війни в інші регіони України або за кордон. Держава-агресор наражає дітей на голод та хвороби, ускладнює діяльність гуманітарних та евакуаційних коридорів. Не менш шокують випадки викрадення, незаконного позбавлення волі, утримання в заручниках, катувань неповнолітніх, цинічного використання дітей для отримання військової переваги [1].

В ст. 51 Конституцією України зазначено, що дитинство охороняється державою [2]. В ст. 30-2 Закону України від 26.04.2001 № 2402-III «Про охорону дитинства» вказано, що держава здійснює захист дітей від сексуального насильства (у тому числі від сексуальної експлуатації та вчиненого з боку батьків або осіб, які їх замінують), а також дітей, які постраждали від такого насильства або стали його свідками (очевидцями). Виявлення дітей, які постраждали від сексуального насильства, приймання та розгляд звернень і повідомлень про вчинення сексуального насильства стосовно дітей, організація надання таким дітям медичної, соціальної, психологічної допомоги здійснюється згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України [3].

Це стосується і дітей, які постраждали в ході збройного конфлікту. Для забезпечення прав, свобод та найкращих інтересів дитини уряд прийняв Постанову Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Під час

воєнних дій і збройних конфліктів для дитини може бути надано статус постраждалої. Однією з підстав для отримання цього статусу є фізичне, сексуальне насильство [4]. Загальновідомо, що діти на відміну від дорослих є більш вразливими, щодо вчинення у відношенні до них протиправних дій.

З цього приводу необхідно звернути увагу, що соціологи до насильства відносять застосування сили або різного роду погроз по відношенню до певних соціальних суб'єктів або їх власності з метою залякування і примушення до певних дій, в інших тільки спричинення фізичної шкоди тілу або людині за допомогою сили або зброї [5, с. 39].

Для удосконалення системи досудового розслідування та судового розгляду у кримінальних провадженнях за участю дітей, з ініціативи Національної поліції України в межах проекту, що реалізується ГО «Всеукраїнський громадський центр «Волонтер», за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, спільно з Міжвідомчою координаційною радою з питань правосуддя щодо неповнолітніх були розроблені методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських [6]. На, наше переконання, це дуже вдалий та необхідний простір для вибору компетентними органами правильного підходу для спілкування з дитиною.

Реалізуючи політику правосуддя дружного до дитини держава почала створювати центри захисту та підтримки дітей, які постраждали або стали свідками насильства по системі «Барнахус». Модель «Барнахус» в Україні впроваджується за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх.

На, наш погляд, впровадження системи «Барнахус» показує піклування держави за майбутнє покоління, надання комплексної допомоги для подолання наслідків насильницьких дій з боку інших осіб.

Основною метою стандартів якості «Барнахусів» є створення загальної операційної й організаційної систем, які, по-перше, сприятимуть практиці, що запобігає повторній травматизації, забезпечуючи прийнятні для суду свідчення; по-друге, гарантуватиме, що практика відповідатиме правам дитини на захист, допомогу та дружне правосуддя.

Модель «Барнахус» передусім поєднує систему правосуддя та соціальну сферу, які залучені до роботи з випадками насильства й жорстокого поводження з дітьми, та представляє собою «змішану форму організації», де поєднуються практики, правила та переконання різних інституцій.

На відміну від «Зеленої кімнати», про яку йшла мова вище центри створені по системі «Барнахус» здійснюють свої заходи в умовах «чотирьох кімнат».

Кімната № 1 під назвою «Захист дітей» сприяє оцінці потреб у захисті та підтримує подальші заходи, яких вживають по відношенню до дитини-жертви, її братів і сестер у сім'ї.

Кімната № 2 має назву «Кримінальне розслідування та судове провадження»

Дитина допитується у спеціальній кімнаті відповідно до протоколу, заснованого на доказах по справі. Запитання формулюються членами мультидисциплінарної команди та узгоджуються з психологом до початку проведення слідчих дій, допит дитини здійснюється в порядку ст. ст. 225, 232 КПК України.

Кімната № 3 називається «Медичний огляд та лікування». Медична експертиза, дружня до дітей, проводиться спеціалізованими та висококваліфікованими фахівцями, як з метою судово-медичного розслідування, так і для забезпечення фізичного благополуччя та одужання дитини за допомогою відповідних засобів.

Кімната № 4 іменується «Обстеження та лікування психічного здоров'я», де дітям пропонується оцінка їхнього психічного здоров'я / психологічного стану та відповідна підтримка з боку спеціалізованого та висококваліфікованого персоналу, включаючи кризову підтримку, коротко та довгострокову психологічну й соціальну допомогу дитині та членам її сім'ї, що не є кривдниками дитини [7].

Такі модельні центри системи «Барнахус» вже активно здійснюють свою діяльність в таких містах як : Київ, Житомир, Миколаїв, Тернопіль, забезпечуючи тим самим безпечний простір для дітей, які зазнали насильства.

Отже, на наше переконання, такий підхід держави є виправданим та сприяє швидкому, неупередженому та ефективному розкриттю кримінальних та інших правопорушень вчинених у відношенні до дітей. А також забезпечує покращення фізичного стану здоров'я дитини, отримання висококваліфікованої медичної та психологічної допомоги. Реалії сьогодення вимагають створення більшої кількості безпечних просторів для дітей, що постраждали в умовах збройної агресії.

Література:

1 Дмитро Лубінець Спеціальна доповідь НЕПОЗКВІТЛІ. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/vstup> (дата звернення: 19.10.2023).

2. Конституція України : Закон України в редакції від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2023).

3. Про охорону дитинства : Закон України в редакції від 05.10.2023 № 3265-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 19.10.2023).

4. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : затв. Постановою Кабінету міністрів України від 05.04. 2017 р. № 268 дата оновлення 03.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-п#Text> (дата звернення: 19.10.2023).

5. Самченко М.Ю. Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх : дис. ... канд.. юрид. наук. Львів, 2011. 216 с.

6. Методичні рекомендації щодо організації роботи з дітьми за методикою «Зелена кімната» для слідчих та ювенальних поліцейських. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/16976/file/Green%20Room%20Methodology%20for%20Police%20Officers.pdf> (дата звернення: 19.10.2023).

7. Модель «Барнахус» : Загальна характеристика і впровадження в Україні. Збірка матеріалів із впровадження моделі «Барнахус» в Україні. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/20941/file/BARNAHUS_web.pdf(дата звернення: 19.10.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-327-2-59>

ПРОБЛЕМА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗАСУДЖЕНИМИ АБО ПЕРСОНАЛОМ В'ЯЗНИЦЬ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Стрелюк Я. В.

*доктор юридичних наук,
керівник Кіровоградської обласної прокуратури,
професор кафедри управління безпеки, правоохоронної
та антикорупційної діяльності
Міжрегіональної Академії управління персоналом
м. Київ, Україна*

Проблема вчинення злочину засудженими або персоналом місць несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України (далі ДКВС України) завжди була актуальною, і викликала серед науковців,

особливо кримінологів потребу знайти відповідь: Чому в умовах суворої ізоляції люди вчиняють злочин?

Проведений ґрунтовний аналіз злочинів, що вчиняються засудженими або персоналом місць несвободи ДКВС України показує, що адміністрація виправних колоній не завжди зацікавлена у вивченні причин і умов вчинення їх, або взагалі дані злочини вони приховують, і їх варто віднести до латентних, як за своїм змістом так і об'єктивними і суб'єктивними факторами.

Практика діяльності виправних колоній ДКВС України, засвідчує, що суспільна небезпечність злочинів в місцях несвободи, дуже часто поєднано із вчиненням інших злочинів, зокрема, тяжких злочинів проти життя та здоров'я іншої особи.

Отже, нами умовно злочини, що вчиняються в місцях несвободи ДКВС України поділено на три групи. Перша група, злочини, які характеризуються відносною не стабільністю. Це стаття 391 КК України, соціально-правова обумовленість якої, на думку вітчизняної вченої К. В. Бондарєвої полягає в тому, кримінальна відповідальність за злісну непокору вимогам адміністрації установи виконання покарань є дієвим запобіжним засобом, який сприяє підтриманню належного правопорядку в установах виконання покарань та відіграє важливу роль в організації застосування основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених, а також запобігання вчинення серед них нових кримінальних правопорушень [2, с.11].

До речі, вивчення злочину передбаченого ст.391 КК України у зарубіжних країнах показало, що в законодавстві найбільш розвинутих країнах світу (Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Франції, Німеччини, Японії та Російської Федерації) відсутня кримінальна стаття щодо злісної непокори вимогам адміністрації установ виконання покарань. Це пов'язано з тим, що у пенітенціарних установах цих країн діє така система профілактики вчинення кримінальних правопорушень, в якій унеможливаються злісна непокора вимогам адміністрації цих установ.

Тому ми пропонуємо вітчизняному законодавцю з урахуванням останніх теоретичних надбань кримінально-правової науки та сучасних реалій соціально-правової практики розглядати даний вид кримінального правопорушення не як злочин, а як кримінальний проступок.

Наступний вид злочину, що вчиняється засудженими в місця несвободи ДКВС України – це дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань (ст.392). Суспільна небезпечність дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань визначається тим, що вони серйозно перешкоджають нормальній діяльності місць позбавлення й обмеження волі, досягненню цілей покарання,

а в окремих випадках можуть призвести до інших тяжких наслідків (вбивствам, тілесним ушкодженням, масових заворушень).

Так, вітчизняний вчений А. В. Ткаченко вважає, що дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, перешкоджають зміцненню режиму утримання засуджених, залученню їх до суспільно корисної праці, проведення з ними соціально-виховної роботи та навчання, заподіюють шкоду всім засобам виправлення та ресоціалізації засуджених [3, с.9].

Варто також зазначити, що суспільна небезпека вчиненого в місцях несвободи засудженими злочину передбаченого ст. 392 КК України, обумовлюється низкою факторів, серед яких: загроза застосування або застосування насильства відносно засудженого або працівника виправної колонії. Вчинення подібних дій у виправній колонії здатне спричинити не тільки порушення їхньої нормальної діяльності та суттєво ускладнити оперативну обстановку, а й створити негативну атмосферу серед самих засуджених, поставити під сумнів можливості адміністрації виправної колонії забезпечити безпеку засуджених і персонал колонії.

Наступний вид злочину – це втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України). До речі, криміналізація злочинності у виправних колоніях, завжди ставили перед державою необхідність кримінально-правового регулювання забезпечення реалізації порядку і умов відбування засудженими кримінального покарання позбавлення волі. А тому, встановлюючи кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, законодавець бере до уваги багато обставин, які утворюють передумови такого рішення.

Ці передумови, на думку вітчизняного вченого О. О. Некрасова складаючи певну систему, взаємопов'язані та взаємообумовлені між собою. Водночас очевидна їхня відмінність у механізмі обумовленості, що, безсумнівно, впливає на законодавче закріплення, юридичну природу і покарання за злочини, що посягають на встановлений порядок виконання покарання у виді позбавлення волі [4, с. 13].

Цікавою, є позиція вітчизняного вченого І.М. Копотуна, про те, що всі злочини що вчиняються в місцях несвободи ДКВС України призводять до надзвичайних ситуацій і, які завдають шкоду або загрожують реальним завданням шкоди тим суспільним відносинам, які виходять за рамки одного родового об'єкта в межах загального об'єкта.

Тобто, на думку вченого дані злочини не лише порушують установлений законом порядок відправлення правосуддя, а найголовніше вони створюють не безпечні умови для персоналу, життєдіяльності виправної колонії, а й громадську безпеку, громадський порядок, відносини власності, авторитет органів влади тощо. Сутність

цих злочинних виявів полягає в тому, що вони апріорі визначаються кримінально-правовою наукою як множинність злочинів [5, с. 113–114].

Варто підтримати думку вітчизняного вченого І.Г. Богатирьова про те, що вчинення засудженими або персоналом місць несвободи ДКВС України нового злочину є порушенням принципу невідворотності покарання, оскільки дані злочини негативно впливає на інших засуджених, а також на злочинців, що перебувають на волі, породжуючи у перших надію на ухилення від відбування покарання, а у других – почуття безкарності за вчинені злочини [6, с. 442].

Друга група злочинів, які вчиняються засудженими в місцях несвободи ДКВС України є найнебезпечнішими, тому, що вони вчиняються проти життя і здоров'я людини, це зокрема: умисне вбивство (ст. 115 КК України); вбивство через необережність (119 КК України); умисне тяжке та умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (статті 121, 122 КК України), а також катування (ст. 127 КК України).

Третя група злочинів, які вчиняються засудженими в місцях несвободи ДКВС України включає в себе такі злочини, як: крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); розбій (ст. 187 КК України). Найцікавішим є той факт, що дані злочини вчиняються частіше чим інші. Особливо це відбувається підчас незаконного проникнення в місця несвободи заборонених предметів і речовин.

На це до речі, звертають увагу вітчизняні вчені А.В. Боровик, К.Г. Березюк у підручнику «Пенітенціарна кримінологія», де і зазначають, що проникнення заборонених предметів та речовин до засуджених в місця несвободи є можливим при вступі окремих співробітників у незаконні зв'язки із засудженими, їх родичами, а також приєднуванні зі злочинним світом [8, с. 317].

Четверта група злочинів, які вчиняються засудженими в місцях несвободи ДКВС України пов'язані з кримінальною субкультурою у виправних колоніях і незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (статті 306, 307, 308 309 КК України). На жаль, рівень вчинення таких злочинів щорічно підвищується. А ще небезпечніше стає, коли їх вчиняє і персонал місць несвободи.

Окремо, варто зазначити про вчинення персоналом місць несвободи ДКВС України злочинів серед яких: умисне вбивство (ст. 115 КК України); вбивство через необережність (119 КК України); умисне тяжке та умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (статті 121, 122 КК України), а також катування (ст. 127 КК України).

Показовою нині стала Державна установа «Бердянська виправна колонія (№ 77)», яка була під тиском неурядових організацій закрита

Міністерством юстиції України, а її керівники мають статус підозрюваних у вчиненні злочину в місцях несвободи.

І тут варто погодитися з думкою вітчизняного вченого Ю.В. Орел про те, що якщо з боку персоналу вчиняються кримінальні правопорушення, тоді руйнується головна функція кримінально-виконавчої системи – досягнення цілей і мети покарання [7, с. 165].

Висновок. Узагальнюючи вищенаведене слід зауважити, що кримінальна ситуація у місцях несвободи ДКВС України в умовах воєнного стану є доволі не стабільною і критичною і має загрозливий характер. Якщо розглядати її за трьома рівнями безпеки: червоний, жовтий, зелений, то за нашим дослідженням сьогодні місця несвободи ДКВС України перебувають на жовтому рівні, а у деяких в'язницях ДКВС України настає і червоний рівень.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.10.2023).
2. Бондарєва К. В. Злісна непокора вимогам адміністрації установи виконання покарань: кримінально-правова та кримінально-виконавча характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 19 с.
3. Ткаченко А. В. Кримінальна відповідальність за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2017. 18 с.
4. Некрасов О. О. Кримінальна відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 19 с.
5. Копотун І. М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях : монографія. К. : ПП «Золоті ворота», 2013. 472 с.
6. Богатирьов І. Г. Характеристика втеч з місць позбавлення волі або з-під варти. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. К. : НАВС, 2013. С. 440–448.
7. Орел Ю.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти нормальної діяльності органів і установ пенітенціарної служби України. монографія. Харків : ТОВ «В справі», 2016. 416 с. С. 165.
8. Пенітенціарна кримінологія: підручник / І.Г. Богатирьов, А.В. Боровик, О.М. Джужа та ін. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 464. С. 317.

МАТЕРІАЛИ
ІІІ МІЖНАРОДНОГО ПЕНІТЕНЦІАРНОГО ФОРУМУ

**ПЕНІТЕНЦІАРНА СИСТЕМА
У ГЛОБАЛЬНОМУ ВИМІРІ**

3 листопада 2023 р.

м. Київ, Україна

Підписано до друку 02.11.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 11,62. Тираж 100. Замовлення № 1023-045.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.